
ΙΔΕΑ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ . ΣΠΥΡΟΣ ΜΕΛΑΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΠΥΡΟΥ ΜΕΛΑΣ : 'Η επανάσταση του Δημο-
κρατισμού.

ΓΙΩΡΓΟΥ ΘΕΟΤΟΚΑ : Νιότη.

ΓΙΑΝΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗ : 'Η κρίση της Δη-
μοκρατίας.

Γ. Σ. ΒΟΥΜΒΛΙΝΟΠΟΥΛΟΥ : Νεοελληνική
'Επιστήμη.

ΑΓΓΕΛΑΣ ΒΑΛΙΑΔΗ : Παιδεία και Πολι-
τική.

Μ. ΣΤΡΙΓΓΑΡΗ : Οί Τέχνες και ή Ψυχια-
τρία. (Συνέχεια).

Κ. Ι. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΥ : Τό πρώτο πρό-
βλημα της πνευματικής ζωής.

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ τών κ. κ. Θ. Ξύδη και 'Αν. Κα-
ραντώνη. — ΕΥΡΩΠΑΪΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

του κ. Φ. Ραφαήλ. — ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΘΕ-

ΜΑΤΑ τών κ. κ. Γ. Βαλέτα και Θ. Κωτσο-
πούλου. — ΠΡΟΣΩΠΑ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΑ.

ΝΟΕΜΒΡΗΣ 1933

ΤΙΜΗ ΔΡ. 10

ΕΚΔΟΣΗ ΚΑΙ ΤΥΠΟΣ Μ. ΣΑΛΙΒΕΡΟΥ - ΑΘΗΝΑΙ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ Μ. ΣΑΛΙΒΕΡΟΥ ΣΤΑΔΙΟΥ 14-ΑΘ΄ΙΝΑΙ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

Θάουφον Ά.ο.—Εισαγωγή εις την επιστήμην. Μετάφρασις υπό Α. Δ. Σίδερη.	Δρ. 25.—
Ίνζενιέου Ζ.—Ή υπόκρισις εις τόν άγώνα τής ζωής. Μετάφρασις υπό Α. Δαλεζίου.	» 27.—
Καζέρη Θ.—Φιλοσοφικά.	» 20.—
Καζόντ Γ.—Ή φιλοσοφία τής Θρησκείας. Μετάφρασις υπό Π. Γρατσιάτου.	» 24.—
Καούτσκυ Κ.—Οικονομικές Θεωρίες του Κάρλ Μάρξ. Μετάφρασις υπό Π. Πουλιπούλου.	» 40.—
Καρλβύλ.—Οι Ήρωες.	» 35.—
Κορδάντου Ι.—Άρχαίαι Θρησκείαι και Χριστιανισμός.	» 80.—
Κορδάντου Ι.—Ή κοινωνική σημασία τής Έλληνικής Έπαναστάσεως του 1821.	» 25.—
Κουνέζ Σπ.—Ή Ίδέα τής Κοινωνίας των Έθνών παρά τοις Έλλησι.	» 60.—
Λαισίν Κ. Α.—Ή άγωγή επί τη βάσει τής επιστήμης. Μετάφρασις υπό Ν. Καζαντζάκη.	» 24.—
Λίππς Γ.—Ή έλευθερία τής Βουλήσεως. Μετάφρασις υπό Α. Δαλεζίου.	» 35.—
Λομπρόζο Κ.—Πνευματισμός και όπνωτισμός. Μετάφρασις υπό Μιχ. Καϊρη.	» 25.—
Κουοέτζ Δ.—Αί Ψυχώσεις εις την λογοτεχνίαν. Άρχαία Έλληνικά δράματα.	» 125.—
Μάρξ Κάρλ.—Κριτική τής Πολιτ. Οικονομίας.	» 50.—
Μεντσικώφ.—Μελέται περί τής άνθρωπίνης φύσεως. Μετάφρασις υπό Α. Γαργιάδου.	» 32.—
Μπέρξον Έρρ.—Τό γέλιο. Μετάφρασις υπό Ν. Καζαντζάκη.	» 24.—
Μπέρξον Έρρ.—Ή Δημιουργός εξέλιξις. Μετάφρασις υπό Κ. Θ. Παπαλεξάνδρου.	» 50.—
Μπέρξον Έρρ.—Φαντάσματα και όνειρα. Ψυχή και σώμα. Μετάφρασις υπό Α. Δαλεζίου.	» 25.—
Μπουχάριν Ν.—Θεωρία του Ίστορικού όλισμοθ Μετάφρασις υπό Π. Όρφανου. Τόμοι 2.	» 90.—
Μπύχνερ.—Ο Δαρβινισμός. Μετάφρασις υπό Α. Φαρμακοπούλου.	» 20.—

ΕΥΚΟΛΙΑΙ ΠΛΗΡΩΜΗΣ ΔΙΑ ΜΗΝΙΑΙΩΝ ΔΟΣΕΩΝ
ΖΗΤΗΣΑΤΕ ΤΙΜΟΚΑΤΑΛΟΓΟΝ ΔΩΡΕΑΝ

ΧΡΟΝΙΑ Α΄ ΤΟΜΟΣ ΙΙ ΝΟΕΜΒΡΗΣ 1933 ΑΡΙΘ. ΙΙ

Ι Δ Ε Α

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ—ΟΡΓΑΝΟ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΗΣ ΣΚΕΨΗΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΣΠΥΡΟΣ ΜΕΛΑΣ

ΙΔΡΥΤΕΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΑΧΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

ΣΠΥΡΟΣ ΜΕΛΑΣ
ΓΙΩΡΓΟΣ ΘΕΟΤΟΚΑΣ
ΓΙΑΝΝΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ

ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ: ΚΑΘΕ ΟΜΟΊΔΕΑΤΗΣ Σ'ΟΠΟΙ-
ΟΔΗΠΟΤΕ ΚΛΑΔΟ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ Η ΤΗΣ
ΤΕΧΝΗΣ ΜΕ ΤΗΝ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΗ ΤΗΣ ΔΗ-
ΜΟΤΙΚΗΣ.

ΤΑ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ ΔΕΝ ΕΠΙΣΤΡΕΦΟΝΤΑΙ.

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ:

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ «ΙΔΕΑ»

ΕΚΔΟΤΙΚΑ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ Μ. ΣΑΛΙΒΕΡΟΥ
ΣΤΑΔΙΟΥ 14 - ΑΘΗΝΑΙ
ΕΜΒΑΣΜΑΤΑ: Μ. ΣΑΛΙΒΕΡΟΝ - ΑΘΗΝΑΣ

ΤΙΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ ΔΡ. 10.—

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ: ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ
ΓΙΑ ΕΝΑ ΧΡΟΝΟ ΔΡ. 120.— Α. Α. 0.12.0
ΓΙΑ ΕΞΗ ΜΗΝΕΣ ΔΡ. 70.—

Ο ΑΓΩΝΑΣ ΜΑΣ

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΙΣΜΟΥ

Του κ. ΣΠΥΡΟΥ ΜΕΛΑ

Γενικό ξάφνιασμα στάθηκε ή μοναχή άπόκριση στο σύνθημά μας: «Πώς; Τί; Έπανάσταση του δημοτικισμού; Δηλαδή;» Καί ούτε μπορούσε, για την ώρα, να είναι άλλη, όπως τό ξαίραμε και τό είπαμε από την αρχή. Άνοιγοντας, με την έκδοση τής «Ίδέας», αυτό τόν πόλεμο, δέν είχαμε την παραμικρή παραίσθηση. Άγώνας ποδργεται, χωρίς τά συνηθισμένα δανεικά φάτα και χωρίς τίς αιώνιες, χιλιοσαλακωμένες συνταγές, ν' άγγίξει άμεσα, στις πιθ βαθιές και κρυφές του ρίζες, τό έλληνικό πρόβλημα, ξαίραμε πολύ καλά, πώς δέ μπορούσε νάχει ούτε γλήγορη, ούτε εύκολη επικράτηση. Όσο είμαστε άπόλυτα βέβαιοι πώς τά

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ «ΙΔΕΑ», ΤΟΜΟΣ ΙΙ

πράματα καρτερούσανε και τὰ πνεύματα λαχταρούσανε αὐτὸ τὸν ἀγῶνα· ὅσο ἀσάλευτη πεποίθηση ἔχουμε στὴν τελικὴ νίκη — ἄλλο τόσο πιστεύουμε πὼς θὰ κερδηθεῖ μὲ καιρὸ και μὲ κόπο, μὲ πάλη σκληρή, ποὺ θὰ διεκδικήσῃ τὸ ἔδαφος πιθαμῆ μὲ πιθαμῆ. Ὁχι μονάχα δὲν ἐλπίσαμε τὴν εὐκολὴ επικράτηση, μὰ — πρέπει νὰ τὸ ξεμολογηθοῦμε — οὔτε τὴν εὐκηθίκαμε: "Ἄν στὴ Ρουσία τὸ στάρι θεριεῦει, μὲ ψηλά, ρωμαλέα στελέχη και πλούσιο καρπὸ, εἶναι γιατί, ἀπλούστατα, σκεπάζουνε τὴ σπορὰ χιόνια παχιά και τὴν ἀναγκάζουνε νὰ ρίξει βαθιά, πολὺ βαθιά τὶς ρίζες μέσα στὴ γῆ... Ἐνας εἶτανε πάντα ὁ μεγάλος, ὁ ἀδυσώπητος ἐχθρὸς, π' ἀπαντήσανε τὰ σύγχρονα, ρωμέικα κινήματα, σ' ὅποια περιοχὴ τῆς ζωῆς, στὴν πνευματικὴ και στὴν πραχτικὴ — ἢ εὐκολὴ ἐπιτυχία. Ἄντὶ νὰ κερδίζουνε βάθος, ἀλλωνόντανε σ' ἔχταση ἀντὶ νὰ πλουτίζονται μ' ἐσωτερικὴ οὐσίᾳ και ἐσωτερικὴ ἐνέργεια, ψάρευαν ὁπαδοὺς — ἕναν ἀριθμὸ παθητικῶν συνειδήσεων, ποὺ ἀποδέχονται μιὰ φόρμουλα... Τὸ κλασικὸ κατάντημα ὄλων αὐτῶν τῶν ρωμέικων κινήματων εἶτανε πάντα ἡ διαδηλωση. Ὅλα ξεθυμάνανε και σβύσανε μὲ τὴν εὐκολὴ, παθητικὴ και ἀβασάνιστη προσχώρηση τοῦ καθενὸς — μὲ τὴ διαδηλωση. Κι' εἶδαμε πλῆθος τέτοιες διαδηλώσεις στὴν ποίηση και στὴ λογοτεχνία, στὴ διανόηση και στὴν ἐπιστήμη, στὴν κοινωνικὴ θεωρία και στὴν πολιτικὴ, νὰ περνοῦν ἀπὸ μπροστά μας, κουνώντας ξενοφερμένα, φανταχτερὰ λάβαρα, μὲ ρουκέτες και τρακατροῦκες, μὲ πολύχρωμα βεγγαλικά, μὲ βουὴ και μὲ πάταγο — γιὰ νὰ διαλυθοῦνε, λίγο πιὸ κάτω ἀφήνοντας ἐπὶ τόπου καμμένα χαρτιά, ξύλα, τσαλαπατημένες παντιέρες, ἄχρηστο ὕλικὸ, γιὰ τοὺς σκουπιδιάρηδες τῆς δημοχρίας.

*
**

Ὁ ἀγῶνας μας εἶναι, ἀπὸ τὴ φύτρα του τὴν ἴδια, καλὰ προφυλαγμένος ἀπὸ τέτοια ἐνδεχόμενα. Τὰ σύμβολά του δὲν εἶναι κατάλληλα οὔτε γιὰ πρόχειρο ψάρεμα ὁπαδῶν, οὔτε γιὰ πρόχειρες διαδηλώσεις. Ἐχουνε μέσα τους κατὰ ἀκόμα πιὸ ριζικὸ: τὴν ὀριστικὴ κατάλυση τοῦ ὁπαδοῦ και τοῦ διαδηλωτῆ — τοῦ δούλου, ποὺ χαίρεται και ἀγάλλεται, σὰ γυρίζει σὲ παζάρι και δείχνει τὴν

πνευματικὴ λιβρέα μιὰς κακοχωνεμένης ξένης θεωρίας, γιατί φαντάζεται πὼς εἶται γίνεται και αὐτὸς κάποιος! Τὰ συνθήματα τοῦ ἀγῶνα μας εἶναι σαλπίσματα ἐφόδου κατὰ τοῦ στατισμοῦ και τοῦ μαρασμοῦ, ποὺ περνάει τὴ διαδηλωση γιὰ πνευματικὴ ζωὴ — και μάλιστα ἐπαναστατικὴ! — και γιὰ δράση. Τὰ σύμβολά μας σαλπίζουνε τὴν κατάλυση τοῦ ὁπαδοῦ και τοῦ διαδηλωτῆ γιατί γυρεύουνε τὸ ξύπνημα τῆς πνευματικῆς ἐνέργειας σ' ὅλη τὴ δυναμικότητά της. Θέλουμε νὰ λυτρώσουμε τὸ ἐπαναστατικὸ πνεῦμα, ποὺ ἀγωνίζεται στὴν Ἑλλάδα νὰ βρεῖ τὸ δρόμο του, ἀπὸ τὴν ἀνυπόφερτη σύγχυση ποῦχουνε δημιουργήσει τὰ ξένα κηρύγματα και οἱ πολυθόρυβες διαδηλώσεις γύρω ἀπ' αὐτά. Ποθοῦμε νὰ δόσουμε σὸν Ἕλληνα ἐπαναστάτη νὰ καταλάβῃ πὼς δὲν μπορεῖ νὰ κάμει τὴν ἐπανάστασή του πάνω σὲ ξένα καλούπια, μὲ ξένες θεωρίες και ξένες φόρμουλες. Πὼς εἶναι και αὐτὸς ὑποχρεωμένος νὰ φτιάσει τὸ δικό του καλούπι, ὅπως ὁ Ἴταλὸς, ὁ Γερμανός, ὁ Ρούσος, ὁ Τούρκος, ὁ Γιουγκοσλαῦος, μέσα σὲ κάδρο τῆς δικῆς του πραγματικότητας. Και θέλουμε νὰ τὸν βοηθήσουμε, ὅσο μπορούμε σ' αὐτό, ρίχνοντας, σὲ γενικώτατες γραμμές, τὰ πρῶτα στοιχεῖα μιὰς ἐπαναστατικῆς θεωρίας, μ' ἀνεξάντλητὴ δυναμικότητα και ἄπειρες δυνατότητες, ποῦχει βαθιά, πολὺ βαθιά τὶς ρίζες της στὴν ἑλληνικὴ πραγματικότητα. Ἡ ἐπανάσταση τοῦ δημοτικισμοῦ εἶναι ἡ μόνη ἀληθινὴ ἐπανάσταση ποὺ μπορεῖ νὰ γίνει στὴν Ἑλλάδα. Και ἡ μόνη ποὺ πρέπει νὰ γίνει. Και θὰ γίνει.

*
**

Ἐπανάσταση τοῦ δημοτικισμοῦ; Τί ἐννοεῖτε; Ὅσοι ἔχουνε τὸ ἱερὸ δέος τῆς πρωτοτυπίας και εἶναι τῶν ἀδυνάτων ἀδύνατο νὰ στοχαστοῦνε τὸ παραμικρὸ, χωρὶς παραπομπὲς στὶς φυλλάδες τοῦ τελευταίου εὐρωπαϊκοῦ ταχυδρομείου, δὲ συνέχουνται ἀπὸ τὸ ξάφνιασμα. Πὼς τοὺς νοιώθουμε! Ψάξανε, οἱ ἄνθρωποι, στὶς φυλλάδες τους, μὲ κάθε προσοχὴ και ἐπιμέλεια. Και δὲν τὴ βρήκανε ποθενὰ γραμμένη μιὰ τέτοια ἐπανάσταση. Πὼς νὰ μὴ ξαφνιαστοῦνε και νὰ μὴ ρωτᾶνε και νὰ ξαναρωτᾶνε, μὲ τὸ χαμόγελο τῆς πολὺξαιρης δυσπιστίας τοῦ πνευματικοῦ ραγιαῖ, ποὺ τρέμει νὰ

κάμει βήμα, χωρίς τὰ δεκανίκια τοῦ γνωστοῦ καὶ τοῦ καταταγμέ-
νου; Ἡ ἐπανάσταση αὐτὴ δὲ μπαίνει στὰ γνωστὰ καλοῦπια πού
πιπιλίζουνε νύχτα· μέρα οἱ ἐφημερίδες τους καὶ τὰ περιοδικὰ τους.
Ἄρα πρέπει νὰ πάει μὲ τίς οὐτοπίες . . . Ξεχνοῦνε πὼς καμμιά
ἐπανάσταση δὲν εἶτανε ποτὲ γραμμένη στὰ χαρτιά, οὔτε ἔμπαινε
σὲ καλοῦπι, πρὶν δημιουργήσῃ τὸ δικό της. Σὲ ποιά χαρτιά εἶτανε
γραμμένος ὁ φασισμός, πρὶν τὸν δημιουργήσῃ ὁ ἰταλικὸς στοχα-
σμός, μὲς ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τῆς Ἰταλικῆς πραγματικότητας—πρὶν
ὁ Τζοβάνι Τζεντίλε ὀργανώσει σὲ θεωρητικὸ σῶμα τίς διάχυτες
ἀντιδράσεις, τίς ζοπὲς καὶ τίς τάσεις; Ἄν λέγατε στοὺς διανοού-
μενους τῆς προμουσολινικῆς Ἰταλίας, ὅτι, σὲ λίγα χρόνια, ἡ χώρα
τους θ' ἀναγεννιώτανε μὲ τὴν πνοὴ μιᾶς ἐπανάστασης, σὰν τὴ
φασιστικὴ, θὰ σὰς ἀκούγανε μὲ τὸ ἴδιο ξάφνιασμα πού δείχνου-
νε σήμερα οἱ Ἕλληνες διανοούμενοι, ὅταν μιᾶμε γιὰ ἐπανάσταση
τοῦ δημοτικισμοῦ. Κι' ἄλλοι θὰ βιαζόντανε νὰ κηρύξουνε τὸ φα-
σισμὸ οὐτοπία' κι' ἄλλοι θὰ γυρεύανε νὰ τοὺς δοθεῖ, ἔτοιμη, ὀλο-
κληρωμένη, ἀπὸ τότε, μιὰ θεωρία, πού ἀκόμα σήμερα ξεακολου-
θεῖ νὰ δουλεύεται καὶ ν' ἀπλώνεται καὶ νὰ πλουτίζεται μὲ και-
νούργιες πνευματικὲς εἰσφορὲς—ἀκριβῶς ὅπως μερικοὶ ἀπὸ τοὺς
Ἕλληνες διανοοῦμενους γυρεύουνε νὰ τοὺς δοθῇ, ἔτοιμη καὶ κλει-
σμένη, σήμερα, ἡ θεωρία τῆς ἐπανάστασης τοῦ δημοτικισμοῦ. Τί
οἷτημα κλασικῆς τυφλοσουρτολατρίας! Γιατί δὲν ὑπάρχει μόνο
τὸ ἱερὸ δέος τῆς πρωτοτυπίας—ὑπάρχει, στὸν ἴδιο βαθμὸ ἀδιάλ-
λαχτο, καὶ τὸ ἱερὸ δέος τῆς πνευματικῆς ἐνέργειας. Τί ἄλλο ἐκ-
φράζει, ἂν μὴ τεμπελιὰ πνευματικὴ καὶ ιωθρότητα λυμφατικὴ
τὸ ἀναμάσσημα τῶν ξένων ἐπαναστατικῶν καλοῦπιων, τῶν λενινι-
σμῶν καὶ τῶν φασισμῶν κι' ὅλων τῶν παραλλαγῶν τους, δεξιῶν
κι' ἀριστερῶν; Καὶ γιατί ἄλλο γυρεύουνε νὰ τοὺς δοθεῖ, σὰν
ἓνας τυφλοσοῦρτης μέσα στοὺς ἄλλους, κι' ἡ ἐπανάσταση τοῦ
δημοτικισμοῦ—ἂν μὴ γιὰ νὰ γείρουν ἀπὸ τὸ ἄλλο τους πλευρὸ,
στὸ μαλακό τους στρώμα, καὶ νὰ ροχαλίσουνε μακάρια; Θέλου-
με νάμαστε ἐπαναστάτες χωρὶς τὴ βαθύτερη καὶ θεμελιακὴ προῦ-
πόθεση κάθε ἀληθινοῦ ἐπαναστάτη: Τὴν πνευματικὴ ἀγρύπνια,
τὴν πνευματικὴ χειραφέτηση καὶ τὴν πνευματικὴ ἐνέργεια.

* * *

Γιὰ νὰ μᾶς λείπουν ἀκριβῶς αὐτὲς οἱ προϋποθέσεις δεχόμεστε
παθητικά, στατικά—δηλ. ἀντιεπαναστατικά—τὸ φασισμό ἢ τὸ λενι-
νισμό, ἐπαναστατικὲς θεωρίες, πού στὸν τόπο μας δὲ μποροῦνε νά-
χουνε καμμιά ἐφαρμογή: Ὁ φασισμός, γιατί ὁ λαός μας εἶναι ἀρχαι-
ότερος στὴν πολιτικὴ, στὴ δημοκρατικὴ λευτεριά κι' ἀπὸ τοὺς Ἰτα-
λοὺς κι' ἀπὸ τοὺς Τούρκους κι' ἀπὸ τοὺς Γιουγκοσλαῦους κι' ἀπ'
ὅλους τοὺς λαοὺς πού ἐφάρμοσαν, μὲ τίς σχετικὲς παραλλυγές, αὐ-
τὸ τὸ σύστημα κι' ἀπόδειξε πὼς ξέχει νὰ τὴ φρουρήσῃ. Κι' ὁ
λενινισμός, γιατί λείπουν, ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ μας πραγματικό-
τητα, τὰ στοιχεῖα πού θὰ μπορούσανε νὰ στηρίξουνε μιὰ κομμου-
νιστικὴ ἐπανάσταση. Ποιὸ εἶδος κομμουνιστικῆς ἐπανάστασης
θὰ μπορούσε νὰ γίνῃ στὴν Ἑλλάδα, μ' ἓνα τόσο ἀδύνατο ἀριθ-
μητικά, σχεδὸν ἀνύπαρχτο προλεταριάτο, πού κι' ἂν τοῦ
παραδινότανε τὸ κράτος δὲ θάτανε σὲ θέση νὰ τὸ κου-
μαντάρει; Οἱ διανοούμενοι κομμουνιστὲς εἶναι οἱ ποιὸ ἀστεῖ-
οι διαδηλωτὲς ἀπ' ὅσους εἶδαμε στὴν Ἑλλάδα τὰ τελευταῖα εἰκο-
σιπέντε χρόνια—διαδηλωτὲς, πούναι ἀπὸ τὰ πράματα καταδικα-
σμένοι νὰ κάνουνε «φιλολογία»—γι' αὐτὸ στὸν τόπο μας ὑπάρ-
χει μπόλικη κομμουνιστικὴ λογοτεχνία, μὰ καμμιά σοβαρὴ κομ-
μουνιστικὴ δράση—προσμένοντας ν᾿ ἄρθῃ—πέσε πῆτα, νὰ σὲ φάω!
—ἀπ' ἔξω κι' ἀπ' ἔξω νὰ ἐπιβληθεῖ τὸ καθεστὸς πού ὄνειρεύον-
ται! Ἐπαναστάτες, ἀστεροσκοποὶ κι' οἰωνοσκόποι τοῦ διεθνῆ ὀ-
ρίζοντα, πού ὅλος ὁ ἐπαναστατικὸς ρόλος τους ἐξαντλεῖται στὸ νὰ
παρακολουθοῦνε καὶ νὰ καρτεροῦνε—σὲ μιὰ προσδοκία παρὰ
λίγο μυστικιστικὴ, πού δὲ διαφέρει πολὺ ἀπὸ τὸν παλῶ μεσσια-
νισμό τῶν ὀβραίων. Ἡ ἐπανάσταση τοῦ δημοτικισμοῦ εἶναι
καλὰ προφυλαγμένη ἀπὸ τέτοια παραπατήματα. Δὲν εἶναι τυφλο-
σοῦρτης οὔτε ξενοφερμένος, οὔτε καταστρωμένος σὲ ξερὲς ἀφαιρέ-
σεις. Εἶναι προσταγὴ ξυπνήματος τῶν συνειδήσεων, πού ἀπ' αὐ-
τὲς—καὶ μόνες—πηγάει κάθε ἀληθινὴ ἐπανάσταση: Ἐγεγῆριο
πνευματικῆς ἐνέργειας γιὰ νὰ συγκροτηθεῖ, μὲ τὴ δουλειὰ καὶ τὴν
εἰσφορὰ κάθε ἀξιοῦ στοχαστῆ ἓνα σῶμα θεωρίας καὶ νὰ ἐγκαινια-
στεῖ μιὰ ἐπαναστατικὴ δράση, σύμφωνα μὲ τίς ἀπαιτήσεις τῆς

ελληνικῆς πραγματικότητας. Καί σὸ σημεῖο αὐτὸ πρέπει νὰ δόσω μιὰ ἐξήγηση: Τί ἐννοοῦμε, ὅταν λέμε πραγματικότητα ἑλληνική; Τὴν ἀπόκριση τὴν ἔχουμε δώσει στὴν πρώτη μας μελέτη « Ἔθνος καὶ ἀνθρωπότητα ». Ἀποκλείσαμε κάθε στατική ἐρμηνεία. Τονίσαμε, ὅτι τὸ ἔθνος εἶναι μιὰ πραγματικότητα δυναμική, ἕνα γίνεσθαι ἀδιάκοπο, μιὰ σύνθεση ἀπὸ δυνατότητες. Αὐτὲς ὁμως δὲ στέκονται στὸν ἀέρα. Αὐτὸ τὸ ἐθνικὸ γίνεσθαι ἔχει ὀρισμένες ἀφητηρίες. Ἡ δράση τοῦ ἀνθρώπου δὲν ξετυλίγεται ἔξω ἀπὸ τόποι καὶ χρόνοι, ἀλλὰ μέσα σ' ἕνα κἀδρο ἀπὸ ἱστορικὲς πραγματικότητες. Αὐτὲς προτείνονται στὴ συνείδησή του καὶ στὴν πνευματικὴ του ἐνέργεια σὰν πρῶτο, θεμελιακὸ ὑλικὸ στὴ δημιουργικὴ του ἐπεξεργασία. Δὲν ἐννοοῦμε τὴν ἑλληνικὴν πραγματικότητα σὰν κάτι τελειωμένο, κλειστὸ, κρυσταλλωμένο, ποὺ προσκαλεῖται ὁ καθένας νὰ ὑποταχθεῖ—παρὰ σὰ μιὰ πρόταση, σὰν ἀπλὴ ἀφητηρία, ποὺ ἀσφαλίζει τὴν κατεύθυνση. Μέσα σ' αὐτὴ τὴν πραγματικότητα ὁ δημοτικισμὸς παρουσιάζεται σὰ μοναχὴ ἐπαναστατικὴ ἀφητηρία, τοῦ ξεπηδαεῖ μ' ἀτόφια, γνήσια κι' ὄργανικὴ φυσιογνωμία. Ἔτσι θὰ ἴδουσι ἀμέσως οἱ ὄκνοι στοχαστὲς μας, πῶς δὲν τοὺς προσκαλοῦμε νὰ δημιουργήσουν ἀπὸ τὸ τίποτα. Καμμιά ἐπαναστάση, ἄλλωστε, δὲ δημιούργησε ἀπὸ τὸ μηδέν. Ὅσο καὶ νὰ ξαφνιαζοῦνε, μὲ τὴν καινούργια σύνθεση ποὺ φέρνουνε στὰ δεδομένα τῆς πραγματικότητας, ἔχουνε τὶς ρίζες τους σὲ καταστάσεις προηγουμένες. Κάθε ἐπαναστατικὴ θεωρία, πρὶν νὰ συγκροτηθεῖ καὶ νὰ ξαφνιασεῖ σὰν κάτι καινούργιο, ὑπάρχει σὲ κατάσταση δυναμικὴ, σὲ πλήθος σπέρματα. Ὁ δημοτικισμὸς ὑπάρχει, σὰν ἑλληνικὴ ἐπαναστατικὴ πραγματικότητα, θεωρία καὶ δράση. Ἄν μᾶς φαίνεται σήμερον σὰν κάτι ξεθυμασμένο, ἄτονο, στατικὸ, εἶναι γιατί, ἀπὸ τεμπελιά κι' ἀπὸ τυφλοσουρτολατρεία, τὸν καταντήσαμε κι' αὐτὸν διαδήλωσι. Ἄντι νὰ σκάψουμε, νὰ βαθύνομε, νὰ γνωρίσουμε καλὰ τὴν ἰδέα του καὶ νὰ τραβήξουμε ἀπ' αὐτὴν ὅλες τὶς μεγάλες συνέπειες—κυττάξαμε νὰ τῆς δόσουμε ἔχταση, νὰ τὴν ἀπλώσουμε σ' ἐπιφάνεια: Παραστρότημα βαρῦ, ποὺ τὸ ρωμέϊκο πληρώνει σήμερον τὶς συνέπειες. Μὰ γι' αὐτὸ πρέπει νὰ μιλήσω σὲ ξεχωριστὸ ἄρθρο.

ΣΠΥΡΟΣ ΜΕΛΑΣ

ΝΙΟΤΟΥ ΘΕΟΤΟΚΑ

ΝΙΟΤΗ

Τὸ εἶπαμε καὶ πρέπει νὰ τὸ ξαναλέμε κάθε πρωτὶ: ἡ μόνη ἐλπίδα σήμερον εἶναι ἡ νιότη. Πιὸ δυνατό καὶ πιὸ ἀδιάλλαχτο ἀπὸ πάντα πρέπει νὰ ἀντηχήσει, στὴν ἐποχὴ μας, τὸ θαρραλέο σάλπιγμα: τόπο στοὺς νέους! Κι' ὅλη μας ἡ προσπάθεια πρέπει νὰ τείνει σὸ νὰ κρατήσουμε τὴ νιότη ἀμόλυπη ἀπὸ τὶς σάπιες ρουτίνες τοῦ παρελθόντος, νὰ τῆς μεταδώσουμε ἀρκετὴ αὐτοπεποίθηση καὶ ἀρκετὴ ἀνεξαρτησία ὥστε νὰ μπορέσει, μιὰ μέρα, νὰ λυτρωθεῖ ὀριστικὰ ἀπὸ τὴν κληρονομία τῶν πρεσβυτέρων καὶ νὰ χτίσει, ἀπάνω στὰ συντρίμια, ἕνα γερὸ καὶ καθαρὸ οἰκοδόμημα, ἀνάλογο μὲ τὶς ἀνάγκες μιᾶς νέας καὶ πιὸ μεγάλης ζωῆς.

Τώρα μᾶς λένε ἀντιδραστικοὺς οἱ ἄνθρωποι ποὺ δὲν εἶναι ἱκανοὶ νὰ σκεφτοῦνε ἀπάνω στὴ ζωντανή, πολύμορφη καὶ ἀεικίνητη πραγματικότητα, οἱ σχολαστικοί, οἱ δασκάλοι, ποὺ φυλακίσανε γιὰ πάντα τὸ πνεῦμα τους μὲς σὲ φόρμες νεκρὲς καὶ σὲ ἀλύγιστες, ξεπερασμένες θεωρίες. Μᾶς λένε ἀντιδραστικοὺς γιατί ἀρνηθήκαμε μιὰ καὶ καλὴ τὸς τυραννικοὺς δογματισμοὺς τους. Μὰ τί μᾶς μέλει ὅ,τι κι' ἂν ποῦνε; Ἡ ζωὴ θὰ δείξει ποιά εἶταν ἡ καρποφόρα δράση καὶ ποιά ἡ ἄγονη ἀντίδραση, ποιοὶ εἶταν οἱ πρωτοπόροι καὶ ποιοὶ οἱ ἀεριτζήδες, οἱ δημοκόποι, οἱ ἀνεδαφικοὶ καὶ ἄχρηστοι θεωρητικοί. Γιὰ μᾶς οἱ ἀληθινοὶ ἀντιδραστικοὶ εἶναι οἱ στεῖροι ἀρνητὲς κάθε δημιουργικῆς προσπάθειας καὶ κάθε οἰκοδομικῆς ἐργασίας, ποὺ περνοῦνε τὸν καιρὸ τους, μὲ ἀνόητη αὐταρέσκεια, σὸ περιθώριο τῆς πραγματικότητας, μασουλίζοντας τὰ πορίσματα μιᾶς κούφιας σοφίας καὶ ἀνίκανοι νὰ νιώσουνε τὶς πραγματικὲς ἐπιταγὲς καὶ δυνατότητες τῆς ζωῆς. Ἄρκετοὶ ἀπ' αὐτοὺς σήμερον αὐτοκαλοῦνται «ἐπαναστάτες», πασχίζοντας νὰ δικαιολογήσουνε τὴν ἀκατασύνητους μ' αὐτὴν τὴ δῆθεν ριψοκίνδυνη δήλωσι. Μὰ ἡ ζωντανὴ νιότη, ἂν ἔχει τὸ δαίμονα μέσα της, γρήγορα θὰ ρίξει στὴ θάλασσα τὰ ξεπερασμένα κιτάπια καὶ θὰ βρεῖ τὸ δρόμο τῶν πραγματοποιήσεων.

Ἡ πιό ἐπείγουσα ἐργασία εἶτανε τὸ ζήτημα τοῦ ἰδεαλιστικοῦ πνεύματος. Μὰ ὁ ἰδεαλισμὸς μοναχὸς του δὲν ἀρκεῖ καὶ εἶναι ἴσως ἐπικίνδυνος δταν μεταβάλλεται σὲ μιὰ ξερὴ διδασκαλία, μιὰ ἐγκεφαλικὴ ἀσκηση, χωρισμένη ἀπὸ τὴ ζωὴ, ἀνεπηρέαστη ἀπὸ τοὺς παλμούς, τὸ σφρίγος, τὴ θερμότητα τῆς ζωῆς. Δημιουργεῖ τότε κι' ὁ ἰδεαλισμὸς ἕναν ἄλλο σχολαστικισμό, ἐξίσου ἄγονο ὅσο κι' ὁ μαρξικός, ἐξίσου κάποτε καταθλιπτικό, πού τὸν γνωρίσαμε στὸ παρελθόν καὶ δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ τὸν ἀναστήσουμε σήμερα μὲ καινούργιες φίσεις καὶ παραπομπές. Δὲν κερδίζουμε τίποτα μὲ μιὰ ἀνανέωση τῆς σοφίας μας, ἂν δὲν ἀλλάξουμε μαζί οἱ ἰδιοσυγκρασίες, τὰ συναισθήματα, οἱ ψυχικὲς διαθέσεις. Γιὰ νὰ γίνεῖ κάτι καλὸ χρειάζεται πρωτίτιστα νὰ χτυπήσουν οἱ καρδιές. Δίχως τὸ δημιουργικὸ καρδιοχτύπι, τὰ ἄλλα ὄλα, τὰ προϊόντα τῆς στεγνῆς ἐπιμέλειας, μὲνουνε γράμμα κενό.

Ἡ πιό διαλεχτὴ ἑλληνικὴ νιότη, αὐτὴ πού θὰ δώσει τὰ αὐριανὰ στελεχῆ τοῦ ἔθνους, εἶναι ἀκόμα, στὸ σύνολό της, πολὺ φρόνιμη, νοικοκυριστικὴ, ἀτολμη. Δὲ συλλογίζεται, θαρρεῖς, ἄλλο τίποτα παρὰ διδακτορικὲς διατριβές, καθηγεσίες, ὀμαλὲς σταδιοδρομίες, μικροαστικὲς ἐπιτυχίες. Ὡς αὐτὴν τὴ στιγμή, τὸ δνειρὸ της φαίνεται πὼς εἶναι μιὰ βολικὴ καὶ εὐυπόληπτη ρουτίνα. Δὲ λυτρώθηκε ἀκόμα ἀπὸ τὸ ἀσφυκτικὸ παρελθόν, ἀπὸ τίς ταπεινὲς καὶ μικρόψυχες παραδόσεις, ἀπὸ τὴν κούφια οἴηση τῆς Παλιᾶς Ἀθήνας, τῆς ἐπίσημης παιδείας καὶ τῆς μαρξίτικης πολιτικῆς.

Μὰ ἡ ὑπερβολικὴ αὐτὴ φρονιμάδα εἶναι ἡ ἔσχατη πλάνη σὲ μιὰν ἐποχὴ, πού προαναγγέλλεται καὶ εἶναι ἤδη μιὰ ἐποχὴ ἀδιάκοπων σεισμών. Πρέπει νὰ ἐμπνεύσουμε στὴ νιότη τὸ μῖσος καὶ τὴν ἀπέχθεια τῆς ρουτίνας, τῆς μετριότητας, τῆς στασιμότητας, τοῦ δασκαλισμοῦ. Πρέπει νὰ τῆς μεταδώσουμε τὸ πνεῦμα τῆς περιπέτειας, τὴν ἀγάπη τοῦ ἀγνώστου, τοῦ κινδύνου, τῶν γενναίων ἀγώνων, τῶν μεγάλων πραγμάτων. Νὰ τὴν προετοιμάσουμε ψυχολογικὰ νὰ ζήσει, μὲς στὶς θύελλες πού ἔρχονται, μὲ τὸ μέτωπο ψηλά, μὲ τὸ πνεῦμα ἐλευθερο πρὸς ὅλες τίς μεριές, μὲ ζωντανὲς καὶ ἀκμαῖες τίς δημιουργικὲς ἰκανότητές της. Πρέπει οἱ *ἰδέες* νὰ ἐνσαρκωθοῦνε σὲ τολμηρὰ ἔργα καὶ γενναῖες πράξεις.

Ἀφοῦ εἴμαστε ὅλοι σχεδόν σύμφωνοι πὼς οἱ παλιὲς πειθαρχίες τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς δὲν μπορούνε πιά νὰ χωρέσουν τὴν ἐποχὴ μας, ἄς τὸ πάρουμε ἀπόφαση μιὰ καὶ καλὴ πὼς πρέπει νὰ τίς ἐγκαταλείψουμε καὶ νὰ πασχίσουμε νὰ συλλάβουμε τίς νέες φόρμες, πού θὰ ἐκφράζουν τὸ δικὸ μας κόσμο. Κι' ἀφοῦ νιώθουμε πὼς ἡ παλιὰ κοινωνικὴ μας ὀργάνωση ἔπαψε νὰ εἶναι δημιουργικὴ κι' ἄρχισε νὰ σαπίζει, πρέπει ἀπὸ τώρα νὰ προετοιμάσουμε τὰ πνεύματα γιὰ

τίς ἀπαραίτητες ἀπαλλοτριώσεις κοινωνικῶν προνομίων. Ὅταν ἔρξει ἡ κρίσιμη καὶ τόσο ἐπικίνδυνη ὥρα μιᾶς κοινωνικῆς ἀναμόρφωσης, οἱ αὐριανοὶ ἄνθρωποι πρέπει νὰ εἶναι ἔτοιμοι νὰ θυσιάσουν χωρὶς δισταγμὸ καθετὶ πού δὲ θὰ μπορεῖ πιά νὰ χρησιμεύει γιὰ τὴν προκοπὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, νὰ προλάβουν νὰ κόψουν τὰ ἄρρωστα κοινωνικὰ μέλη προτοῦ μεταδώσουν τὸ μόλυσμά τους σ' ὀλόκληρο τὸν ὀργανισμό καὶ παρασύρουν ἔτσι τὸ ἔθνος σὲ μιὰ διάλυση ἴσως ὀριστικὴ. Γιὰ τοῦτο γυρεύουμε ἀπὸ τὴ νιότη προπαντὸς ἐλευθερία, τόλμη καὶ μιὰν ἀνώτερη ἀντίληψη τῆς ἀποστολῆς μας ὡς ἀνθρώπων καὶ ὡς ἔθνους.

Ποῦ θὰ μᾶς βγάλει αὐτὸ τὸ δραματικὸ, σκοτεινὸ ταξίδι τῆς γενεᾶς μας—σὲ μιὰ καινούργια Νίκη τοῦ ἀνθρώπου ἢ σὲ κανένα καινούργιο ξεπεσμό—κανεὶς μας βέβαια δὲν μπορεῖ νὰ τὸ ξέρει ἀπὸ πρὶν, ἐξὸν ἀπὸ τοὺς πολὺ εὐκολόπιστους ὄνειροπόλους. Μὰ γιὰ μᾶς, πού δὲ δειχόμαστε καμμιά μοῖρα, ἀλλὰ πιστεύουμε στὴν ἀνεξάντλητὴ δημιουργικὴ ἰκανότητα τοῦ ἀνθρώπου καὶ στὴ δύναμη τῶν ἰδεῶν, τὰ πάντα θὰ ἐξαρτηθοῦν ἀπὸ τὴν κατὰσταση τῶν ψυχῶν. Μὲ ψυχὲς κουρασμένες πρὶν τὴν ὥρα τους, ἄβουλες καὶ ἔρημες ἀπὸ ζωντανὰ ἰδανικά. δὲ θὰ δοῦμε φῶς.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΘΟΕΤΟΚΑΣ

Η ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Έχει καταντήσει κοινοτοπία, τὰ τελευταία δέκα χρόνια, ἡ διά κριση ἀνάμεσα στὴν προπολεμικὴ καὶ τὴ μεταπολεμικὴ ἐποχὴ. Συχνὰ παίρνει τὶς διαστάσεις κοφτῆς, ἀπότομης ἀντίθεσης. Πολιτικοί, δημοσιογράφοι, λογοτέχνες, ἀκόμη κι' ὁ man in the street, ὁ ἀπλοϊκὸς κι' ἀνίδεος ἄνθρωπος τῶν Ἀγγλοσαξόνων, ἀναπολοῦν καὶ περιγράφουν (καθένας ἀπ' τὴ σκοπιὰ του) τὴν προπολεμικὴ περίοδο μὲ τὴ μελαγχολικὴ νοσταλγία, πού ξυπνοῦν τὰ πολὺ ὄριμα, νηφάλια κι' ἀργοκύλητα πράγματα ἀφοῦ σβύσουν. "Ὅπως πάλι συμφωνοῦν, ἄν ὄχι γιὰ ν' ἀναθεματίσουν τὴ σημερινὴ ἐποχὴ, πάντως γιὰ νὰ τὴν παραστήσουν ὅσο γίνεται πιὸ ἀσυνάρτητη καὶ σκοτεινὴ. Ἡ ἀντίθεση αὐτὴ δὲν ἐξηγεῖται μόνο μὲ τὴ φυσικὴ τάση στὶς σχηματικὲς ἀπλοποιήσεις. Ὅφειλεται καὶ στοῦ πέρασμα τοῦ καιροῦ, πού κοσκινίζει ἀμείλικτα τὶς ἀναμνήσεις. Ἔτσι φεύγουν σιγά-σιγά ἀπὸ τὸν πίνακα οἱ λεπτομέρειες κι' οἱ ἀποχρώσεις καὶ μένουν μονάχα οἱ δυνατές πινελιές, τὰ ἀναγλυφικὰ στοιχεῖα — ὄλα τὰ γνώριμα καὶ ξεκουραστικά ἀποκόμματα τοῦ ματιοῦ. Ἄν, τέλος, λάβουμε ὑπ' ὄψη καὶ μιὰ παραίτηση συνειθισμένη στὴν προοπτικὴ, τὴν ἐξιδανίκευση τῶν περασμένων, πού γίνεται τόσο πιὸ ἀδιάλλακτη ὅσο τὰ τωρινὰ φαίνονται ν' ἀποτραβιῶνται ὀλοένα ἀπὸ κεῖνα. δὲ θ' ἀργήσουμε νὰ μποῦμε στοῦ νόημα τῆς ὑποκειμενικῆς κατάστασης, πού παρουσιάσαμε λίγο πιὸ ἐπάνω.

Ὡστόσο ὄλα δὲν εἶναι ὑποκειμενικά στὴν κατάσταση αὐτὴ. Ὑπάρχουν πραγματικὲς ἐξωτερικὲς διαφορὲς ἀνάμεσα στοῦ προπολεμικὰ καὶ τὰ μεταπολεμικὰ χρόνια. Βέβαια, πρὶν ἀπὸ τὰ 1914 οὔτε οἱ πόλεμοι ἔλειψαν οὔτε τὸ κοινωνικὸ πρόβλημα ληθαργοῦσε. Πάντως οἱ πόλεμοι ἐκεῖνοι εἶχαν καθαυτὸ τοπικὴ σημασία: δὲν τάρραζαν τὴν παγκόσμια ἰσορροπία, πού φαινόταν ν' ἀσφαλίζον οἱ δυὸ μεγάλοι εὐρωπαϊκοὶ πολιτικοὶ σχηματισμοί. Τὸ κοινωνικὸ πάλι πρόβλημα δὲν παρουσίαζε τὴν ὀξύτητα, πού ἐμελλε ἀργότερα νὰ γνωρίσει. Ἡ ἐπαναστατικὴ φοβέρα δὲν εἶχε ἀκόμη τυλιχθεῖ μὲς τὴν αἴγλη

τῆς ἐμπράγματος δικαίωσης, πού χαρίζει κάθε ἀποφασιστικὰ στρατευόμενη διεθνικὴ ὀργάνωση καί, πρὸ πάντων, μιὰ τοπικὴ ἐπιβολὴ τοῦ ἀνατρεπτικοῦ προγράμματος. Πόσο διαφορετικὴ ἢ μεταπολεμικὴ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ πραγματικότητα! Τὰ συμμαχικὰ συγκροτήματα, πού φαινότανε ἀδιάσειστα μὲς τὴ θανάσιμη ἔχθρα τῆς ἀνθρωποσφαγῆς, δὲν ἀργοῦν νὰ διαλυθοῦν. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς νικητὲς πασκίζουν νὰ κρατήσουν ὅπως-ὅπως τὰ λάφυρα τους, ἐνῶ ἄλλοι ἀδιαφοροῦν ἢ ζητοῦν καινούργιους προσανατολισμούς. Τὰ κράτη, πού ξεπήδησαν ἀπὸ τὶς συνθήκες τῆς εἰρήνης, παραδέρνουν ἀνάμεσα στοῦ καλοπιάσματα καὶ τὶς ἀπειλὲς μὴ ξέροντας πού τελικὰ νὰ βσιστοῦν. Ἀπὸ τοὺς νικημένους πάλι, ἄλλοι ἐπωφελοῦνται ἀπὸ τὴν κοσμοχαλασιά γιὰ ν' ἀλλάξουν ριζικὰ νοσοτροπία καὶ νὰ ξαναφτιάξουν τὴ ζωὴ τους κι' ἄλλοι, φαρμακωμένοι ἀπὸ τὴν ντροπὴ τῆς στρατιωτικῆς ταπεινώσεως, μηχανεύονται σχέδια ἐπὶ σχεδίων γιὰ ματὸβρεχτες κι' ὀριστικὲς ἀντεκδικήσεις. Καί, σὰν συμπλήρωμα τῆς πολιτικῆς σύγχυσης κι' ἀνισορροπίας, οἱ ἀμοιβαῖες ἠπειρωτικὲς καχυποψίες ἢ οἱ πρωτόφαντοι ἠπειρωτικοὶ ἱμπεριαλισμοί. Παράλληλα, φουντώνουν, μὲς τὴν καρδιά τῶν κυριώτερων λαῶν, τὰ δυὸ μεγάλα κοινωνικὰ συνθήματα τῆς ἐποχῆς μὲ τὶς ἀνυπολόγιστες πολιτικὲς συνέπειες, ὁ κομμουνισμὸς κι' ὁ φασισμὸς, καὶ ξεσπάει πάνω σ' ὄλους, δικαίους καὶ ἀδίκους, σὰν ὕστατη Νέμεση, ἡ παγκόσμια οἰκονομικὴ κρίση.

Δὲν εἶναι, λοιπόν, ὑπερβολὴ συγχρόνων, πού ἀφήνονται στοῦν πειρασμὸ νὰ δραματοποιήσουν τὸν ἑαυτὸ τους, ἢ βεβαίωση, πού τόσο συχνὰ ἀκούεται, ὅτι ζοῦμε σὲ μιὰ ἐποχὴ κοσμογονικῆ. Φτάνει ν' ἀντιληφτοῦμε ὅπως πρέπει αὐτὸν τὸν χτυπητὸ χαρακτηρισμὸ. Νὰ σημαίνει ὅτι, ἀπὸ τὸ σημερινὸ ἀδιέξοδο, θὰ ξεπηδήσει μιὰ ἰδανικὴ τάξη πραγμάτων, μιὰ ξαναγεννημένη ἀνθρωπότητα: Βέβαια, στοῦ «κοσμογονικῆ» κρύβεται κάποια αἰσιοδοξία, πού εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ ὅποιον νομίζει τὸν ἑαυτὸ του ἀξιο νὰ ἐπηρεάσει τὴ ροὴ τῶν γεγονότων. Ὅσο ὁμοσ στέκεται κανεὶς στοῦ ἐπίπεδο τῆς θεώρησης καὶ τῆς κατανόησης τους, ἢ αἰσιοδοξία δὲν εἶναι, ἀντικειμενικά, περισσότερο δικαιολογημένη ἀπὸ τὴν ἀπαισιοδοξία. Τὸ μέλλον τῆς ἀνθρωπότητος εἶναι ἀδηλό. Εἶναι τόσο πολλὲς κι' ἀντιφατικὲς οἱ δυνάμεις, πού δουλεύουν μέσα της ὅστε τίποτε δὲν μπορεῖ ν' ἀποκλειστεῖ. Ὡστόσο ὄλοι νιώθουν ἐπιτακτικὰ τὴν ἀνάγκη κάποιος ἐξήγησης. Ὅταν ἀπὸ παντοῦ ζητοῦν μὲ λαχτάρια θετικούς προσανατολισμούς, δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι γιὰ κανένα ἀδιάφορο ἂν ὑπάρχει τρόπος νὰ διατυπωθοῦν μερικὰ ξάστερα συμπεράσματα, ὅπου ἢ ὀδράση ν' ἀντλήσει τὶς ἀπαραίτητες κατευθυντήριες γραμμὲς.

Ὁ πρῶτος ὀρος γιὰ νὰ μποῦμε στοῦ νόημα τῆς σημερινῆς πραγ-

ματικότητα είναι ν' απαλύνουμε σημαντικά την αντίθεση ανάμεσα στον προπολεμικό και το μεταπολεμικό κόσμο, περιορίζοντας την σε μια άπλη διάκριση, απόλυτα δικαιολογημένη άλλως τε από την εξωτερική, την άμεσα αντιληπτή όψη των γεγονότων. "Όσο κι' αν μάς συγκλονίζουν οι μεγάλες περιπέτειες της Ιστορίας, όσο κι' αν μάς φαίνεται ότι κάτι καινούργιο αρχίζει μαζί τους, δεν πρέπει να νομίζουμε ότι είναι ούρανοκατέβατες ούτε ότι σπάνουν τη βαθιά συνέχεια της Ιστορίας. Το μόνο που κάνουν είναι να φέρνουν στο φως δυνάμεις που δούλευαν στο σκοτάδι, ή να θάβουν για πάντα καταστάσεις, που κρατιούνταν στη ζωή από μηχανική συνήθεια.

"Επειτα πρέπει ν' απαλλαγούμε από το άφορητο πλήθος των απόψεων. Πόσες εξηγήσεις δέ δόθηκαν για το σημερινό αδιέξοδο! Οικονομικές, δημοσιονομικές, πολιτικές, φυλετικές κτλ. κτλ. "Όστόσο υπάρχει και στις πιο περίπλοκες καταστάσεις ένας πυρήνας, ένα κέντρο, απ' όπου γεννιούνται και στιβάζονται ή μια πάνω στην άλλη όλες οι δυσκολίες. "Όταν ο πυρήνας αυτός ξεσκεπαστεί, είναι τόσο το ξάφνιασμα από τη βασική απλότητα των πραγμάτων αλλά κι' απ' την τεράστια προσπάθεια που απαιτείται για το ξανάνωμα της πράξης και τη συμμόρφωση της με την απροσδόκητη απόκλυση ώστε κεραυνοβόλα ακολουθεί, σαν αντίδραση, ή δυσπιστία, ή σαρκασμός ή η κατάπτωση. Τοῦτο συμβαίνει πρό πάντων στις φάλαγγες των ειδικών, που, κλεισμένοι μέσα στους πυργίσκους τους, δέ βλέπουν παρά μια μόνο πλευρά των πραγμάτων. "Όχι, βέβαια, πώς πρέπει να ξεγράψουμε τη συμβολή τους. Είναι αναμφισβήτητο ότι αντικρύζουν κι' αυτοί ένα κομμάτι της αλήθειας. Νομίζοντας όμως πως την κατέχουν δλόκληρη κι' αδιαφορώντας για την συνεισφορά των άλλων, την παραμορφώνουν τελικά και βρίσκονται στην αδυναμία να βοηθήσουν αποτελεσματικά τη δράση, που έχει ανάγκη από καθοδήγηση. Περισσότερο απ' όπουδήποτε άλλο, κάνει εδώ θραύση ο θετικισμός. Ξεσηκωμένος από μερικούς φτηνούς θριάμβους, καιροφυλαχτεί για να γελοιοποιήσει σαν ουτοπική κάθε απόπειρα για μια έναια κι' ουσιαστική εξήγηση της σημερινής κρίσης. Δεν είναι πολύς καιρός που ο Bergson είπε το λόγο του για τα βαθύτερα αίτια της. Με την προνομιακή ικανότητα δσων σκέπτονται μεταφυσικά να πηγαίνουν ως τα έσχατα όρια των πραγμάτων και να δείχνουν ότι ή ανθρωπότητα δεν αλλάζει ριζικά ψυχικές καταστάσεις (που είναι ή ακατάλυτη προϋπόθεση των εξωτερικών) παρά με το φανέρωμα του Ιστορικού θαύματος, διάλεξε στην εξήγηση του θαρρετά, με άκρια επίγνωση του τί κάνει, το δρόμο της ελάχιστης πιθανότητας (άτροφία του μεταφυσικού παράγοντα στις σύγχρονες κοινωνίες) ανάγκη του αποκαλυπτικού ανθρώπου ή

τουλάχιστο, ήθική κάθαρση με τη συστηματοποίηση κι' εξάπλωση της μεταφυσικής γνώσης). "Αλλά για τους πολλούς, ο δρόμος αυτός είναι ο δρόμος της ουτοπίας. Γι' αυτό ακόμα να συνέλθουν απ' το ξάφνιασμα τους οι άνιδειοι. "Εξαιρεση κάνουν μερικά πολύ φωτεινά μυαλά, σαν τον πολιτικό κι' οικονομολόγο Joseph Caillaux, που κατάλαβαν και συγκλονίστηκαν ως τα μύχια της ψυχής τους. Σε δραματικούς έλέγχους της συνείδησης τους αναμέτρησαν τις ευθύνες τους απέναντι του τόπου τους, του πολιτισμού, της Ιστορίας. "Επωφελήθηκαν από την ευκαιρία για να βροντοφωνήσουν την υπέρτατη υποχρέωση δσων κρατούν, στις κρίσιμες αυτές στιγμές, τις τύχες των λαών στα χέρια τους, να κινητοποιήσουν όλες τις εθνικές δυνατότητες, που προσφέρει ή συνειδητή κι' εξακριβώσιμη πραγματικότητα, αφήνοντας στις άγνωστες κι' ανεξέλεγκτες δυνάμεις της ζωής την φροντίδα για την τέλεση του θαύματος.

Δεν πρόκειται, εδώ να καταπιστούμε με την άπώτατη Ιστορική εξήγηση της παγκόσμιας εξάρθρωσης ούτε με την ισοδύναμη της προεξόφληση της δράσης των δυνάμεων, που μπορούν να φέρουν αυτόματα την θεραπεία, έξω από τη σκέψη και τη θέληση δσων φιλοδοξούν ν' αναγνωριστούν σαν οι καθαυτό πολιτικοί διαμορφωτές της πραγματικότητας. "Αποκλειστικός σκοπός μας είναι να ξεκαθαρίσουμε μερικές βασικές ιδέες, που να εξηγήσουν, μέσα στα συντομότερα χρονικά πλαίσια, τις τωρινές περιπλοκές και να τοποθετούν την άφετηρία για την επιθυμητή εξέλιξη πάνω σε άμεσες επιδιώξεις.

"Η σημερινή κρίση είναι κρίση πολιτεύματος. "Αν αυτή ή βεβαίωση δέ φανεί απλοϊκή, όπωσδήποτε θα κάνει την έντύπωση παραδοξολογήματος. "Εχουμε τόσο πολύ συνειθίσει να βλέπουμε στον όρο «πολίτευμα» ένα κούφιο σχήμα ώστε δεν μπορούμε να συλλάβουμε τη σχέση ανάμεσα σ' αυτόν και την παγκόσμια κρίση. Δύο είναι οι λόγοι της παραμόρφωσης του. "Ο πρώτος είναι ένα βλαστάρι του θετικισμού, ο νομικισμός, που άδιαφορεί για τις φλογερές πραγματικότητες και κυνηγάει με πάθος την τυπική και σχηματική έκφραση τους. Κάτω από την επίδραση του, ή λέξη πολιτεύμα κατάντησε να μη σημαίνει παρά έναν άψυχο μηχανισμό, άπεριόριστα έπεξεργάσιμο από την αλχημεία της επιστήμης, έξω όμως από κάθε έπαφή με τη ζωή. "Ο δεύτερος λόγος είναι ή φτηνή μεταφυσική του Ιστορικού όλισμού. Μεταφέροντας στην κοινωνική πραγματικότητα τη βασική φιλοσοφική διάκριση σε ουσία και ιδιότητες, σε

υπόστρωμα κι' επιφαινόμενα, ρίχνει όλο τó βάρος στην οικονομική πραγματικότητα και καταδικάζει σέ ρόλο παραγώγων όλες τις άλλες. 'Ανάμεσα στις τελευταίες είναι και τó πολίτευμα, άπλη νομική άπεικόνιση τής πρώτης. 'Όσόσο άπομένει ή άγνη κι' όλοκληρωμένη έννοια τού πολιτεύματος, ή καθαυτό φιλοσοφική, πού έκφράζει πιστά τή δυσπόστατη πραγματικότητα, τή μόνιμη και φυγαλέα, τή βασική και τήν έπεισοδιακή. 'Ενώ αύτή ή αντίληψη άναγνωρίζει στό πολίτευμα τόν κατ' έξοχήν παιδαγωγικό παράγοντα, τó θεωρεί όμως και σάν τή συνθετική έκφραση όλων τών στοιχείων τής κοινωνικής ζωής. Μιά τέτοια αντίληψη έμψύχωνε π.χ. έναν Μοπτεσκιέυ (για νά θυμηθούμε ένα άπό τούς νεώτερους πολιτικούς φιλοσόφους) όταν προσπαθούσε νά συλλάβει στους τρόπους τής διακυβέρνησης τών λαών, όχι άδειες μορφές, αλλά βαθιές κι' έσώτατες πραγματικότητες, μέ όλες τις προϋποθέσεις και τις συνέπειες τους. Δέν πρόκειται νά αυτοσχεδιάσουμε έδω κανένα φιλοσοφικό όρισμό τού πολιτεύματος. Φτάνει νά πούμε ότι, λέγοντας πολίτευμα, έννοούμε τις βασικές ήθικες άρχές, πού ύποβαστάζουν μία κοινωνία. Για μέας, τó πολίτευμα είναι πριν άπ' όλα μία πραγματικότητα ήθική. Στηρίζεται, μέ τή σειρά του, στη γενική πεποίθηση ότι οι θεμελιώκοί κανόνες, πού κυβερνούν τή ζωή μιās κοινωνίας, είναι οι καλύτεροι δυνατοί κι' ότι όλοι έχουν συμφέρον νά συμμορφώνονται μαζί τους. 'Από τήν άλλη μεριά, τó πολίτευμα παρουσιάζεται σάν ή συνισταμένη τής κοινωνικής ζωής άφοϋ οι γενικές άρχές, πού τó αποτελούν, δέν είναι ούρανοκατέβητες αλλά βγαίνουν άπό τά τριόβαθα τής κοινωνίας κι' αντιπροσωπεύουν τó πεντάσταγμα τής αικυόβιας πείρας τής. 'Η αντίληψη αύτή, έκφράζοντας τις δυό ιδιαίτερες λειτουργίες τού πολιτεύματος σάν άρχής ύπέρτατα ρυθμιστικής και σάν σύνθεσης προσδιορισμένης άπό τά συστατικά τής, δείχνει σανάμα και τήν ιδιόρρυθμη άλληλεξάρτηση, τόν άμοιβαίο έπηρεασμό τών ανθρώπινων πραγμάτων.

'Η σημερινή κρίση, είπαμε, είναι κρίση πολιτεύματος. Σύμφωνα μέ τή φιλοσοφική σημασία τού όρου, πού ξεκαθάρισαμε, ή κρίση αύτή θά πρέπει νά συνίσταται στόν κλονισμό τής πίστης στους βασικούς ήθικούς κανόνες, πού θεμελιώνουν τήν κοινωνική ζωή, και ταυτόχρονα—μοιραία συνέπεια τού κλονισμού αύτου—στην καταστροφή τής ίσορροπίας, πού εξασφαλίζουν οι κανόνες αυτοί ανάμεσα στά στοιχεία τής κοινωνίας. Μιά φυσική άπορία γεννιέται άμέσως: άν ή κρίση, πού είναι γενική, είναι κρίση πολιτεύματος, θά πρέπει και τó πολίτευμα αυτό νά είναι γενικό. 'Αλλά ύπάρχει τέτοιο πολίτευμα; Στο έρώτημα αυτό μπορεί νά δοθεί μία άμεση άπάντηση, καθαρά στατιστική: είναι γενικό τó πολίτευμα, πού έχουν όλες ή οι

περισσότερες χώρες. Μιά τέτοια όμως αντίληψη τής παγκοσμότητας προδίνει έξαιρετική άφέλεια. Στην περιοχή τής καλλιέργειας πνευματικής και ήθικής, ή παγκοσμότητα δέν μπορεί νά έννοηθεί σάν μία άπλη κατάσταση αλλά σάν ένα πρόβλημα δυναμικότητας. Είναι παγκόσμιο ό,τι στην ούσία του έχει τήν ίκανότητα νά άπλωθεί σ' όλο τόν κόσμο. Οι προθεσμίες είναι άδιάφορες. "Ενα παράδειγμα θά ξεκαθαρίσει όλότελα τή σκέψη μας. 'Ο τεχνικός πολιτισμός τής Εύρώπης, γέννημα τής δυτικής σκέψης, πού συνεχίζει άθθεντικά (τουλάχιστο σ' αυτό τó σημείο) τήν άρχαία ελληνική, είναι άφομοιώσιμος άπό όποιοδήποτε δείγμα τής ανθρωπότητας, φτάνει τó δείγμα αυτό νάχει πραγματοποιήσει τις άπαραίτητες προϋποθέσεις για τήν κατανόηση και τήν έφαρμογή του. 'Ός τά μέσα τού περασμένου αιώνα, οι Γιαπωνέζοι ήταν, μαζί μέ τά άλλα άμορφα έκατομμύρια τών κιτρίνων, οι αντιπροσωπευτικότεροι τύποι τής στατικότητας και τής ρουτίνας. 'Από τή στιγμή όμως πού φανερώθηκε ή αντίδραση στό μαρασμό κι' ή δημιουργική διάθεση, έπεσαν όλα τά έμπόδια για τήν άφομοίωση τού ευρωπαϊκού πολιτισμού. Σήμερα οι Γιαπωνέζοι είναι τεχνικά ίσοίμοι μέ τούς πιο προχωρημένους Ευρωπαίους. 'Αλλ' άν ή αντίληψη αύτή τής παγκοσμότητας δικαιώνεται στην περίπτωση τού τεχνικού πολιτισμού, πού είναι ένα μόνο άπό τά στοιχεία τής κοινωνικής ζωής, πρέπει κατ' έξοχήν νά ίσχύει για τó πολίτευμα, πού είναι ή συνισταμένη τής. Παγκόσμιο δέν μπορεί νά είναι παρά τó πολίτευμα, πού έχει τήν δύναμη νά εξαπλωθεί σ' όλον τόν κόσμο. 'Αλλά πώς θά τó διακρίνουμε; Πώς θά εξακριβώσουμε ότι έχει τή δύναμη αύτή; 'Ο πιο σίγουρος τρόπος για νά καταλήξουμε σέ θετικά συμπεράσματα είναι νά εξετάσουμε άν τώχουν υίοθετήσει οι χώρες, πού φαίνονται νά έχουν τις πιο διαφορετικές κοινωνικές συνθέσεις και πού ταυτόχρονα παρουσιάζουν τή μεγαλύτερη δυναμικότητα. Οι χώρες αυτές είναι ή Σοβιετική Ρωσία, ή Γαλλία (πού πλάι τής πρέπει νά τοποθετηθούν ή 'Αγγλία κι' οι 'Ενωμένες Πολιτείες τής 'Αμερικής) κι' ή 'Ιταλία, πού μέ τήν περίπτωση τής συγγενείας τώρα τελευταία ή Γερμανία.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΔΗΣ

(Συνεχίζεται στό έπόμενο τεύχος τής «'Ιδέας»).

Γ. Σ. ΒΟΥΜΒΑΙΝΟΠΟΥΛΟΥ

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ⁽¹⁾

Ἡ ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς ἐπιστήμης ⁽²⁾ διαίρεται σὲ δυὸ περιόδους: τὴν περίοδο τῆς δουλείας, ἀπὸ τὴν ἄλωση τῆς Πόλης ὡς τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, καὶ τὴν περίοδο τῆς ἀνεξαρτησίας, ἀπὸ τὴν ἔπανάσταση ὡς σήμερα.

Ἡ νεοελληνικὴ ἐπιστήμη στὴν περίοδο τῆς δουλείας καλλιεργήθηκε σὲ διάφορες σχολές κ' ἀκαδημίες, τῆς Βλαχίας, τῆς Κωνσταντινούπολης, τῆς Ἰωνίας, τῆς Χίου κλπ. Ἐπί συναντοῦμε: τὴν *Σχολὴ τῆς Χίου*, ὅπου διδάσκονται ἐπιστημονικὰ μαθήματα ἀπὸ τὸν 16ο αἰώνα: τὴν *Πατριαρχικὴ Σχολή*, ὅπου προστίθεται ἔδρα Φιλοσοφίας καὶ Φυσικῆς καὶ διδάσκει ὁ Θεόφ. ὁ Κορυθαλεὺς τὸ 1626 τὴν *Σχολὴ Μανωλάκη*, στὸ Φανάρι 1679: τὴν *Σχολὴ τοῦ Ἁγιοταφικοῦ Μετόχιου* 1665 τὸ *Μαρούσιον Σχολεῖο*, στὰ Γιάννινα 1742: τὴν *Σχολὴ τῶν Ἀμπελακιῶν* 1796 τὴν *Ἰονικὴ Ἀκαδημία* 1808 ποὺ τὴν διαδέχτηκε ἡ *Ἰόνιος Ἀκαδημία* 1840 τὴν *Ἀκαδημία τῶν Κυδωνιῶν* ἢ *Σχολὴ τοῦ Βενιαμίν* 1800 κλπ.

ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟ — 1453 — 1821

Οἱ κυριώτεροι ἀντιπρόσωποι στὴν περίοδο αὐτὴ εἶναι:

15ος αἰώνας (1453 - 1500) — *Γεώργιος Πλήθων*: Περί τινων οὐκ ὀρθῶς κατὰ τὴν γεωγραφίαν Στράβωνος διορισθέντων, Περί στήματος γῆς, Μέθοδος εὐρέσεως ἡλίου καὶ σελήνης καὶ τῆς ἀστέρων ἐποχῆς κ.λ.

(1) Στὴν «Ἰδέα» τοῦ Ἰουνίου 1933, εἶχα δώσει μιά σύντομη περίληψη τῆς «Νεοελληνικῆς Φιλοσοφίας», ἀπὸ τὴν ἄλωση τῆς Πόλης ὡς σήμερα, ἀνέφερα τὰ ἔργα καὶ ἐξέτασα τὶς κατευθύνσεις. Συμπληρώνω τὴν ἐργασία ἐκείνη μὲ μιά ἀνάλογη γιὰ τὴν Νεοελληνικὴ Ἐπιστήμη ἔτσι εὐρύνεται κάπως τὸ πεδίο τῆς ἐνημερωτικῆς μας, γιὰ τὰ πνευματικὰ προβλήματα τοῦ τόπου μας, σὲ μιά ἐποχὴ ποὺ παραμένει ἀκόμα ἀμελέτητη.

(2) Θετικὲς ἐπιστήμες (Χημεία, Φυσικὴ, Μαθηματικά) σ' ὅλη τους τὴν ἔκταση καὶ τὴ συμμετρικὴ τους σημασία.

16ος αἰώνας (1500 - 1600) — *Φραγκίσκος Μαυρόλυνος*: Cosmographia de forma, situ numeroque coelorum et clementorum. Venetiis 1543.

17ος αἰώνας (1600 - 1700) — *Ἰωάννης Κουτούπιος*: Physicarum epistola praefixa ad Principium et Arciep. Saliburg, De coelo et mundo, De Meteoris.

18ος αἰώνας (1700 - 1800) — *Μιχαὴλ Περδικάρης*: Βίβλος Χημικὴ τῆς Φαρμακοποιίας ἀπλῆ τῆ φράσει. — *Βικέντιος Δαμωδός*: Φυσικὴ Φυσιολογία. — *Μπαλάνος Βασιλόπουλος*: Ὁδὸς μαθηματικῆς... τ. 4. ἐν Βενετία 1749 καὶ ἀνατ. 1775, Ἀντιπελάργησις... ἐν Βιέννη 1816. — *Κωνσταντῖνος Τζεράνης*: Ἐγχειρίδιον ἀριθμητικῶν Ἄλλη τῆ Μαγδεμβουργικῆ 1769, Προγύμνασμα γεωμετρικῶν, ἦτοι νέα θεωρία τοῦ τετραγωνισμού τοῦ κύκλου 1774. — *Νικόλαος Ζερζούλης*: Ἀριθμητικὴ καὶ Γεωμετρία Οὐλόφλου (ἀπὸ τὰ Λατινικά), Πειραματικὴ Φυσικὴ Πέτρου Μόσχεμβαμ (ὄμ.), Μέρος τῶν κατὰ Νεύτωνα στοιχείων (ὄμ.). — *Χριστόδουλος Ἀκαρνάν*: Περί Φιλοσόφου, φιλοσοφίας, φυσικῶν, μεταφυσικῶν, πνευματικῶν καὶ θείων. Βιέννη 1786. — *Εὐγένιος Βούλγαρις*: Μαθηματικὰ Σεγνέρου ἐν Λειψία 1767, Φυσικὴ Φριδερικου Βουκερέρου, Ἀριθμητικὴ καὶ Γεωμετρία Βολφίου κ.λ. — *Γ. Βενιότηης*: Περιγραφή τοῦ Παντός 1782. — *Θεόφ. Κορυθαλεὺς*: Εἷσοδος Φυσικῆς ἀκροάσεως Βενετία 1779 - 80. — *Νικηφόρος Θεοτόκης*: Στοιχεῖα Μαθηματικά τ. 3 ἐν Μόσχᾳ 1798 - 99, Ἀριθμητικὴ, Περί Ἠλεκτρικῆς δυνάμεως κ.λ. — *Ι. Ἐμμανουήλ*: Στοιχείων ἀριθμητικῆς δοκίμιον ἐν Βιέννη 1797. — *Ρήγας Φερραῖος*: Ἀπάνθισμα Φυσικῆς 1799. — *Δημήτριος Λάβραρης*: Πρόχειρος ἀριθμητικὴ ἐν Βιέννη 1799, Ἐπιτομὴ Φυσικῆς ἐν Βιέννη 1812. — *Ἄγγελος Δελλαδέτζιμας*: Περί τῶν φαινομένων τῆς κινήσεως πολλῶν σωμάτων 1785 κ.λ.

19ος αἰώνας (1800 - 1821) — *Κωνσταντῖνος Κούμας*: Κωνικαὶ τομαὶ Καίλου ἐν Βιέννη 1803, Σειρὰ στοιχειώδης τῶν μαθηματικῶν καὶ φυσικῶν πραγμάτων τ. 8 ἐν Βιέννη 1807, Χημείας ἐπιτομὴ τοῦ Ἀδῆτου τ. 2 ἐν Βιέννη 1808, Φυσικῆς Σύνοψις... Ἐν Βιέννη 1812, Σύνοψις ἐπιστημῶν... Ἐν Βιέννη 1819 κ.λ. — *Γοβδελάς Α.*: Στοιχεῖα Ἀλγέβρας ἐν Ἄλλῃ τῆ Μαγδεμβουργικῆ 1806, Στοιχεῖα ἀριθμητικῆς ἐν Ἰασιῶ 1818. — *Κωνσταντῖνος Βαρδαλάχος*: Φυσικὴ Πειραματικὴ ἐν Βιέννη 1812. — *Διονύσιος Πόρδος*: Ἀριθμητικὴ ἐν Ναυπλίῳ 1828. — *Στέφανος Οἰκονόμος*: Στοιχεῖα τῆς Φυσικῆς ἱστορίας (ἀνέκδοτο) ⁽¹⁾. — *Στέργιος Μανραῖος*: Ἐπιτομὴ Φυσικῆς ἀκροάσεως 1816. — *Βλαντῆς Σπ.*: Φυσικὴ Δημώδης 1810. — *Βενιαμίν ὁ Λέσβιος*: Στοι-

(1) Σημ. Σάββα: Νεοελληνικὴ φιλολ. ἀθ. 1898.

χεῖα ἀριθμητικῆς τ. Α ἐν Βιέννῃ 1818, Γεωμετρίας Εὐκλείδου στοιχεῖα τ. 2 ἐν Βιέννῃ 1820, Φυσικῆς (ἀνέκδοτα) (1). — *Χαρκιλεύς Ἀπ.* — Τέρψις μαθηματικῆ ἐν Ὀδησσῷ 1836. — *Χριστοφίδης Ἡλίας* : Ἐγχειρίδιον ἀριθμητικῆς πρὸς χρῆσιν τῆς προπαιδευμένης νεολαίας Ἀθ. 1836. — *Καρανδινός Σπ.* : Ἐρευνα περὶ τῆς Φύσεως τοῦ διαφορικοῦ ὑπολογισμοῦ Κέρκυρα 1827. — *Καρανδινός Ἰωάν.* : Παρατήρησις περὶ τοῦ γενικοῦ τύπου τῶν συνδυασμῶν Κέρκυρα 1825, Θεωρήματά τινα περὶ πολυγωνομετρίας Κέρκυρα 1826. — *Ραγκαβῆς Α. Ρ.* : Συλλογὴ προβλημάτων ἐκ τῆς στοιχειώδους Γεωμετρίας καὶ τριγωνομετρίας Ἀθ. 1836. — *Στέφανος Ἱεροδιάκ.* : Στοιχεῖα ἀριθμητικῆς καὶ Ἀλγέβρας τ. 1—4 ἐν Βιέννῃ 1816.

Ἐξετάζοντας τὶς παραπάνω ἐργασίαι, διακρίνουμε γενικὰ μιὰ προσπάθεια, γιὰ νὰ γνωσθοῦν καὶ διαδοθοῦν, στὴν ὑπόδουλη ἀκόμα Ἑλλάδα, ὅλα τὰ κατὰ καιροὺς πορίσματα τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν τῆς Δύσης, χωρὶς ποτὲ ἢ προσπάθεια αὐτὴ νὰ φτάσει νὰ προαχθεῖ σ' ἀνεξάρτητη κι' αὐτόνομη ἐπιστήμη. Ἐξαίρεση κάνει τὸ ἔργο τοῦ Βενιαμίν τοῦ Λέσβιου ποὺ εἶναι ἀνάγκη νὰ μελετηθεῖ ξεχωριστὰ.

Εἰδικώτερα ἢ προεπαναστατικὴ ἐπιστημονικὴ περίοδος μᾶς παρουσιάζει:

1. *Ἀντίδραση στὸ σχολαστικισμό.* — Εἶναι γεγονός, ὅτι εὐθύς ἐξ ἀρχῆς τὸ ἐπιστημονικὸ πνεῦμα ἔδειξε προοδευτικὰς τάσεις καὶ σιγήριχτη ἀπάνω σὲ ὑγιεῖς βάσεις, παρ' ὅλες τὶς δυσκολίες ποὺ συναντοῦσε σ' ἓνα περιβάλλον τόσο καθυστερημένο. Κι' ὅσο κι' ἂν ἡ καθυστέρηση ἐκείνη ἦταν δικαιολογημένη ἀπὸ τὴν παρουσία τῶν Τούρκων κι' ἐπιβεβλημένη μάλιστα ἀπὸ τὸν ἀγῶνα ποὺ προετοιμάζονταν γιὰ τὴν Ἐλευθερίαν, ἀφοῦ ὅλη ἡ προσοχή, ἡ ζωτικότητα, ἡ δυναμικότητα τῆς Φυλῆς, ἦταν ἐκεῖ δοσμένη, ὅμως τ' ἀποτελέσματα δὲν ἦταν λιγώτερο ὀλέθρια. Καμιὰ πνευματικὴ κίνηση καμιὰ δημιουργικὴ ἀναλαμπή· τρεῖς καὶ τέσσερις δλόκληροι αἰῶνες πῆγαν σὲ κάτι ἐκκλησιαστικὰ καὶ λίγα γλωσσικὰ ζητήματα· σὲ τίποτ' ἄλλο. Τῆ στιγμή ποὺ ἡ Ἀναγέννηση συνέπερνε τὴν ἀνθρωπότητα, σ' ἓνα νέο πολιτισμὸ, ἀνοίγοντας νέους ὀρίζοντες καὶ προσφέροντας νέα ἰδανικά, μ' ἓνα παλμὸ ὅλο νεῖδα καὶ σφρίγγος, ἐμεῖς, λογισιατικὰ στενεύσαμε ὅλο καὶ πιὸ πολὺ τοὺς ὀρίζοντές μας. Ἔτσι ἀκόμα μὲ τὰ μάτια στραμμένα μονάχα πίσω, βρίσκοντας καταφυγὴ στὰ παλὰ καὶ τὰ σπασμένα εἶδωλα, ζώντας σ' ἓνα παρὸν καταθλιπτικὸ καὶ φριχτὰ ἀβέβαιο, μείναμε χωρὶς Ἀναγέννηση.

(1) Σημ. Μ. Στεφανίδου : Δι' φυσικὰ ἐπιστήματα ἐν Ἑλλάδι πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως Αθ. 1926 (σημ. βιβλίον ἐνδιαφέρον ἐκτός ἀπὸ τὴ γλώσσα).

Γι' αὐτὸ εἶναι ἀξιοσημείωτο, πῶς οἱ πρῶτοι μας ἐπιστήμονες μπόρεσαν ν' ἀντιδράσουν, σὲ μιὰ τόσο ἀντίξοη καὶ κρίσιμη στιγμή. Γιατὶ ἔπρεπε αὐτοὶ μόνοι, αὐτοὶ πρῶτοι νὰ δείξουν τὸν νέο δρόμο, τῶν ξένων κατακτήσεων τῆς ἐπιστήμης, μὲ τὶς νέες τῆς ἀνάγκες, μὲ τὶς νέες τῆς ἀπαιτήσεις, ποὺ συχνὰ ἦταν τόσο ριζικὰ ἀντίθετες μὲ τὶς προηγούμενες, τὶς παλιές ἀλλὰ καὶ βαθιὰ ριζωμένες παραδόσεις. Κ' ἴσως θᾶχαναν ἕναν τόσο ἀνισο ἀγῶνα, ἂν δὲν συνέβαινε κ' οἱ ἐπιστήμες οἱ ἴδιες στίς κατακτήσεις τους καὶ τὰ πορίσματά τους, νᾶναι οἱ πιὸ χρήσιμοι βοηθοί, οἱ ἀπαραίτητοι μάλιστα, στὴν προετοιμασία τῆς ἐπανάστασης. Καὶ πόσο ἔγινε αἰσθητὴ ἡ ἀνάγκη τῆς διάδοσης τῶν Φυσικῶν ἐπιστημῶν τὴν στιγμή ἐκείνη, γίνεται ἀντιληπτὸ στὸν καθένα ὅταν παρακολουθήσει τὰ προκαταρκτικὰ τοῦ ἀγῶνα. Καὶ εἶναι ἡ ἴδια ἡ ἀνάγκη, ποὺ συνέδεσε τὴν προεπαναστατικὴ νεοελληνικὴ ἐπιστήμη, μὲ τὴν λαϊκὴ συνείδηση, τὴν δημῶδη, τὸν δημοτικισμό τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀφοῦ ἦταν ἀπαραίτητο νὰ κατέχει ὁ λαὸς τὰ πορίσματα τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν στίς πρακτικὰς τους ἐφαρμογὰς.

Ἦδη ἀπὸ τὸν 17ο αἰῶνα, ὁ *Δαμωδός*, ὁ *Σκοῦφος*, ὁ *Περδικάρης*, ὁ *Γόρδιος* κ. ἄ. ἔγραψαν τὰ ἐπιστημονικὰ τους συγγράμματα στὴ δημοτικὴ. Ὁ *Δανιὴλ Φιλιππίδης*, ἔγραψε τὴν «Νεωτεριστικὴν Γεωγραφίαν» (1791) σὲ γλώσσα δημῶδη καθὼς κι' ὁ *Μοισιόδαξ*, τὴν «Θεωρίαν Γεωγραφίας» (1781). Καὶ μολονότι, στὴν εἰσαγωγὴ τῆς νεωτεριστικῆς γλώσσας στὰ διδασκτικὰ βιβλία ἀντέδρασε μὲ πείσμα καὶ φανατισμὸ ὁ *Βούλαγας*, ὅμως κι' ἀργότερα συναντᾶ κανεὶς στὰ σχολικὰ βιβλία τὴν ἀπλοποιημένη γλώσσα ἐνός *Γαζῆ*, *Κοῦμα*, *Στεφάνου τοῦ Οἰκονόμου*, *Βάμβα*, *Φαρμακίδου*, *Κοινάκη*, *Βαρδαλάχου*, *Βενιαμίν*. Καὶ μάλιστα τὸ ἐπιστημονικὸ δημοτικιστικὸ ρεῦμα πῆρε τέτοιες διαστάσεις, ὥστε ἄρχιζε νὰ φανερώνει καὶ γενικώτερες διεκδικήσεις μ' ἓνα *Ψαλλίδα* λ. χ. ποὺ συστήνει τὰ νεοελληνικά σ' ὅλα τὰ σχολικὰ μαθήματα. Καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ λαοῦ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον του ἦταν τέτοιο, ὥστε ν' ἀνησυχῆσει τὸ Πατριαρχεῖο, ποὺ διέβλεπε στὸ ρεῦμα αὐτὸ ἓνα σπέρμα ἐπαναστατικὸ ἀθείας, καὶ νὰ ἐπέμβει νὰ κλείσει σχολεῖα κι' ἀκαδημίες, ν' ἀφορίσει ἐπιστήμονες, νὰ κάψει ἔργα, τὰ πρῶτα ἔργα τῆς ἀφύπνησης τῆς νεοελληνικῆς σκέψης. Κι' ἀπὸ πάνω ἡ δικαιολογία, πῶς ἂν ὁ λαὸς ἐνδιαφέρεται γιὰ ἐπιστήμες, αὐτὸ προέρχεται ἀπὸ τὴν θεαματικότητα τῶν πειραμάτων! Ἔτσι ἡ ἀντίδραση, μὲ στενόκαρδο καὶ πικρόχολο φανατισμὸ, λὲς κι' εἶναι μοιραῖο νὰ ἐμποδίζει καὶ νὰ καταστρέφει πάντα κάθε ἔργο προόδου.

2. *Πρῶτη ἐπιστημονικὴ ὀνομαζολογία.* — Ὅποιαδήποτε κι' ἂν ἦταν ἡ ἀντίδραση, οἱ φυσικὲς ἐπιστήμες, πῆραν γρήγορα ἀνά-

πτυξη με λαϊκό και δημώδη χαρακτήρα (1). Οι αδελφοί *Δαρβάρειοι*, βγάζουν την «Οικιακή διδασκαλία της Φυσικής» εν Βιέννη 1810. Οί *Μαν*, και *Κυρ Καπετανάκης*, «Οικονομολογίαν παιδικήν» που μιλούσε για φυτά, για άνθη, για καρπούς, για όρυκτά κλπ. τ. 10 εν Βιέννη 1810—12. Ο *Βλαντής*: «Φυσική δημώδη προς παύσιν της δεισιδαιμονίας» 1780, Ο *Θ. Ράκος*: «Σύνοψιν των επιστημών εις χρήσιν των παιδων» (από τα γαλλικά) 1815. Ο *Γεωργίου Μ.*: «'Αποθήκη(2) των παιδων» 1808. "Ετσι όταν φτάνει η στιγμή της πρώτης επιστημονικής ελληνικής ονοματολογίας, που είναι εν άπ' τα καλύτερα έργα της προεπαναστατικής περιόδου, ο δρόμος ήταν ήδη χαραγμένος. Καί δέν πρέπει να παραλείψω ν' αναφέρω τα όνόματα των πρωτεργατών, του *Νικηφόρου Θεοτόκη* και του *Ρήγα* που συνέταξαν την ονοματολογία της φυσικής, του *Βενιαμίν του Λέσβιου* της χημείας, του *Κ. Ζεβίγα* της Βοτανικής, του *Μοισιόδανα* της Γεωγραφίας και της τριγωνομετρίας κλπ.(3). Χωρίς να μπώ στις λεπτομέρειες της ονοματολογίας αυτής, τουτο μόνο σημειώνω: ότι οι όροι ήταν της δημοτικής, της κοινής, της γλώσσας που μιλιούνταν και δέν στήριζονταν στο άρχαιο γλωσσάριο, παρ' όλη τή διαμαρτυρία των φανατικών άττικιστών (1).

ΔΕΥΤΕΡΗ ΠΕΡΙΟΔΟ 1821—1933

Για να εξετάσει κανείς την πορεία και την εξέλιξη των θετικών Επιστημών σ' ένα τόπο, στην τελευταία εκατονταετηρίδα, πρέπει χωρίς άλλο να έμβασθύνει λίγο σ' αυτή τή φύση του επιστημονικού προβλήματος, καθώς παρουσιάζεται κι' όπως πρέπει να νοείται σήμερα. Είναι υποχρεωμένος να κάμει όρισμένες βασικές διακρίσεις, που αν δέν γίνουν οδηγούν σε μεγάλη σύγχυση, όταν μάλιστα, δέν αναλογισθεί κανείς αρκετά, πόσο ραγδαία ήτανε ή ανάπτυξη των Φυσικών επιστημών τα τελευταία χρόνια και τεράστια ή γενίκευσή τους, στις διάφορες πρακτικές εφαρμογές. Η άπλοϊκή σε μäs προεπαναστατική αντίληψη, για τις θετικές επιστήμες, σαν ένα είδος θεωρίας της Φύσης, «Φυσιογνωσία», είν' ανάγκη ν' αναθεωρηθεί. Η εξέλιξή τους είναι τέτοια ώστε χρειάζεται πολύ μεγάλη προσπάθεια για να μπορέσει κανείς να χαράξει μ' ακρίβεια τα πραγματικά τους πλαίσια. Καί μιá τέτοια προσπάθεια είν' εύνόητο ότι θα υπερέ-

(1) *Στεφανίδου Μ.*—Αί φυσικαί επιστήμαι εν Έλλ. πρό τής επανασ. Αθ. 1926.

(2) 'Αποθήκη=Συλλογή.

(3) *Φάνης Μιχαλόπουλος*: Τα Γιάννενα και ή Νεοελληνική 'Αναγέννηση (1648—1820) Αθ. 1930. σ. 102 (σημ. Βιβλίό εξεπρόσπετο εκτός από τή γλώσσα).

(4) *Στεφ.* 6. 14—17 και 54—57.

βαινε τα όρια και τον σκοπό ως ένα σημείο, της μελέτης μου αυτής, που είναι κυρίως μιá ιστορική ανασκόπηση. Θα ήθελα όμως να μου έπιτραπεί να επιμείνω, σ' ένα σημείο, όπου γίνεται πολύ συχνά σύγχυση, από κείνους μάλιστα που είναι λίγο εξοικειωμένοι με τα προβλήματα των επιστημών. Καί το σημείο αυτό είναι, πώς πρέπει να γίνεται διάκριση σε δυό βασικά ξεχωρες κατευθύνσεις, στη μιá της καθαυτό επιστήμης που ασχολείται με τα προβλήματά της ανεξάρτητα από κάθε συνέπεια ή πρακτική εφαρμογή κι' άφορα την επιστημονική έρευνα, και γι' αυτό την ονομάζουμε και θεωρητική, και στην άλλη της εφαρμοσμένης επιστήμης, της τεχνικής, που στρέφεται κυρίως στην πρακτική κι' επιδιώκει τήν ωφέλιμη χρησιμοποίηση των δυνάμεων της Φύσης κι' άποτελεί τή βιομηχανία.

Είναι γεγονός ότι ή μιá κατεύθυνση έπηρεάζει την άλλη, ως ένα σημείο, άλλ' όταν λέμε έπηρεάζει, πρέπει να έννοομε τουτο: ότι ο βιομήχανος επιστήμονας λ. χ. έχει ανάγκη από μιá θεωρητική επιστημονική κατάρτιση, για να είναι συγχρονισμένος στις νέες κατακτήσεις και προόδους της επιστήμης του, για τον πολύ νοητό λόγο, ότι είναι άσφαλισμένη όσο μπορεί ή επιχείρησή του κι' όχι βέβαια, πώς μιá όρισμένη βιομηχανία δέν μπορεί να ανακαί μιá καθαρή χειρωνακτική εργασία τελειοποιημένη αυτή ήτανε άλλωστε ή πρώτη μορφή της βιομηχανίας, όπου ήτανε έποικοδομητικά να προστεθεί ο θεωρητικός καταρτισμός. "Ετσι σήμερα, είναι πιá τελείως, γνωστό, πώς ή εφαρμοσμένη επιστήμη, ή βιομηχανία προϋποθέτει πολλά από την θεωρητική προπαιδεία. "Αλλά και το αντίθετο άληθεύει, ότι δηλαδή και ή θεωρητική επιστήμη στις άναζητήσεις της έπηρεάζεται ως ένα σημείο, κι' από τις έκβιομηχανισμένες μορφές που πήρε αυτή ή ίδια στις διάφορες της εφαρμογές. "Αλλά κι' έδω θέλει προσοχή, γιατί όταν λέμε ότι ή θεωρητική επιστήμη έπηρεάζεται, πρέπει να έννοομε τουτο, όχι βέβαια πώς ο Α έκβιομηχανισμένος τύπος δίνει αναγκαστικά μιá Α όρισμένη κατεύθυνση στην εξέλιξη της θεωρητικής επιστήμης, άλλα πώς ή καθ' αυτό επιστήμη δέν είναι μιá καθαρή πνευματική δημιουργία, άπροσάρμοστη κι' άναιτιολόγητη από όρισμένες τοπικές υλικές συνθήκες, όπου ακριβώς προορίζεται ν' αναπτυχθεί και να δράσει. Γι' αυτό το επιστημονικό πνεύμα γενικά, τό συγχέουν πολλές φορές ή με τις καθαρά πνευματικές, τις νοητικές επιστήμες, ή με την στενή και περιορισμένη τεχνική, τή βιομηχανία. Καί στη μιá και στην άλλη περίπτωση, ή σύγχυση προέρχεται από την άπροσδιόριστη δυστυχώς ακόμα φυσική αναγκαιότητα, που ένω πλαισιώνει και προσδιορίζει την κατεύθυνση στην καθαυτό επιστημονική δημιουργία, δέν την μεταστρέ-

φει όμως τόσο ώστε να παύει να είναι πνευματική δημιουργία, δηλαδή ελεύθερη.

Έχοντας αυτά υπ' όψει, την μεταεπαναστατική επιστήμη διαιρούμε σε εφαρμοσμένη ή βιομηχανική και σε θεωρητική ή καθαυτό επιστήμη.

A — ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

Οι κυριώτεροι αντιπρόσωποι της εφαρμοσμένης επιστήμης είναι :

Κωνσταντινίδης Α. : Στοιχεία τεχνουργικής χημείας έκδ. β' 'Αθ. 1875 — **Σούλης Αναστ.** : Περί αντίστασης της ύλης προς χρήση των αρχιτεκτόνων και μηχανικών 'Αθ. 1879. — **Δαμβέργης Αναστ.** : Νοθεύσεις έδωδίων και ποτών και εξέλεγχις αυτών 'Αθ. 1887, Νοθεύσεις ύφασμάτων και δερμάτων και εξέλεγχις αυτών 'Αθ. 1891. — **Γιαννόπουλος Στ.** : Περί άρτου υπό χημικήν άποψιν (Διατρ.) 'Αθ. 1883. — **Κορδέλλας Ανδρ.** : Χρωματολογία, ήτοι περί φύσεως, ονομασίας και χημικής συστάσεως των χρωμάτων, παρά τοις αρχαίοις και τοις νεωτέροις 'Αθ. 1886. — **Πετρόπουλος Γ. Π.** : 'Η άνευ σύρματος τηλεγραφία 'Αθ. 1904. — **Ρουσσόπουλος Ιωάν.** : 'Η χημεία του εμπόρου 'Αθ. 1903. — **Ματθαίουπουλος Γεώργ.** : Ανάλυσις των ούρων 'Αθ. 1905. — **Φραγκόπουλος Κ.** και **Μεζεβίτης Ι.** : Ηλεκτροτεχνία έγκριμένη υπό του γενικού επιτελείου του ναυτικού διά την τορπιλικήν σχολήν, έκδ. Β' 'Αθ. 1920. — **Φωκιάς Αλέξ.** : Εισαγωγή εις την μελέτην των ζυμώσεων 'Αθ. 1911. — **Παλιαστέας Φωτ.** : Στοιχεία γεωπονικής χημείας 'Αθ. 1920. — **Σταθόπουλος Θεόδ.** : Βρωματοχημεία τ. 3. 'Αθ. 1926 - 31. — **Δαλιέτος Ιούλ.** : Μελέται επί του άλεύρου σικάλεως κατά Vlorfer (Διατρ.) 'Αθ. 1925. — **Εμμανουήλ Έμμ.** : Χημεία των τροφίμων και ποτών και μέθοδοι έλέγχου της ποιότητος τούτων 'Αθ. 1916, Χημεία τροφίμων και ποτών 'Αθ. 1923, Έφηρμοσμένη ούροχημεία, φαρμακευτική χημεία 'Αθ. 1927. — **Γαλανός Δ. Σ.** : Εισαγωγή εις την ανάλυσιν των τροφίμων 'Αθ. 1926, Καφές, τέτον κακάον, και αναπληρώματα αυτών 'Αθ. 1927. — **Γαλάτης Α.** : 'Η τεχνική του όργανικού χημικού 'Αθ. 1926.

Εξετάζοντας τις γενικές αυτές έργασίες της εφαρμοσμένης επιστήμης καταλαβαίνει κανείς, πόσο ή προσπάθεια αυτή στη συνολική της κατεύθυνση καθορίζεται από όρισμένες ύλικές ανάγκες, που την πλαισιώνουν και την δικαιολογούν. Το φυσικό περιβάλλον καθορίζει τα όρια, όπου πρέπει κι' όπου μπορεί ν' αναπτυχθεί

ή δράση της εφαρμοσμένης επιστήμης. Πλαισιώνει αλλά και πλουτίζει την επιστημονική έμπειρία για την έδραίωση κι' ανάπτυξη της βιομηχανικής παράδοσης σ' ένα τόπο. Κι' είναι αυτή, που έξασφαλίζει την ύλικήν ευημερία και την δυναμική επάρκεια. Σ' έμας, οι ύλικές τοπικές συνθήκες, όπως και σ' όλα τα μέρη του κόσμου, έχουν δημιουργήσει όρισμένα προβλήματα, που ή εφαρμοσμένη επιστήμη πρέπει να λύσει. Είναι ίσως σκόπιμο να τ' αναφέρουμε και να τα υποδείξουμε, κάπως συστηματικότερα. Είναι όμως επίσης άπαραίτητο προηγουμένως να προσθέσω, ότι ο τρόπος που αντιμετώπιζει κάθε χώρα τα προβλήματα αυτά, έπηρεάζεται πολύ κι' από άλλους παράγοντες, έξωεπιστημονικούς, όπως λ. χ. τους πολιτικούς και οικονομικούς. Γι' αυτό πολλές φορές βλέπουμε ότι παρά τις υποδείξεις της εφαρμοσμένης επιστήμης, ή λύση όρισμένων, ούσιαστικών και πολλές φορές έπιτακτικών προβλημάτων, άναβάλλεται για πολιτικούς και οικονομικούς λόγους.

Εύημερον οι χώρες εκείνες, όπου ή λύση των ύλικών προβλημάτων τους καθορίζεται κυρίως από την επιστημονική τους ανάπτυξη κι' όχι από την έπιρροή μιας οποιασδήποτε πολιτικής σκοπιμότητας. Γιατί ή πολιτική σκοπιμότητα έρχεται και παρέχεται ενδ' τα ζωτικά προβλήματα της χώρας παραμένουν εκεί, και ή παράτασις και ή έκκρεμότητα στην έπίλυση τους έξασθενίζει συνεχώς και μαραίνει την χώρα αυτή.

Τά προβλήματα της εφαρμοσμένης επιστήμης στον τόπο μας καθώς παρουσιάζονται σήμερα και οι προσπάθειες που γένηκαν για την έπίλυση τους είναι :

1. Φυσική βιομηχανία:

α)	τό πρόβλημα	του λευκού άνθρακος
β)	»	του λιγνίτου
γ)	»	του ήλεκτρικού ρεύματος
δ)	»	της βιομηχανίας του χάλυβα
ε)	»	της μηχανουργίας.

2. Χημική βιομηχανία.

α)	τό πρόβλημα	των χημικών προϊόντων
β)	»	της χρωματοουργίας
γ)	»	της ύαλουργίας
δ)	»	των χημικών λιπασμάτων
ε)	»	της παρασκευής έκρηκτικών ύλων.

3. Βιολογική βιομηχανία:

α)	τό πρόβλημα	των φαρμακευτικών προϊόντων
β)	Οίνολογία	
γ)	Οίνοπνευματοποιία (Σταφίδα)	
δ)	Ζαχαροποιία	
ε)	Ίαματικές πηγές και μεταλλικά νερά.	

Τσακαλώτος Δθ.: Ἐξέτασις τοῦ Ἑλληνικοῦ τερεβυνθελαίου (Ἄτ-
τικῆς) Ἀθ. 1908 — **Βουρνάζος Δλ.**: Ἡ θηραϊκὴ γῆ, ἀπὸ ἀπόψεως
ἐπιστημονικῆς καὶ τεχνικῆς Ἀθ. 1904.— **Δαμβέργης Ἀναστ.**: Οἱ κα-
πνοὶ καὶ τὰ τουμπεκία τῆς Ἑλλάδος (ὕπόμν.) Ἀθ. 1894.— **Μάνθος**
Νικ.: Ἐπιστημονικαὶ ἔρευναι ἐπὶ τῶν ζυμώσεων τῶν καπνῶν μας
καὶ πολύτιμα συμπεράσματα πρακτικῆς ἀξίας, Βόλος 1928.— **Ζω-
γράφος Δ.**: Ἱστορία τῆς σταφίδος, τ. Α' (ἀπὸ τὸν ΙΕ' π. Χ.—ΙΘ' μ.Χ.
αἰῶνα) Ἀθ. 1930 σ. 320.— **Σκινιζόπουλος Α. Σ.**: Ὁδηγὸς τῆς οἰκο-
νομικῆς καύσεως τοῦ ἄνθρακος, Ὑπουργ. Ἐθν. Οἰκον. Ἀθ. 1920
σ. 58.— **Σαρρόπουλος Γεώργ.**: Τεχνολογία ἠλεκτρικοῦ φωτισμοῦ, ἔκδ.
Τεχν. Ἐπιμελ. τῆς Ἑλλ. Ἀθ. 1932 σ. 224.— **Ζαγανιάρης Ἰωάν.**: Οἰ-
νοποιεῖα Ἀθ. 1931, σ. 230 — **Τεχνικὰ Χρονικά**: Ἐπίσημο ὄργανο τοῦ
Τεχν. Ἐπιμελ. τῆς Ἑλλ. Ἰδ. σ. 1142—1200 Δεκέμβρι 1932 κ.λ.π.

Σὰ συμπέρασμα—ἀπάνω στὰ Ἑλληνικὰ προβλήματα τῆς ἐφαρ-
μοσμένης ἐπιστήμης γιὰ τὴν ἐπίλυσή τους, θὰ εἶχα νὰ παρατηρήσω,
ὅτι δυστυχῶς ἡ μελέτη ποῦ τοὺς ἔγινε ὡς σήμερα εἶναι ὅλος
ἀνεπαρκῆς καὶ πρωτόγονη. Ἄλλωστε ἡ μελέτη τέτοιων προβλημά-
των δὲν εἶναι μονάχα ζήτημα τεχνικῆς καὶ στατιστικῆς. Χρειαί-
ζεται ἀπαραίτητα καὶ ἡ κρατικὴ μέριμνα γιὰ τὴν προστασία τῶν
βιομηχανικῶν προϊόντων καὶ τὴν τοποθέτησή τους στὰ κέντρα
τῆς κατανάλωσης, γιατί ἀλλοιώτικα κ' ἡ πιὸ σοφὰ καὶ τέλεια ὄργα-
νωμένη βιομηχανία θὰ χρεωκοπήσει καὶ θὰ ξεφυλιστεῖ. Γι' αὐτὸ τὸ
κράτος δὲν πρέπει νὰ περιμένει τὴν ἀνάπτυξη τῆς βιομηχανίας ἀπὸ
τὰ τεχνικὰ ἐπιμελητήρια καὶ τὶς διάφορες στατιστικῆς, οὔτε κ' ἀπ'
τὴν ἀτομικὴ πρωτοβουλία, ἀλλὰ πρέπει αὐτὸ τὸ ἴδιο νὰ δώσει τὴν
κεντρικὴ κατεύθυνση στὴν βιομηχανικὴ κίνηση τοῦ τόπου. Καὶ γι'
αὐτὴ τὴ δουλειὰ χρειάζεται ἐνιασίαν τακτικὴν στήριγμένην στὴν πλήρη
γνώση τῶν πλουτοπαραγωγικῶν δυνάμεων τῆς χώρας καὶ στὴν
προσφορώτερη δυνατὴ ἐκμετάλλευσή τους, γιὰ τὸ κοινὸ καλὸ.

Β — ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

Οἱ κυριώτεροι ἀντιπρόσωποι τῆς θεωρητικῆς ἐπιστήμης εἶναι

α'. **Στὴ Χημεία.**

Χρηστομάνος Ἀναστ.: Ἀναλυτικοὶ πίνακες, ἤτοι μέθοδος τῆς ποιο-
τικῆς χημικῆς ἀναλύσεως διὰ τῆς ὑγρᾶς ὁδοῦ. Ἀθ. 1865. Στοιχεῖα
Χημείας ἔκδ. β', Ἀθ. 1889.— **Δαμβέργης Ἀναστ.**: Μαθήματα Χημείας.
Μέρ. Α', Πειραιεὺς 1883, Στοιχεῖα Χημικῆς ἔκδ. 3η Ἀθ. 1909 —

Ζέγγελις Κων.: Περί Χημικῆς συγγενείας, Ἀθ. 1896. Ἐγχειρίδιον
Ἀνοργάνου Χημείας, ἔκδ. 1η Ἀθ. 1905, ἔκδ. 6η Ἀθ. 1933.— **Κο-
μνηνὸς Τηλέμ.**: Ἐγχειρίδιον Ἀναλυτικῆς Χημείας, Ἀθ. 1890. Ὀργα-
νικὴ Χημεία, μεθ' ὀδηγιῶν συνθέσεως ὀργανικῶν παρασκευασμάτων
ἐξ ἐκάστων τῶν κεφαλαίων τῆς ὀργανικῆς Χημείας, ἔκδ. β' Ἀθ.
1922.— **Ματθαίουπουλος Γεώργ.**: Ἐγχειρίδιον ὀργανικῆς χημείας τ. 1
Λιπαρὰ ἐνώσεις, Ἀθ. 1917, Ἐπιτομὴ ὀργανικῆς χημείας, Ἀθ. 1923
ἔκδ. 3η (τυπ.).— **Αἰγινίτης Βασ.**: Στοιχεῖα χημείας, Ἀθ. 1913.— **Δάλ-
μας Δ.**: Μαθήματα εἰσαγωγῆς εἰς τὴν ἀναλυτικὴν χημείαν μετὰ πινά-
κων ποιοτικῆς ἀναλύσεως, Ἀθ. 1925—26.

Ἐπίσης γιὰ εἰδικώτερες μελέτες, διατρ. κ.λ. εἶναι ἀνάγκη νὰ ση-
μειώσω τὰ ὀνόματα: **Ζαβιτσάνος Γ.** (1867).— **Στάης Στέφ.** (1877).—
Οἰκονόμος Σπυρ. (1866).— **Βαλοσαμάκης Ἡλίας** (1888).— **Βουσαῆς:**
Ἀριστ. (1882).— **Πολίτης Ἰωάν.** (1891).— **Σκινιζόπουλος Α.** (1901).—
Τσακαλώτος Δημ. (1904).— **Δονιάς Σπυρ.** (1907).— **Βέης Κ.** (1908).—
Φωκάς Ἀλέξ. (1915).— **Παπακωνσταντίνου Βικ.** (1919).— **Πέντος Π.**
(1926).— **Τσακαλώτος Δθ.** (1924).— **Χόρος Στ.** (1926).— **Ἐμμανουήλ**
Ἐμ. (1923).— **Καραγκούνης Γ.** (1931) κ.ά.

β'. **Στὴ Φυσικῇ.**

Δαμασκηνὸς Ἀντών.: Στοιχεῖα φυσικῆς πειραματικῆς Ἀθ. 1871.
Μαθήματα φυσικῆς πειραματικῆς Ἀθ. 1873 ἔκδ. 4η Ἀθ. 1881 —
Ἀργυρόπουλος Τιμ.: Μαθήματα φυσικῆς Πειραιεὺς 1884-88, Πειρα-
ματικὴ φυσικὴ 1891-92, Στοιχεῖα φυσικῆς ἔκδ. 4η Ἀθ. 1904.— **Ἀθα-
νασιάδης Γεώργ.**: Τὸ σύστημα τῶν ἠλεκτρικῶν μονάδων Ἀθ. 1900.
Ἀσκήσεις ἐκ τῆς φυσικῆς Ἀθ. 1905, Φυσικὴ τεύχ. 1ο, Ὀπτικὴ Ἀθ.
1917 ἔκδ. 2α Ἀθ. 1922, Ἐπίτομος φυσικὴ πρὸς χρῆσιν τῶν πρωτο-
τῶν φοιτητῶν τῶν Φυσικ. καὶ Μαθημ. Ἐπιστημῶν Ἀθ. 1924 ἔκδ. 2α
Ἀθ. 1929.— **Αἰγινίτης Βασ.**: Στοιχεῖα φυσικῆς καὶ χημείας Ἀθ. 1913.
Μαθήματα φυσικῆς Ἀθ. 1914, Γενικὴ φυσικὴ τ. 2 Ἀθ. 1921-24.
ἠλεκτρολογία ἔκδ. 2α Ἀθ. 1924.— **Χόνδρος Δημ.**: Φυσικὴ—Μη-
χανικὴ—Ἰδιότητες τῆς ὕλης Ἀθ. 1917, Μαθήματα φυσικῆς τ. 1—2
Ἀθ. 1923. **Παλαιολόγος Κ.**: Εἰσαγωγή εἰς τὴν Φυσικὴν τοῦ ἀτόμου
Ἀθ. 1933.

Ἐπίσης γιὰ εἰδικώτερες μελέτες, διατρ. κ.λ. εἶν' ἀνάγκη ν' ἀνα-
φέρω τὰ ὀνόματα: **Πόργιας Ι. Π.** (1854).— **Στρούμπος Δ.** (1869).—
Ρουσσόπουλος Ὄθ. (1881).— **Σπαθάρης Ἀνθρ.** (1886).— **Μαλιέζος Κ**
(1897).— **Κονδύλης Παναγ.** (1892).— **Παλαιολόγος Κ.** (1915).— **Βατοπαί-
δινὸς Παγκρ.** (1923).— **Παπαϊωάννου Κ.** (1924).— **Βασιλείου Δημ.** (1931)

γ'. Στὰ Μαθηματικά.

Βούρης Γ. : Σειρά μαθηματικῶν τ. 1—5 Ἰ. 1853.—**Χατζηδάκης Ι. Ν.** : Ἐπιπέδος ἀναλυτικῆ γεωμετρίας Ἰ. 1879 ἔκδ. 2α Ἰ. 1891, Εἰσαγωγή εἰς τὴν Ἀνωτέραν Ἀλγεβραν Ἰ. 1879 ἔκδ. 2α Ἰ. 1898, Στερεὰ ἀναλυτικῆ γεωμετρίας Ἰ. 1880, Ὀλοκληρωτικὸς Λογισμὸς τ. 1 Ἰ. 1901, Εὐθύγραμμος τριγωνομετρία ἔκδ. 8η Ἰ. 1917.—**Χατζηδάκης Ν. Ι.** : Θεωρητικὴ μηχανικὴ Ἰ. 1904, Γεωμετρία Εὐκλείδειος, Προβολικὴ, Εὐθειασκί, Ἀπειροστικὴ καὶ μὴ Εὐκλείδειος γεωμετρία, Φιλοσοφία τῶν ἀρχῶν αὐτῆς Ἰ. 1922.—**Ρεμοῦνδος Γεώργ.** : Στοιχεῖα τῆς θεωρίας τῶν διαφορικῶν ἐξισώσεων τ. 1—2 Ἰ. 1912—14, Ἐγχειρίδιον ἀναλυτικῆς γεωμετρίας Ἰ. 1919, Μαθήματα Ἀναλύσεως τεύχ. 1—3, 1917—20, Μαθήματα ἀνωτέρας ἀλγέβρας Ἰ. 1916. 1922.—**Σακελαρίου Νεῖλος** : Στοιχεῖα ἀναλυτικῆς γεωμετρίας Ἰ. 1927, Θεωρητικὴ Μηχανικὴ Πειραιεύς 1927.—**Ζερβὸς Π.** : Ἀπειροστικὸς λογισμὸς τ. Α' Ἰ. 1929.—**Βιδώρης Π.** : Ἀσκήσεις Ἀλγέβρας καὶ Φυσικῆς Ἰ. 1929, Ἀσκήσεις γεωμετρίας καὶ τριγωνομετρίας Ἰ. 1930, Ἀσκήσεις ἀναλυτικῆς γεωμετρίας Ἰ. 1933.

Ἐπίσης γιὰ ἐιδικότερες μελέτες, διατρ. κ. λ. εἶναι ἀνάγκη ν' ἀνοφέρω τὰ ὀνόματα : **Βάφας Χ.** (1842).—**Δραϊνῆς Ι.** (1846).—**Χορτιάκης Ν.** (1851).—**Μάναρης Σπ.** (1853).—**Σοφιανὸς Μιχ.** (1857).—**Φατζέας Α.** (1851).—**Κατσαῖτης Σ. Α.** (1869).—**Γεράκης Γεώργ.** (1873).—**Γεωργιάδης Δ.** (1880).—**Κρίσπης Ν.** (1895).—**Δαπαδιώτης Δ.** (1892).—**Πίκος Γεώργ.** (1893).—**Βασιλᾶς Ι. Βιτάλης** (1898).—**Καραγιαννίδης Α. Γ.** (1900).—**Κανδηλῶρος Σπ.** (1904).—**Χέλμης Ι.** (1915).—**Ρεδιάδης Γ.** (1911).—**Καραθεοδωρῆς Κ.** (1904).—**Γεννηματᾶς Ν. Β.** (1924).—**Αρβανίτης Α.** (1926).—**Χόνδρος Δ.** (1920).—**Ἀθανασιάδης Γ.** (1908).—**Λεκὸς Ν.** (1920).—**Νικολάου Ν.** (1922).—**Καρπούζης Ντίνος** (1926).—**Παπαϊωάννου Κ. Π.** (1930).—**Οἰκονόμου Ν.** (α. τ. καὶ χ.).—**Μακρῆς Β.** (1932) (1).

**

Ἡ ἐργασία πού γένηκε στὴ θεωρητικὴ ἐπιστῆμη εἶναι σημαντικὴ καὶ πρωτότυπες ἐρευνες καὶ μελέτες δὲν ἔλειψαν, μολονότι τὰ μέσα φτωχά. Εἴμαστε βέβαια στὴν ἀρχὴ καὶ μένει ἀκόμη τὸ πιὸ σημαντικό μέρος, ἡ ὀργάνωσις καὶ ἡ ἐναρμόνισις μετὰ τὴς δικῆς μας συνθη-

(1) Οἱ βιβλιογραφικοὶ αὐτοὶ πίνακες εἶναι χωρῶς ἀπομνημονεύονται μετὰ τὰ στοιχεῖα πού μπόρουν νὰ βρῶνται ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ καὶ τῇ Βουλῇ. Δὲν εἶναι πλήρεις. Ἄλλωστε στὴν μελέτη μου αὐτῇ, δὲν ἐπιδιώκω τόσο νὰ δώσω πλήρη κατάλογο γιὰ ὅλες τὴς ἐργασίας πού ἔχουν γίνῃ στὴς θεωρητικῆς ἐπιστῆμης, ἀλλὰ θ' ἀνέγραψω κυρίως τὴς κεντρικῆς κατευθύνσεως ἀπὸ τὴς πιὸ ἀνεπτυχθεῖσες προσπάθειες πού ἔγιναν.

κες, κάθε μελλοντικῆς προσπάθειας τῆς θεωρητικῆς ἐπιστῆμης. Καὶ ἡ πρώτη μας μέριμνα πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τῶν ἐργαστηρίων, ὄχι μονάχα τῶν πανεπιστημιακῶν μετὰ προορισμὸν τὴν ἀπλὴν ἐπίδειξιν καὶ διδασκαλίαν, ἀλλὰ καὶ τῶν κρατικῶν, πού νὰ ἐπιδιώκουν μιὰ εὐρύτερη καὶ περισσώτερον καθοδηγημένη προώθησις στὴν ἐρευναν καὶ τὴν σπουδὴ ὀρισμένων ἐπιστημονικῶν προβλημάτων. Φυσικά, τὸ πρῶτον, ἀλλὰ καὶ τὸ πιὸ μέγαλον βῆμα πού μπορεῖ νὰ γίνῃ στὴς θεωρητικῆς ἐπιστῆμης, εἶναι τὸ ἐργαστήριον. Παρ' ὅλη τὴν τελευταίαν ἀνάπτυξιν, σ' ἓνα κύκλον περισσώτερον ἀφηρημένον καὶ μαθηματικόν, ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι στὴν ἀρχὴν τους, ἔξω ἀπὸ τὰ καθαρά μαθηματικά, ἐμπειρικῆς ἐπιστῆμης καὶ ἐιδικώτερον πειραματικῆς. Ἡ ἀφετηρία τους, ἡ ἀπαραίτητη προϋπόθεσις τους, παραμένει τὸ πείραμα. Γι' αὐτὸ τὸ κράτος πρέπει πρὶν ἀπ' ὅλα, νὰ ἰδρῦσει ἐργαστήρια ἐπιστημονικά, μ' ἓνα συγκεκριμένον σκοπὸν, τὴν μελέτη ὀρισμένων προβλημάτων, ἔτσι ὅπως μᾶς παρουσιάζονταν στὸ περιβάλλον τὸ φυσικὸν καὶ τὸ κοινωνικόν ὅπου ζοῦμε. Ἐστὶ καὶ ἡ θεωρητικὴ ἐπιστῆμη θὰ μπορέσει νὰ πάρῃ κάποια αὐτοτέλεια καὶ θὰ συντελέσει, ὥστε, καὶ τὰ ζωτικὰ προβλήματα μας νὰ βροῦν τὴν σχετικὴν λύσιν. Τὰ Εὐρωπαϊκὰ κράτη, γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸν, κοντὰ σὲ κάθε βιομηχανικὸν κέντρον, ἰδρῦσιν κ' ἓνα πρότυπον ἐπιστημονικὸν ἐργαστήριον. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπον, πετυχαίνεται, ἀπ' τὴν μιὰ μεριά, πιὸ σύστηματικὰ καὶ τέλεια ἐργασία, στὰ διάφορα βιομηχανικὰ εἶδη καὶ προϊόντα κ' ἀπ' τὴν ἄλλην, δίνεται ὅλον καὶ νέα τροφή στὸν θεωρητικὸν ἐπιστήμονα γιὰ τὴν πρόοδο τῆς ἐπιστῆμης του. Δὲν πρέπει, φυσικά, νὰ ὑποθέσῃ κανεὶς ἀπὸ τὰ παραπάνω, πὼς ἡ θεωρητικὴ ἐπιστῆμη ὀλοκληρώνεται μονάχα σ' αὐτὸν τὸν τύπον τῆς συνεργασίας, ἀλλὰ προκειμένου ν' ἀρχίσῃ κανεὶς, ὅπως ἐμεῖς, εἶναι ἀπαραίτητον ν' ἀρχίσῃ ἀπ' αὐτοῦ. Βέβαια, τὸ πρόβλημα πού ἀντιμετωπίζει ὁ ἐπιστήμονας, σ' ἓνα ἐξελιγμένον περιβάλλον, εἶναι πολὺ γενικώτερον καὶ ἀπαιτεῖ ἀναμφισβήτητον, εὐρύτερες γνώσεις. Κι' αὐτὸ μολονότι ἀκόμη ἀπραγματοποίητον σ' ἐμᾶς δὲν πρέπει ὅμως καὶ νὰ μᾶς διαφεύγει, γιὰ τὸν μόνον ἔτσι ὑπάρχει κάποια ἐλπίδα νὰ προκύβῃ ἀργότερον μιὰ πληρέστερη καὶ τελειότερη ἐργασία.

Ἡ ἐπιστῆμη σήμερον, στὴν ἔκτασιν καὶ τὴν σημασίαν πού πῆρε, δὲν εἶναι πιὰ ἡ μονόπλευρη καὶ περιορισμένη ἐιδίκευσις, σ' ἓνα πλαίσιον ρουτίνας καὶ ξερῆς τεχνικῆς, ἀλλὰ ἡ ἀντιμετώπισις τῶν μεγαλύτερων προβλημάτων τῆς σκέψεως καὶ τῆς δράσεως, πού ἐκφράζον τὸ νόημα καὶ δικαιολογοῦν τὴν ἀποστολήν, ἐνὸς ἀτόμου, μιᾶς κοινωνίας, ἐνὸς ἔθνους.

Γ. Σ. ΒΟΥΜΒΛΙΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Νέα μέτρα και μεταρρυθμίσεις απλώνονται στα εκπαιδευτικά μας. Είναι φυσικό να μην παραδέχεται ν' αδρανήσει ένας ύπουργός της Παιδείας σε τόπο όπου η εκπαίδευση στερείται όχι πια ιδεολογία κ' επιστημονικές κατευθύνσεις, μα κάποια στοιχειώδη ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Είναι όμως και πολύ θλιβερό το να παρουσιάζεται η εκπαιδευτική του δράση μοναχά σε μια κοντόφθαλμη εκδήλωση πολιτικής. Γιατί δεν πρόκειται για καμιά σοβαρή διάγνωση, ούτε καν πρωτότυπη, σχετικά με τις ζωντανές ανάγκες του σύριανου πολίτη. Πρόκειται και πάλι για μια αίτια που συχνά προκαλεί τους έκπολιτικούς οϊστρους. «Ήρθαμε στα πράματα, ξ, και να προκάνουμε πρὶν φύγουμ' ἀπ' τὰ πράματα». Με μόνη τὴ διαφορά πού τὴ στιγμή αὐτή τὸ τελευταίον θὰ λέγεται: «προτοῦ διεξέλθωμεν τὴν περίοδον τῆς εκπαιδευτικῆς ἡμῶν δράσεως». Καί νά ἡ πολιτικὴ πάλι ἀποφασίζοντας τὴν τύχη τοῦ σχολείου. Πρέπει νά δεῖ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς πὼς μεριμνῶν οἱ ἡγήτορες καὶ γιὰ τὸ ἠθικὸ του κεφάλαιο. Καί τὸ ἑλληνικὸ σχολεῖο, νάτο, ἔδαφος πρόχειρο γιὰ τέτοιες ἀποδείξεις. Ἔτσι ἀπὸ σήμερα θάρχισαι, μαζί μας, ἡ νέα κουλτούρα. Προπαντὸς δίχως πρόσφατο παρελθόν. Κύριε Κακοῦρε, μᾶς ἐνοχλεῖτε καίως ἀνάμνηση.

Τὸ ἐρχόμενο καθεστῶς θὰ καθαιρέσει, μπορεῖ, κατὰ τὴ συνήθεια τῆς τωρινῆς μεταρρυθμίσεως καὶ τὸ παραπέρα θὰ ἐξασκολουθῆσει ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο. Πάντα οἱ ριζικὲς ἀνατροπὲς τῆς κομματικῆς στιχομυθίας. Κι' αὐτό, ὄχι μονάχα γιὰ τοὺς νόμους τῆς φορολογίας ἐπὶ τῶν κληρονομιῶν λ. χ., μα σ' ἕνα ἔδαφος ὅπου χρόνια τώρα οὐριάζει ὁ ξεπεσμός κ' ἡ ἀνάγκη νά χτίσουμε προσθέτοντας ὑπομονηρικὰ κι' ἀδιάκοπα ἕνα πετραδάκι πάνω σὲ λιγοστά γερά θεμέλια. Γιατί, ἐμεῖς, ἕνας λαὸς πού παραδέρνουμε μέσα στὸ στροβίλισμα ἢ τὰ τέλεματα τὰ δημιουργημένα κι' ἀπὸ διεθνικὲς κι' ἀπὸ ἐθνικὲς κρίσεις, ἐμεῖς, λαὸς πού τραγικὰ γυρεύουμε ἢ τραγικώτερα ἀδιαφοροῦμε γιὰ ἕνα ἠθικὸ περιεχόμενο ζωῆς, εἴμαστε καταδικασμένοι νά βλέπουμε

τὴν Παιδεία μας, τὴν κυριώτερη πηγὴ τῆς ἠθικῆς μας συντήρησης νά πεφτοσηκῶνεται κουτὰ καὶ καιροσκοπικά, δεμένη στὸ σπασμωδικὸ χορὸ πού σέρνουνε στὸν τόπο μας οἱ ἀλλαγὲς τῶν ὑπουργείων, οἱ ἐπαναστασοῦλες καὶ τὰ ρουσφέτια.

Διάσταση ἀνάμεσα στὴν πολιτικὴ καὶ τὴν ἐκπαίδευση σημαίνει πὼς κ' οἱ δύο τοὺς ἢ καὶ ἡ μιὰ μονάχα, πάσανε νά ἐξυπηρετοῦν παράλληλα τῆς βαθεῖες ἀνάγκες τῆς ἐποχῆς τοῦς. Εἴτε γιὰ τὸ σχολεῖο δὲν ἔχει ἀκόμα προφτάσει νά συγχρονιστεῖ με τοὺς νέους προανατολισμούς εἴτε γιὰ τὸν ομματικὸ λόγον ἐπιβάλλουν τὴν ἀντίδραση. Αὐτὴ εἶναι ἀκριβῶς ἡ περίπτωσις τοῦ κυρίου Τουρκοβασίλη. Καὶ βρῆκε τὴν καθαρεύουσα. Γιὰ νά γιαιτρέψει τὴν πνευματικὴ μας κρίσις τοῦ χρειάζοτανε καὶ κάτι λιγώτερο ὑλικὸ ἀπὸ τῆς πάφεις καὶ τοὺς διορισμούς. Χρειάζεται ὅμως καὶ τόλμη γιὰ νάποφανθεῖς ἔτσι μονάχος σου ἀπ' τὴ μιὰ ὥρα στὴν ἄλλη πὼς ἡ βαθεῖα αἰτία τῆς πνευματικῆς μας κρίσεως εἶναι, τίποτε ὀλιγώτερον τίποτε περισσώτερον, ἢ εἰσαγωγή τῆς δημοτικῆς στὰ σχολεῖα μας. Ὁ κύριος Τουρκοβασίλης τὸ ἀποφάνθηκε ἀκλόνητος, δίχως τὴν παραμικρὴ ἔρευνα, δίχως σύγκριση οὔτε στατιστικὴ - θέλουν καιρὸ αὐτὰ ὅλα, καὶ στὸ μεταῦ μποροῦσε νά πέσει καὶ τὸ ὑπουργεῖο. - Καημένο ἑλληνικὸ σχολεῖο.

Λένε πὼς ὁ κατατρεγμός τῆς δημοτικῆς ἔγινε γιὰ νά χτυπηθεῖ ὁ κομμουνισμός στὴν Ἑλλάδα. Ἐνα τόσο ἀδέξιο ἐπιχειρήμα δείχνει ὅτι κάποιος, μὴ ξαιρώντας πὼς νά δράσει, ἐφευρίσκει ὅπως-ὅπως τοὺς ἀντιπάλους του. Εἶναι πια κοινοτοπία τὸ νά λέει κανένας πὼς ὁ δημοτικισμός στάθηκε ὁ πρῶτος δρόμος πού μᾶς ἔφερε πρὸς τὴν ἐθνικὴ συνείδηση καὶ πὼς εἶταν τὸ μεγάλο μας ὡς τώρα ἐθνικιστικὸ κίνημα. Συνταυτίζοντας τὸν σήμερα ἢ κυβέρνησις με τὸν κομμουνισμό θάμοιαζε νά βρίζει τὴ μνήμη ἑνὸς ἀρχηγοῦ σάν τὸν Ἴωνα Δραγούμη. Τώρα, ἂν πολλοὶ δάσκαλοι, δημοτικιστὲς, κλείνουν πρὸς τὸν κομμουνισμό, μα τόσο ἀπλοϊκὸς εἶναι ὁ ὑπουργὸς τῆς Παιδείας, ὥστε νά νομίζει πὼς χτυπώντας τὸ γλωσσικὸ ζήτημα θὰ ξεριζώσσει ἀριστερὲς πολιτικὲς ἰδέες: Ἐνα παιδί θὰ σὰς ἔλεε: αὐξήστε τοὺς μισθοὺς των, μὴν τοὺς ἀφήνετε μέσα στὴ φτώχεια τοὺς θεματοφύλακες τῶν πατρῶν πρὶν ἀρχίσετε νά ξεδιαλύνετε μοναχὸς καὶ ἀτρόμητος τὰ πάτρια. Καὶ μὴν τοὺς κατσιδάκετε πολὺ. Γιατί ἔτσι ἐργάζεστε μεθοδικὰ γιὰ νά σπρώξετε πρὸς τὸν κομμουνισμό πολλὰ ζωντανὰ στοιχεῖα. Ἐκτὸς ἂν αὐτὸ σὰς συμφέρει, κύριε Τουρκοβασίλη, παρέχοντας ἀντιπάλους στὴν καταδικωτικὴ, τὴν ἀρνητικὴν οὖσα δράση.

Τώρα, ὅσο γιὰ τὸν ξεπεσμό τοῦ πνευματικοῦ ἐπιπέδου στὴν Ἑλλάδα πού ἐσεῖς τὸν ἀποδίνετε ἀφελέστατα στὴ δημοτικὴ, μάθετε ὅτι συμβαίνει τὸ πνευματικὸ ἐπίπεδο νάναί ξεπεσμένο σ' ὄλες τῆς χώρας

του κόσμου από τον πόλεμο και δώ. Ούτε η Γερμανία, ούτε η Αμερική υποφέρουν από γλωσσικό ζήτημα. Μά παντού, και σε μας, έχουνε βαθιά διασκαυτεί οι ύλικοί κ' οι ήθικοί παράγοντες της ζωής. "Αν ένας μαθητής ήξαιρε καλή ὀρθογραφία πρὶν εἴκοσι χρόνια και δὲν τὴν ξαίρει σήμερα, συγκρίνετε τὸν κύκλο τῆς ζωῆς και τῆς μέριμνας ἐνὸς ἀγοριοῦ δεκαεξῆ χρονῶ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη με τὴ ζωὴ του τώρα. Τὴ διαφορά μπορούμε νὰ τὴ συλλάβουμ' εὐκόλα. Φτάνει μονάχα νὰ σκεφτοῦμε τὸ χάος πού χωρίζει στὴν πατρίδα μας τὴν οἰκογένεια τῆς περασμένης γενιᾶς ἀπὸ τὴν ἀστική οἰκογένεια τῆ σημερινῆ. "Εκτὸς ἂν κ' αὐτὸ ἔρθει ξαφνικά ἕνα καθεστῶς και μᾶς τὸ λύσει ἀπ' τὴ μιά μέρα στὴν ἀλλήνε διοργανώνοντας ἕνα τάγμα ἀπὸ κουμπουροφόρους ἀδελφούς. Κάθε τόσο ἀκοῦμε τοὺς καθηγητῆς στὴ Σορμπὸν νὰ παραπονιῶνται γιὰ τὶς ἀδυναμίες πού παρουσιάζουν τὰ γραφτὰ τῶν φοιτητῶν και γιὰ τὶς βιαστικές ἀπαντήσεις τους πού πᾶνε νὰ μπερδέψουνε καμιά φορὰ με τὸ σημερινὸ ρυθμὸ και τὸ χρησιμοθηρικό πνεῦμα θέματα ἐτοιμασμένα ἀπὸ ἔρευνες αἰῶνων. "Ὅσο γιὰ τὴν ἀνύψωση τοῦ πνευματικοῦ ἐπιπέδου, μαζί μ' ἄλλα πολλὰ, θὰ τὴ συντελέσουν και οἱ νέες παιδαγωγικές συνθήκες πού χρόνια τώρα μοχθοῦν γιὰ νὰ τὶς συλλάβουν οἱ πρόσκοποι τῆς ἀγωγῆς. "Ἐνα τέτοιο ὄρισμα δὲν πραγματοποιεῖται ἀπὸ σήμερα ὡς ἀῦριο και διχτατορικά. Μᾶς λέτε, οἱ πολιτικοί, πὼς γιὰ τὴν οἰκονομική κρίση χρειάζεται ὑπομονὴ κ' ἐξέλιξη ὡς πού νὰ λυθεῖ. Εἶναι λοιπὸν δυνατό κάτι ἀρκετὰ πιδὸ πολύπλοκο σὰν τὴν πνευματική μας κρίση, πού ἴσως νὰ σημειῶναι ἕνα σταθμὸ στὴν ἱστορία τοῦ κόσμου. εἶναι δυνατό ἕνας πολιτικός ἄνδρας νὰ τὴ θεωρεῖ τόσο εὐκόλο-ξεδιάλυτη;

Και σὲ μᾶς ἡ κατάσταση εἶναι πολὺ πιδὸ δύσκολη και μπερδεμένη. "Ὁ ξεπεσμός τοῦ σχολειοῦ μας ἔξω ἀπ' τὶς κοινές λίγο πολὺ παγκόσμιες αἰτίες ἔχει και πολλοὺς λόγους ἐνδημικούς. "Ὅλοι οἱ ἐνήλικοι "Ἐλληνες ὡς σήμερα ἔχουνε γεννηθεῖ μέσα σ' ἐπαναστάσεις, μεγαλώσανε μέσα σὲ πολέμους και θὰ πεθάνουνε, μπορεί, κάτω ἀπ' τὴ σκέπη μιᾶς Βουλῆς ὅπου θὰ δέρνονται οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ. "Ὅσο γιὰ τὴν εἰδικώτερη αἰτία πού ἀποτελεσματικά ἀποναρκῶνει τὴν ἐξυπνάδα και τὴν εἰλικρίνεια στὰ μαθητικά τὰ χρόνια, τὸ ξαίρουμε ὄλοι ὅσοι τὴν ὑποστήκαμε μεθοδικὰ και τέλεια πὼς εἶν' ἡ καθαρεύουσα. Πρὶν λίγα χρόνια τὸ Πανεπιστήμιό μας ἀπαίτησε εἰσιτήριες ἐξετάσεις ἀπὸ τοὺς ἀποφοίτους τῶν γυμνασίων. "Ἐνα κίνημα πού ἔδειχνε πὼς ἡ ἑλληνική μέση παιδεία δὲν ἐμπνέει καμιά ἐμπιστοσύνη. Καὶ ἡ εἰρωνεία αὐτοῦ τοῦ μέτρου εἶναι τὸ ὅτι τοὺς λειτουργούς τῆς τοὺς μορφῶνει αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ Πανεπιστήμιο. Δηλαδή τὸ ἴδρυμα ἀκριβῶς πού τοὺς ἀποκηρύττει στάποτελέσματα τῆς δρᾶ-

σης τους. "Ἐχει μεγάλη ἀξιοπρέπεια τὸ ἐκπαιδευτικό μας σύστημα. Συμβαίνει ὅμως τὸ ἑλληνικὸ Πανεπιστήμιο νὰναι μᾶλλον ἡ ἀκρόπολη τοῦ καθαρευουσιανισμοῦ και τῆς ὑπόλοιπης νοοτροπίας πού συνεπάγεται πάντα ὁ καθαρευουσιανισμός. Γιατί λοιπὸν νὰποτυχαίνει τὸ ἔργο τῆς μέσης παιδείας τὴ στιγμή πού τὸ Πανεπιστήμιό τῆς παραδίνει καθηγητικὸ προσωπικὸ γαλουχημένο με τὶς ὀρθόδοξες ἀρχές του; "Απάντηση πὼς ὄλα τὰ φταίει ἡ δημοτικὴ πού μῆκε στὰ σχολεῖα δὲν μπορεί κανένας νὰ τὴν πάρει στὰ σοβαρά. Γιατί τὰ ἔξη χρόνια τοῦ Γυμνασίου ὅπου διδάσκεται συστηματικά ἐπίσης ἡ καθαρεύουσα και παράλληλα με τὴ δημοτικὴ και τὴν ἀρχαία φθάνουνε γιὰ νὰ καταρτιστοῦν φωστῆρες τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας. Φτάνει φυσικά νὰ τοὺς τὴ διδάξουνε καλά. "Ἐδῶ εἶν' ὁ κόμπος, κύριε Τουρκοβασίλη. Τὸ νὰ δώσει ὅμως τὸ ἔθικό μας Πανεπιστήμιο κάποτε θέμα γιὰ εἰσιτηρίους ἐξετάσεις «ὁ Πτωχὸς και ὁ Πλούσιος», ἀνοίγοντας τὶς πύλες του σὲ μαθητῆς πού θὰ κατόρθωναν νὰ διεξέλθουνε μιὰ τέτοια κουφιολογία, αὐτὸ δείχνει ὄχι τὶς καταστροφές τῆς δημοτικῆς, μὰ τὸν προσανατολισμὸ και τὶς φιλοδοξίες τῆς καθαρευουσιανικῆς νοοτροπίας.

"Ὁ Βλαστός, στὸ βιβλιάρικὸ πού δημοσίεψε ἀγγλικά τελευταῖα γιὰ τὴν ἑλληνικὴ διγλωσσία, λέει πὼς μαῦτὸ τὸ φαινόμενο ἐκδηλώνεται ἕνα πρόβλημα ἠθικὸ και ψυχολογικὸ με σημασία βασική. «"Ἡ ἀλήθεια κ' οἱ κίνδυνοι τῆς» ἀπ' τὴ μιά «ἡ ὑπόκρισία και ὑπεκφυγή, τὸ βολικὸ κ' ἡ πνευματικὴ κηδεμονία ἀπ' τὴν ἄλλη». Αὐτὸ τὸ ὑπομένουνε με πόνο και μ' ἀκρωτηριασμούς τὸ πληρώνουνε τὰ παιδικὰ τὰ χρόνια. Τὸ ξαίρουμε καλά, γιατί μεγαλώσαμε στὰ σχολεῖα τῆς Πόλης πού ἐκεῖνα τοῦλάχιστο τὴν εἶχανε με τὰ ὄλα τῆς τὴν καθαρευουσιανικὴ, τὴ φαναριώτικη παράδοση. Ξαίρουμε ποιὰ εἶναι ἡ ψυχικὴ ἀτροφία κ' ἡ ψυχικὴ καταπίεση πού ἐπιβάλλει ἕνα τέτοιο σύστημα. Καὶ ξαίρουμε πολὺ καλά ἐπίσης τί κοστίζει σὲ μιὰ ἀνθρώπινη ζωὴ ἡ ἐπιστροφή, ἀργότερα, πρὸς τὴν πραγματικότητα, ὅταν ποτὲ δὲν ἔχεις ξεκινήσει ἀπ' αὐτήνα. "Ἡ καθαρευουσιανικὴ τακτικὴ εἶναι ἀπάνθρωπη και γιὰτὸ πολὺ συχνὰ καταντὰ και ἀνήθικη. "Ἡ γλωσσικὴ ἀποψη εἶναι μιὰ μερικὴ ἀποψη ἐδῶ μέσα. Πρόκειται γιὰ ὀλόκληρη μιὰ στάση ἀπέναντι τῆς ζωῆς, μιὰ ἀρνηση τῆς ζωῆς, τῆς ἑλληνικῆς, τῆς δικῆς μας πρῶτα πρῶτα. "Ὅταν τὴ γαντοφορέσεις τὴ ζωὴ, ἡ πρώτη σου ἀντίδραση θὰναι νὰ περιφρονήσεις τὸ φτωχὸ και τὸν ἀνήλικο. Καὶ σήμερα, ὅστερ' ἀπὸ τὶς ἐργασίες πούχουνε γίνει γιὰ τὴν ψυχολογικὴ μελέτη πάντα στὸ θέμα *Παῖδι και Γλῶσσα*, ἡ ἐπιστροφή τῆς καθαρεύουσας στὰ σχολεῖα μας μᾶς φαίνεται ἕνα μουγγὸ ἀμάρτημα ἀγραμματοσύνης. "Ὅταν ξαίρει κανένας πὼς ἡ ἐκμάθηση τῆς γλώσσας ἀπ' τὸ παιδί δὲν εἶν' ἕνα φαινόμενο παθητι-

«κής ύποδοξης που συντελείται χάρι στη δασκαλίστικη επέμβαση απ' έξω, παρά βρίσκεται στενά κ' *αιτιολογικά* δεμένη με την ψυχική δημιουργία του παιδιού, με την «έκ των ἔσω» συναισθηματική και διανοητική του εξέλιξη, όταν τό ξαίρει κανείς αυτό, εὐκολ' ἀναλογίζεται τό πόσο ἀδικαιολόγητος και βλαβερὸς παράγοντας εἶναι ἡ καθαρεύουσα. Γιατί ἡ ἀγωγή ὀφείλει πάνω ἀπ' ὅλα νά εἶναι ἕνας *ψυχικός σχηματισμός*. Ὁ W. Stern τελειώνει τό βιβλίο του, «Die Kindersprache», μ' αὐτές τίς φράσεις: «Πλάϊ στίς καθαρά ἐπιστημονικές ἔρευνες γιά τό πρόβλημα τῆς γλώσσας τοῦ παιδιοῦ στέκονται οἱ *παιδαγωγικές* προσπάθειες. Στόχος τους εἶναι τό νά κατανοήσουν και νά ἐχτιμήσουν τῆ γλώσσα σάν ἕνα φυσικό κι' ἀνεπιτήδευτο τρόπο ἐκδήλωσης τῆς ψυχικῆς ζωῆς τοῦ παιδιοῦ και μέ τῆ βοήθειά τῆς νά διεισδύσουν βαθιά μέσα στήν ψυχική μερικότητα εἴτε τοῦ κάθε ἀτόμου εἴτε ἑνός σταδίου τῆς παιδικῆς ἡλικίας. Καί νά συμμορφώσουν τῆ διδασκαλία μέ τέτοιον τρόπο πού νά μὴν πιέζει τυραννικά τῆ φυσική γλωσσική ἔκφραση και νά μὴν τὴν ἐξεπιτηδεύει, παρά τό ἐναντίο νά τῆ διευκολύνει και νά τὴν ἐξευγενίζει».

Τό σχολεῖο πού θά ἐπιδιώξει νά ντύσει μέ *καθαρευουσιάνικο* ὕλικό ψυχικές ἐκδηλώσεις τῶν παιδιῶν, οὐσιαστικά δεμένες μέ τῆ γλώσσα τοῦ περιγυροῦ — και καθαρεύουσα δὲ μιλάνε στά σπίτια τὰ ἑλληνικά — ὄχι μόνο δὲ θά κατορθώσει νά τίς συλλάβει ποτέ: Θά συντελέσει κιάλας, αὐτό τό ἴδιο τό σχολεῖο, στό νάτροφήσουν οἱ ψυχικές οἱ ἐκδηλώσεις ἡ, σὲ περίπτωση μεγάλης ζωντάνιας, στό νά λοξοδρομήσουν πρὸς ἐξωσχολικούς ἠθικούς ἀλητισμούς.

Ἡ προσπάθεια σχετικά μέ τῆ γλώσσα ἔπρεπε νά γίνει στήν ἐκπαιδευτική μας γιά νά στρωθεῖ ἡ διδασκαλία τῆς δημοτικῆς. Καί γιά νά καλύτερῶναι τὸ ἀναγνωστικὸ τῆς πού πολὺ συχνά κάθε ἄλλο παρά τύποι γλωσσικῆς καλαισθησίας μπορεῖ νά σταθοῦνε. Ἡ τοῦλάχιστο, ἂν δὲν ξαίραμε πῶς νά ἐνεργήσουμε *γιά νά συνεχιστεῖ* ἐπὶ τέλος και κάτι στά ἐκπαιδευτικά μας, ἄς περιμέναμε νάρθει μοιραῖα τό ξεκαθάρισμα μέ τὴν εξέλιξη. Θάτανε πῶς ἄβουλο μὰ περισσότερο τίμιο. Χρειάστηκαν τόσα χρόνια γιά νά διαμορφωθεῖ και νά ἐπικρατήσει ἡ δημοτικὴ στή λογοτεχνία μας. Δὲν μποροῦσε σὲ μιά μέρα νά ξεπεταχτεῖ ἀρτιγέννητη και τέλεια ἡ ἐκπαιδευτικὴ τῆς ἐπικράτηση.

Ἐνα ἔργο πού θά θελήσει νάποκλειστεῖ ἡ δημοτικὴ ἀπ' τὰ σχολεῖα θά μείνει, γιά λίγο καιρό, τό πιστεύουμε, σὰ μιά παρένθεση καλυσιεργίας μέσα στά χρονικά τους. Θά μείνει σὰ μιά ἀνάμνηση θλιβερῆς κωμωδίας πού θά μᾶς λέει τί γίνεται ὅταν ἡ Παιδεία σὲ μιά χώρα σέρνεται ἔρμαιο στή διάθεση τῆς πολιτικῆς και τῶν κομμάτων. Κι' ὅταν ζητήματα τόσο τραγικά πολὺπλοκα σάν τὴν πνευματικὴ τὴν κρίση λύνονται εἴσοι ἀπλοῖκά κ' ἐπικίνδυνα ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἡγέτη τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ μας καθεστῶτος.

ΑΓΓΕΛΑ ΒΑΛΙΑΔΗ

Μ. ΣΤΡΗΛΛΑΡΗ

ΟΙ ΤΕΧΝΕΣ ΚΑΙ Η ΨΥΧΙΑΤΡΙΑ

II

Ἡ ἀντίληψη τοῦ παθολογικοῦ στίς τέχνες δὲν στρέφεται μόνο ἐναντίον τῆς τεχνοτροπίας και τῆς φόρμας, ἐναντίον ἐκείνου τοῦ κάτι πού ἀποτελεῖ μιά κυριότατη ιδιότητα και γιά πολλοὺς τὴν οὐσία τῆς τέχνης: Μερικοὶ λένε τὴν τέχνη παθολογική γιά τό περιεχόμενό τῆς, γιά τὰ θέματα, πού καταπιάνεται.

Μιά ἀντίρρηση θά μπορούσε νά σταματήσει τῆ συζήτηση ὡς ἐδῶ: "Ὅτι ἡ τέχνη εἶναι ἐλεύθερη νά ἐκλέγει τό θέμα τῆς. Ἄν θέλαμε νά βάζαμε περιορισμούς στήν τέχνη, πού θά ἔπρεπε νά ποῦν τὰ ὅρια: Ποιὸς θά μᾶς ἐβεβαίωσε ὅτι τοποθετήθηκαν σωστά και ὅτι δὲν εἶναι στενά ἢ πολὺ πλατιά; "Ὅσο δικαιολογημένη κι' ἂν εἶναι ἡ ἀντίρρηση τούτη, ὅμως ἡ ἀρχικὴ ἰδέα τῆς ἐλευθερίας στήν ἐκλογή, μέ τὸν ἀπόλυτο τρόπο πού διατυπώθηκε, δὲν μπορεῖ νά στηρηθεῖ ὡς τό τέλος μέ ἐπιτυχία. Ὑπάρχουν ὅρια στήν ἐλευθερία τῆς τέχνης και αὐτὰ ταυτίζονται μέ τὰ ὅρια τῆς αἰσθητικῆς τοῦ καλλιτέχνη. Στό ἴδιο περιορισμὸ ὑπόκειται και τό περιεχόμενο, ἡ ἐκλογή τοῦ θέματος. Τόσο στήν ἐκλογή, ὅσο και στόν καταμερισμὸ τῆς ὕλης σπρώχνεται ὁ καλλιτέχνης ἀπὸ μιά ψυχικὴ δύναμη, μιά ἀνάγκη, ἐνωμένη πάντα μέ τὰ γούστα του. Μέσα σ' αὐτό τὸν ψυχικό κόσμο γινώσκει του, τὰ αἰσθηματικά του. Μὲσα σ' αὐτό τὸν ψυχικό κόσμο κινεῖται ἡ ἐμπνευση, μὰ και ἡ ἴδια δὲν βγαίνει ἔτοιμη σάν τὴν Ἄθηνᾶ ἀπὸ τό κεφάλι τοῦ Δία, ἀλλὰ δουλεύεται, πλάθεται ἀπὸ τὴν σκέψη, ὡς πού νά πάρει τὴν τελικὴ τῆς μορφή.

Ὁ δρόμος πού παίρνουν οἱ ἐμπνεύσεις ἑνός καλλιτέχνη εἶναι δοσμένος ἀρχικά ἀπὸ τό εἶδος τῆς τέχνης. Ἡ μουσικὴ σύνθεση π.χ. ἔχει περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο εἶδος γιά κυριώτερο στοιχεῖο τῆς τὸν αἰσθηματικό κόσμο, ἂν και γιά τὸν συνθέτη δὲν περνᾶνε ἀνεκμετάλλευτες οἱ ὀπτικές ἐντυπώσεις και παραστάσεις, ἐνῶ οἱ ἴδιες

κερδίζουν μια διαφορετική σημασία για το ζωγράφο, το γλύπτη, χωρίς βέβαια να παραμερίζονται για τους τελευταίους τα αίσθημα-
 "Αμα έχουμε υπόψη μας τον περιορισμό στην έκλογη του θέματος, φτάνουμε γρήγορα στο συμπέρασμα, ότι μόνο εκείνες οι τέχνες, που έχουν τον άνθρωπο για αντικείμενό τους, μπορούν εν γένει να χρησιμοποιήσουν παθολογικά φαινόμενα στο περιεχόμενό τους. Έτσι για όρισμένες τέχνες αποκλείεται ή δυνατότητα για την απόδοση της ψυχικής αρρώστιας, όπως στην αρχιτεκτονική, στη ζωγραφική τοπείων, στη μουσική. Σ' αυτές έχουν αποδοθεί μομφές ότι τείνουν στο παθολογικό, όχι όμως ότι το περιεχόμενό τους είναι παθολογικό. "Όταν λέμε ότι ένα τοπίο είναι μελαγχολικό, τόσο σεβαστικά όσο και στη φύση, αντανakλάμε την δική μας διάθεση στο τοπίο, που ούτε λυπημένο, ούτε χαρούμενο είναι, όπως δεν είναι ούτε φωτεινό, ούτε πολύχρωμο, αλλά ή πραγματικότητά του και ή δυναμικότητά του αναπτύσσουν στον ψυχικό μας κόσμο τις καταστάσεις, που ονομάζουμε έτσι. Μόνο ένας άνθρωπος μπορεί να μας κάνει την εντύπωση του μελαγχολικού και να είναι μελαγχολικός. Στη μουσική ή θέση μας δεν φαίνεται τόσο καθαρά. Ένα μουσικό κομάτι, ένα τραγούδι μπορούν να γεννάνε όρισμένα αίσθημα, αλλά στη μια περίπτωση βοηθούν τα λόγια που τραγουδιούνται, στην άλλη ή ονομασία του κοματιού κ.τ.λ. 'Αλλά και ή απ' ευθείαν ανάπτυξη όρισμένων αίσθημάτων με την μουσική — χωρίς λόγια δ.λ. — είναι μια ποσοτική, έστω κι αν τα αίσθημα είναι διάφορα και ανάμικτα, δυνατά ή μαλακά, ποτέ όμως δεν μπορούν να περιέχουν μια παθολογική κατάσταση.

Εκεί που το περιεχόμενο μπορεί να στραφεί στο παθολογικό υποτίθεται από πριν ότι ή τέχνη καταπιάνεται με την ύπαρξη του ανθρώπου, τη ζωή του, τη τύχη του. Και βλέπουμε, ότι όσο προχωρεί στην εξέλιξη της μια τέχνη τόσο πιο έντονη γίνεται ή προσπάθεια για την διείσδυση στον ψυχικό του κόσμου.

'Αλλά ή τελειώτερη απόδοση του ψυχικού κόσμου στην τέχνη είναι δύσκολο να γίνει, χωρίς να περαστούν κάπως ή κάπου τα ψυχοπαθολογικά σύνορα. Και τούτο είναι τόσο εύκολο, άρκει να σκεφτούμε ότι ψυχοπαθολογικά φαινόμενα δεν παρουσιάζονται μόνο στους φρενοβλαβείς. 'Υπάρχουν άνθρωποι που έχουν αναπτυγμένη μια ψυχική ιδιότητα πολύ περισσότερο ή λιγότερο από το μέσον όρο των ανθρώπων. Ένας π.χ. είναι εύεξαπτος σε βαθμό που και ή μύγα στο τζάμι τον κάνει να την κυνηγάει με το δίκανο, ένας άλλ-

λος έχει μια τέτια τρομαχτική φαντασία, που τον παρασύρει σε ψευδολογίες ατέλειωτες, που τις πιστεύει στο τέλος και ό ίδιος και είναι έτοιμος να πάρει όρκο, και ένας τρίτος έχει τόσο ευαίσθητα τα νεύρα του, που στίς παράμικρές αναποδιές της καθημερινής ζωής απαντάει με ύστερικές κρίσεις. 'Αλλά και ύστερα από ένα πραγματικά δυσάρεστο γεγονός, όπως είναι ό θάνατος στενού συγγενούς, ή μελαγχολική κατάσταση — μέχρις ενός όριου όπως λένε — είναι φυσιολογική. 'Υπάρχουν όμως άνθρωποι, που δεν μπορούν να ακούσουν ένα είδος μουσικής, ως ποίμε ένα έμβατήριο με πνευστά όργανα, ή να μπουδν σε νεκροταφείο, γιατί ανοίγουν αυτόματως οι κρουνοί των δακρύων τους, όπως μερικοί δεν μπορούν να φάνε ένα όρισμένο είδος τροφής, γιατί βγάζουν την άλλη μέρα σπινιάκια. Στο σύνολό τους όμως δεν τους λείπει τίποτα. Είναι οι ανώμαλοι χαρακτήρες, οι ψυχασθενικοί ή όπως άλλως τους λένε, ένα ατέλειωτο πλήθος ανθρώπων με άλλες τόσες ποικιλίες στη σύνθεση του ψυχικού τους κόσμου. Δεν πρόκειται εδώ για αρρώστους, αλλά για ανθρώπους, που μεγαλώνουν και γεννάνε με την ανωμαλία τους, όπως μερικοί έχουν ένα δάκτυλο ή μια πλευρά παραπάνω. 'Αμα δεν υπάρχει ή μύγα ό εύεξαπτος μπορεί να είναι ό λαμπρότερος άνθρωπος του κόσμου.

Τελείως διαφορετικές είναι, σύμφωνα με τη σημερινή αντίληψη της ψυχιατρίας, οι αρρώστιες, οι ψυχώσεις. Αυτές παρουσιάζονται μια μέρα σε έναν άνθρωπο τις περισσότερες φορές από άγνωστη αίτια και πάντα άσχετα με τις συνθήκες της ζωής του. Αντίθετα με τις απλοϊκές ιδέες, ότι οι ψυχώσεις είναι αποτέλεσμα δυστυχημάτων ή μεγάλων δυσκολιών της ζωής, ή επιστήμη παραδέχεται ότι είναι παθήσεις όργανικές δ.λ. ενός (του έγκεφάλου π.χ.) ή περισσότερων όργάνων, με συνέπεια τη βλάβη της ψυχοσύνθεσης του άτομου, την αλλαγή της προσωπικότητάς του και τελικά την καταστροφή της διανοητικής του ικανότητας.

'Υστερα από τη μικρή τούτη παρένθεση από την ψυχοπαθολογία γίνεται φανερό, ότι σε πολλές περιπτώσεις θα βρεθεί ή τέχνη στην ανάγκη να αποδώσει κάποι παθολογικό φαινόμενο. Οι δυνατότητες όμως και τα μέσα που παρέχονται στίς τέχνες για την απόδοση του είναι ανόμοιες και σε βαθμό διάφορες στην κάθε μια. 'Η ζωγραφική και ή πλαστική π.χ. είναι περιορισμένες στην απόδοση του παθολογικού, δεν λείπουν έντοναίς και δω οι σχετικές απόπειρες. Ένα παλιό θέμα, που δείχνει από και πώς εξέλιχτηκε ή δυνατότητα στην απόδοση ψυχοπαθολογικών φαινομένων στη ζωγραφική, είναι ή βιβλική διήγηση του θαύματος του Χριστού, που ιατρεύει και δαιμονισμένους. Κατά τον 9ο αιώνα οι ζωγράφοι, που

ήθελαν νά παραστήσουν τό θαῦμα, ἔφτιαχναν συμβολικά τὰ δαιμόνια, πού ἔβγαιναν ἀπό τό στόμα τῶν δαιμονισμένων σάν μικρά μαῦρα σωματάκια—κι' ἐδῶ ὑπάρχει μιὰ μεγάλη ὁμοιότητα μέ τήν ἀντίληψη, πού εἶχαν οἱ ἀρχατοί γιά τήν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου καί μέ τὸν τρόπο, πού φανταζόντουσαν, ὅτι ἀφίνει αὐτὴ τὸ σώμα στὴν ὥρα τοῦ θανάτου.— Ἀργότερα ὁμοίως ὁ Ἄνδρέας del Sarto μᾶς δείχνει τὴ «δαιμονισμένη» στὴ στιγμὴ, πού ἐπέρχεται μιὰ κρίση. Κι' ἂν στὰ θέματα τοῦτα ἀντανακλᾶνε καί οἱ πεποιθήσεις καί ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς γιά τὰ ψυχικὰ νοσήματα, δὲν σταματᾶει ὡς τόσο ἡ προσπάθεια γιά τὴν ἀναπαραστάση τοῦ ψυχικοῦ κόσμου στὰ ἔργα τῆς ζωγραφικῆς. Οἱ ζωγράφοι μελετᾶνε τὸ καθρέφτισμά του στὴν σωματικὴ ἐπιφάνεια γιά νά τὸ κρατήσουν σὲ μιὰ στιγμὴ ἀπάνω στοῦ πανί. Ἡ ἔκφραση τοῦ προσώπου ἑνὸς μελαγχολικοῦ π. χ. δείχνει τὸ ἀκρότατο τέντομα ἑνὸς αἰσθήματος, τῆς θλίψης. Μὰ καί ἡ ἀπόδοση στὴ μιμικὴ ἔκφραση αὐτοῦ τοῦ αἰσθήματος εἶναι κατορθωτὴ στὶς μέτριες καί ἐλαφρότερες του ἐντάσεις. Στὶς πιὸ βαρῆς μελαγχολίας τὸ πρόσωπο δὲν δείχνει καμιὰ θλίψη, εἶναι ἀκίνητο, ἀπολιθωμένο, μιὰ μάσκα, πού δὲν λείπει τίποτα. Ἡ ἀπεικόνιση τέτοιων ἐκφράσεων στὴ ζωγραφικὴ, μέ τὴν σύσπαση ὀρισμένων μυῶν, τὴ χαρακτηριστικὴ στάση τοῦ σώματος κ.τ.λ. εἶναι βέβαια δυνατὴ, εἶναι ὁμοίως δύσκολο νά πεῖ κανεὶς σένα πορτραῖτο, ἂν εἶναι μιὰ μεγάλη, δικαιολογημένη θλίψη, μελαγχολία ψυχικοῦ ἢ ἀπόγνωση κ.τ.λ. Ἡ τάση ὁμοίως γιά τὴν ἐκμετάλλευση ψυχοπαθολογικῶν φαινομένων, ἀπὸ τὴ «Μελαγχολία» τοῦ A. Düren πού τὴ λένε καί «Ἀστρονομία»— ὡς τὴν ἀπεικόνιση τοῦ ἐσωτερικοῦ φρενοκομείων, εἶναι φανερὴ, ἂν καί τὴν προσπάθεια ὑποβοηθεῖ τις περισσότερες φορές ὁ τίτλος τοῦ ἔργου, πού ἐπεξηγεῖ ἀλλὰ καί ὑποβάλλει.

Διαφορετικὲς δυνατότητες στὴν ἀπόδοση ψυχικῆς ἀνωμαλίας καί ψυχικῆς ἀρρώστιας ξανοίγονται σ' ὅλες τὶς τέχνες τοῦ λόγου, τόσο τοῦ γραπτοῦ ὅσο καί τοῦ προφορικοῦ καί συγκεκριμένα στὴν ποίηση, τὸ μυθιστόρημα καί διήγημα, τὸ θεατρικὸ ἔργο ἀπὸ τὴν κωμῶδια ὡς τὴν τραγωδίαν. Καί τοῦτο γιὰ τὸ προφορικό καί γραπτὸς λόγος εἶναι ἰσχυρότερο μέσο γιά τὴν ἐξωτερικεὺς διανοημάτων καί αἰσθημάτων καί τὴν συνενόηση μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τὶς κινήσεις, τὴ μιμικὴ καί τοὺς ἀπλοὺς ἤχους.

Ὁ λόγος εἶναι ὁ δρόμος, πού γίνεται ἡ πνευματικὴ ἐπικοινωνία. Τοῦτο τὸ μέσο μεταχειρίζεται συνηθέστερα καί ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα

γιά νά διεισδύσει στὸ ψυχικὸ κόσμον καί νά μελετήσῃ τόσο τὸν φυσιολογικὸν ἄνθρωπον, ὅσο καί τὸν ψυχοπαθῆ τῶν τρόπων, πού ἐπιτελοῦνται οἱ ἀνώμαλες καί ὁμαλῆς ψυχικὲς λειτουργίες καί νά ἀντικρούσει ἀπὸ κοντὰ τὸ μηχανισμό πού κρύβεται πίσω ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἴδιον—τὸ λόγο—στὰ αἰσθήματα καί τὰ διανοήματα.

Οἱ δυνατότητες αὐτές, πού διαθέτει ἡ λογοτεχνία γιά νά ἀποδόσει ψυχικὲς καταστάσεις ὄχι μόνο συνηθισμένες καί κανονικῆς, ἀλλὰ καί ἐξαιρετικῆς καί ἀνώμαλες, πραγματοποιήθηκαν πρὶν ἀκόμη ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα τίς περιλάβῃ στὴ δικαιοδοσίαν της. Ἀνεκάνθη, ἀπ' τοὺς κλασσικοὺς χρόνους, οἱ λογοτέχνες περιέγραψαν τέτοιες καταστάσεις, πού καί οἱ ἴδιοι καί ἡ ἐποχὴ τους σκέπαζαν μέ κάπιο πέπλο μυστηρίου, ὑπερφυσικότητας καί ἀγιότητος. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἴδια ἀντίληψη ὠνόμαζαν οἱ ρωμαῖοι τὴν ἐπιληψίαν «ἑρὰ νόσον» ἢ ἔβλεπαν στοὺς ἀρρώστους—στὸν μεσαιῶνα προπάντων—τὰ ἀποτελέσματα μιᾶς πολὺπλοκῆς καί ὑπερφυσικῆς τιμωρίας, γιά γνωστῆς καί ἀγνωστῆς ἁμαρτίας ἢ τὴν ἀκρότατη ἐξέλιξη ἑνὸς πάθους. Ὡστε ἂν στὶς μοντέρνες τέχνες βεβαιώνομε τὴν ὑπαρξὴ παθολογικοῦ θέματος, δὲν θὰ πεῖ ὅτι εἶναι μιὰ ἀποκλειστικὴ τους ιδιότητα, ἀλλὰ θὰ μπορούσαμε κάλλιστα νά ρωτήσομε: «ποῖος ποιητὴς δὲν ἔχει περιγράψῃ ψυχοπαθολογικὰ φαινόμενα;». Ἴσως σ' ὀρισμένους περιπτώσεις, ὅπως στὰ δράματα τοῦ Ibsen, τοῦ Hauptmann κ.ἄ. ἡ χρησιμοποίησις τοῦ παθολογικοῦ νὰ ἦταν μεγαλύτερη καί πιὸ συνειδητὴ, σύμφωνα μέ τίς ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς τους γιά τὴν ψυχικὴ ἀνωμαλία καί ἀρρώστια. Δὲν πρόκειται νά ἐξετάσομε μιὰ τέτοια ἐρώτησις, πού θὰ μᾶς ὀδηγοῦσε σὲ λεπτομέρειες. Νομίζω ὁμοίως ὅτι ἡ ἐρώτησις αὐτὴ γιά τὴν ποσοτικὴ διαφορά στὰ παθολογικὰ θέματα ἀνάμεσα στὶς τέχνες τῶν διαφόρων ἐποχῶν δὲν στέκεται σὲ μιὰ ἀντικειμενικὴ καί πλατιὰ ἐξέτασις. Παρουσιάζονται οἱ νεώτεροι βαρῆ καί χτυπητὰ φρενοβλαβεῖς μέσα καί ἔξω ἀπὸ τὰ μοντέρνα ψυχιατρεῖα, δὲν κάνουν τίποτα ἄλλο, παρὰ νά παρακολουθοῦν τὸν τρόπο πού βλέπει καί ἀντιλαμβάνεται ἡ σύγχρονὴ τους κοινωνία τὰ ζητήματα τοῦτα. Κατὰ βάθος ὁμοίως δὲν διαφέρει αὐτὸ γιά τὴν τέχνη ἀπὸ τὸ ζωντανέμα σὲ ρωμάντσα καί σὲ ρόλους δραματικούς χαρακτήρων ἀνωμάτων ἢ βλασμένων ἀπὸ τὴ ζωὴ κ.τ.λ. πού συναντᾶμε συχνά στὶς ἀμέσως προγενέστερες ἐποχές. Ἡ μομφὴ πού δόθηκε π.χ. στὴ ρεαλιστικὴ τέχνη δείχνει μιὰ μονόπλευρη κριτικὴ. Ψυχικὲς ἀνωμαλίες καί ἀρρώστιας διακρίνομε ὄχι μόνο στὰ «Φαντάσματα» τοῦ Ibsen, τοῦ «ἄμαξᾶ Henschel» τοῦ Hauptmann, στὸν «Ἡλιθιο» τοῦ Dostoyevskij, ἀλλὰ καί στὰ ἔργα τῶν συγχρόνων, τοῦ Hamsum, τοῦ Γκόρκι, τοῦ Thomas Mann καθὼς καί σὲ παλαιότερες κορυφῆς τῆς τέχνης, ἀρκεῖ νά θυμηθοῦμε τὸ περί-

φημο πρόβλημα του Ἀμλέτου και την τρέλλα του γερο-βασιλιά Λήρ, ἔπειτα ἀπὸ τις παλιές δόξεις τοῦ θεάτρου, τὸν Οἰδίποδα κ.τ.λ. Ὁ Μολιέρους στὸν «κατὰ φαντασία ἀσθενή» του δὲν ἔχει δώσει ἀσφαλῶς τὸ πορτραῖτο τοῦ ψυχικά ἰσορροπημένου ἀνθρώπου. Ἀλλὰ στὴν κωμωδία κλείνουν — ἴσως ἀπὸ τὰ γέλια — ὄχι μόνο τὸ ἕνα ἀλλὰ και τὰ δυὸ μάτια.

Ἐχει εἰπωθεῖ ἀκόμα, ὅτι γιὰ νὰ νιώσει στὴν ἐντέλεια ὁ θεατῆς τὸν «ἀμαξὰ Henschel» π.χ. χρειάζεται τὴν βοήθεια, τὴν ἔρμηνεία τοῦ ψυχοπαθολόγου. Τόσο δύσκολο εἶναι μὲ ἄλλα λόγια νὰ καταπιαστεῖ ἕνας μὴ εἰδικὸς στὰ ψυχικά προβλήματα, τὴν δραματικὴ πλοκὴ και τὴ λύση, ποῦ δείχνει τὸ ἔργο. Καὶ τοῦτο γιὰ τὸ ἀμαξὰ εἶναι ἕνας ψυχικά ἄρρωστος, ποῦ ἐνεργεῖ σύμφωνα μὲ ἐσωτερικοὺς νόμους, ἄγνωστους και ἀκατάληπτους γιὰ τὸν κοινὸ θεατῆ. Οὔτε πολὺ, οὔτε λίγο, θὰ χρειζότανε σύμφωνα μ' αὐτὴ τὴ γνώμη μιὰ εἰσαγωγή στὸ πρόγραμμα ἀπὸ ψυχίατρο, ὥστε τὸ ἔργο νὰ γίνεῖ τέλειο.

Γιὰ τὰ «φαντάσματα» τοῦ Ibsen διατυπώθηκε ἡ μομφή, ὅτι δὲν κατόρθωσαν, νὰ ἀποδόσουν τὰ ψυχοπαθολογικά φαινόμενα, ὅπως εἶναι, ἀλλὰ τόσο ἡ περιγραφή τους ὅσο και ἡ χρησιμοποίησή τους εἶναι ἐπιστημονικά ἀβάσιμη, ψεύτικη. Δύο διαφορικές γνώμες, δυὸ ἀπαιτήσεις — ἀλλὰ και γιὰ τις δυὸ δὲ φταίει ἡ ψυχοπαθολογία ὡς ἐπιστῆμη.

Ἡ τέχνη δὲν κάνει ποτὲ ψυχίατρο και ὅταν ἀκόμα μεταχειρίζεται ψυχοπαθολογικά φαινόμενα, οὔτε δείχνει ποθενὰ τὴ φιλοδοξία, ὅτι θὰ τὰ περιγράψει πιστά. Ὅταν βάλει κάτι τέτιο γιὰ σκοπὸ της ξεφεύγει ἀπ' τὰ ὄριά της. Μὰ ἡ περιγραφή της δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀνταποκρίνεται μὲ ἕνα ἄρισμένο ψυχιατρικὸ νόσημα, ὥστε ὁ ψυχίατρος ποῦ τὸ διαβάζει νὰ μπορεῖ νὰ κάνει διάγνωση, γιὰ τὸ τότε θὰ ἦταν ἀπλουστάτα ἡ ἀντιγραφή ἑνὸς κακογραμμένου ψυχιατρικοῦ συγγράμματος.

Τὰ ἐλατήρια, ποῦ κινοῦν τὸν καλλιτέχνη στὴ δημιουργία ἑνὸς τέτιου προσώπου μέσα στὸ ἔργο του εἶναι ὀλίγετα διαφορετικά ἀπὸ αὐτὰ ποῦ ὀδηγοῦν τὸν ψυχοπαθολόγο νὰ περιγράψει τὰ συμπτώματα ἑνὸς φρενοβλαβοῦς. Ὁ καλλιτέχνης ζητᾶει νὰ καταλάβει και νὰ μπεῖ στὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ, ὄχι μὲ τὸ συλλογισμὸ πάντα και τὴ σκέψη, οὔτε μὲ τὸ πείραμα, τὴν ἀναλογία, τὴν σύγκριση και τὴν πείρα τὴ δική του και ἄλων τῶν ἄλλων ἀπάνω στὸ ἴδιο ζήτημα, ὅπως ἐργάζεται ὁ ἐπιστήμονας ταχτοποιώντας τις γνώσεις του. Τὸ αἰσθημα στὸν καλλιτέχνη, και τὸν πιὸ ρεαλιστῆ, και ἡ φαντασία παίζουν σοβαρότατο ρόλο. Θεληματικοὶ συνδυασμοὶ μὲ διαφορικές πολλές φορές βάσεις, μὲ προσωπικές ἀντιλήψεις, πεποιθήσεις ἔτοι-

μες, ὀρισμένες ἀτομικές προσπάθειες ἀπὸ τὴ γνώση και τὴν αὐτο-παρατήρηση και κάτι πολὺ σπουδαῖο γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ προσώπου, κάποιος ἐρεθισμὸς, μιὰ ἔμπνευση, μαζί μὲ προτιμήσεις, ἐνδιαφέρον, ἐνθουσιασμὸ — ὅλα αὐτὰ φτιάχνουν τις δυνάμεις, ποῦ τὸν κάνουν νὰ καταπιαστεῖ και νὰ δημιουργήσει τὰ πρόσωπα — και τὰ παθολογικά.

Εἶπαμε ὅτι ἡ τέχνη δὲν μπορεῖ νὰ κάνει ψυχίατρο και ὅταν ἀκόμα ἀσχολεῖται μὲ τὰ ἴδια φαινόμενα. Τουναντίον μάλιστα ἀπομακρύνεται ἀπὸ αὐτὴ, ὅσο πιὸ πολὺ προσπαθεῖ νὰ τὰ ἐξηγήσει, νὰ τὰ κάνει ἀντιληπτά, προπάντων σὲ θέματα σχετικά μὲ καθαρὲς ψυχώσεις. Ἀπὸ μιὰ ἀνάγκη ἀνθρώπινη προσπαθεῖ ὁ καλλιτέχνης νὰ συνδυάσει, νὰ ἐξηγήσει, νὰ αἰτιολογήσει μιὰ καταστροφή στὸν ψυχικὸ κόσμο, ποῦ στὴ πραγματικότητα, σὲ ἕνα ψυχωτικό, εἶναι ἀκατόρθωτο. Καὶ ὅμως στὴν τέχνη και ἡ πιὸ βαριά ἄρρώστια πρέπει νὰ βγαίνει σὰ λογικὸ συμπέρασμα μέσα ἀπὸ τοὺς σάλους και τις φουρτούνες τῆς ζωῆς, πρέπει νὰ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμά τους, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ σταθεῖ στὸ λογοτεχνικὸ ἔργο. Ὅσο μυστικὴ, ὅσο περιέργη και ἂν εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ συνοχή, ἡ ψύχωση πρέπει νὰ φαίνεται σὰν ἀνέβασμα, μιὰ ἔνταση τῶν φυσιολογικῶν, γιὰ τὸν καθένα ἀντιληπτῶν αἰσθημάτων. Αὐτὸ γιὰ τὰ θέματα, ποῦ ἔχουν βάση τους μιὰ ψύχωση. Μὰ και σὲ ὅλες τις περιγραφές ψυχοπαθολογικῶν φαινομένων ἡ φαντασία και ἡ διαίσθηση τοῦ ποιητῆ τὸν ἀπομακρύνουν ἀναγκαστικά ἀπὸ τις ἀντιλήψεις τῆς ψυχιατρίας. Ἀλλὰ αὐτὸ οὔτε ἐνδιαφέρει τὴν τέχνη, οὔτε μπορεῖ νὰ μειώσει τὴν καλλιτεχνικὴ ἀξία ἑνὸς ἔργου.

Ἐτσι βρίσκουμε στὶς τέχνες τὴν περιγραφή, ἀναπαράσταση και ἀπεικόνιση τῶν ψυχικῶν φαινομένων, ἀπὸ τὰ «ἰδεώδη» φυσιολογικά ὡς τὰ πιὸ παθολογικά, ἀπὸ τὴν καθαρότητα και τὴν ἀνωτερότητα τῆς ἐξυμνημένης ἰδιοφυίας ὡς τὸ κουρέλιασμα και στραπατσάρισμά της, ἀπὸ τὰ λεπτότερα και εὐγενέστερα και ὑπερήφανα αἰσθήματα ὡς τις σκληρότερες παραφρονίες και τοὺς ἀθλιότερους ἐκτραχηλισμούς τους. Ὅπως ὅμως ἕνα ἀντικείμενο δὲν μπορεῖ νὰ φανεῖ χωρὶς φῶς και σκιά, ἔτσι γιὰ τὸν ἀνθρώπο και ἡ ψυχικὴ ζωὴ χωρὶς τις ἀντιθέσεις αὐτές.

Μποροῦμε νὰ ἀρνηθοῦμε τὸ δικαίωμα στὴν τέχνη νὰ καταπιάνεται μὲ τὰ ψυχοπαθολογικά φαινόμενα. Θὰ ἦταν σὰν νὰ τῆς ἀπαγορεύαμε νὰ ἀσχοληθεῖ μὲ τὴ ζωὴ.

Μ. ΣΤΡΙΓΓΑΡΗΣ

ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΖΩΗΣ

Συχνά διαβάζοντας μās συμβαίνει νά σταματούμε σέ κάποιες φράσεις, όχι μόνο γιά τήν όμορφιά τής διατύπωσής τους είτε κάποιο άλλο λόγο, αλλά τίς πειότερες φορές καί γιά τήν έξαιρετική βαρύτητα τής σημασίας, πού έχει τό νόήμά τους. Καί μās γίνονται αútές οι φράσεις κάποτε έξαιρετικά οικείες καί γυρίζουνε στό νού μας γιά πολύ καιρό. Καί μέ τό δίκιο τους ίσως. Κάποιες φορές καλύπτουνε όλη τήν πνευματική δημιουργία τοú προσώπου, πού τίς διατύπωσε· καί δείχνονται σάν πρόγραμμά τής. Έχουνε όμως καί ουσιαστικώτερη άποστολή. Τό νόημα πού περιέχουνε ταιριάζει πράγματι νά ένοποιήσει καί όλοκληρώσει τό έργο του. Γιατί, ρυθμίζοντας τό πνευματικό του έγώ, ρυθμίζει κατά συνέπεια καί όλόκληρο τό έργο του, άφού τό δεύτερο δέν είναι παρά ή αντικειμενική όψη τοú πρώτου, ή άποκρυσταλλωμένη ζωή του.

Τέτοιες φράσεις, γιά ν' αναφέρω δυό γνωστές, πού μέ σταμάτησαν συχνά, ό στίχος εκείνος τοú Σολωμοú «άνοιχτά πάντα κι' άγρωνα τά μάτια τής ψυχής μου» καί πάλι ή περίφημη δήλωση τοú Σωκράτη «έως αν έμπνέω, ού μη παύσωμαι φιλοσοφών» πού γιά λογική αίτία τής ταιριάζει βέβαια ό σέ άλλο σημείο τοú ίδιου Πλατωνικού κειμένου άφορισμός «ό δέ άνεξέταστος βίος ού βιωτός» (1).

Η σημασία όμως τών δυό αυτών νοημάτων δέν είναι άπλως είδική γιά τά πρόσωπα, πού τά διατύπωσαν, αλλά πολύ γενικώτερη.

(1) Άξιοπρόσεχτη είναι ή διατύπωση βιωτός καί όχι βιωτός. Τό «ού μη παύσωμαι... κ.λ.» παρ' όλη τήν όντολογική του διατύπωση έχει βέβαια καί δεοντολογική σημασία ή μάλλον στηρίζεται σέ μιá δεοντολογική κρίση, πού έξυμνικούεται. Αυτό πού δέν θά τό παύσει δηλ, δέν θά τό παύσει, γιατί είναι δέν' κι' άς μη λέγεται ρητά. Αυτό όμως τό δέν είναι τόσο άσπρηκτα δεμένο μέ τόν πνευματικό άνθρωπο, ώστε είναι τό μόνο γι'αυτόν δυνατό. Τό αντίθετό του δέν είναι άπλως μή δέν, αλλά αδύνατο. Γιαυτό λέει, ότι ό άνεξέταστος βίος ού βιωτός καί όχι ού βιωτός.

Καί γι'αυτό άκριβώς καί τό αναφέρω τώρα· καί μάλιστα είδικά σάν έπιτυχημένη άπλως καί βολική άφετηρία. Ξεκινώντας δηλ. από αútα· καί διευρύνοντας τά προβλήματα, πού πηγάζουνε άπ' τήν έρευνά τους, θά όδηγηθοúμε στό ν' αντιμετώπισωμε προβλήματα πολύ εύρύτερα από ό,τι ίσως έκ πρώτης όψεως θά φανούν, γενικής σημασίας γιά τή ζωή τοú πνεύματος, γιά τή ζωή άκόμη γενικά· προβλήματα, πού συνθέτουνε τό βασικό πρόβλημα καί τό ουσιαστικώτερο· γιά κάθε πνευματικό άνθρωπο.

Άς προσπαθήσωμε λοιπόν νά τά έρμηνεύσωμε. Καί πρώτα ή παντοτεινή άγρύπνια τής ψυχής, πού βάζει γιά μοίτρα του ό ποιητής, τί άλλο μπορεί νά σημαίνει παρά τόν άκοίμητο πόθο γιά τή μόρφωση τοú αντικειμένου, τόν άσίγαστο έρωτα τοú ύποκειμένου γιά τό αντικείμενο; Έπειτα ή άπαυση δια βίου φιλοσόφηση τί άλλο σημαίνει, όπως μαρτυρεί καί τό άβίωτο τοú άνεξέταστου βίου, άπό τή διαρκή καί άτελείωτη έρευνα γιά τή λογική θεμελίωση κάθε θέσης τής συνείδησης, τί άλλο από ένα διηκεές «λόγον διδόναι»;

Άμέσως όμως ξεπηθάνε ώρισμένα έρωτήματα: Καλά ό πόθος γιά τή μόρφωση τοú αντικειμένου, αλλά τί είδους μόρφωση; καλλιτεχνική, ήθική, έπιστημονική; (Δέν μās δεσμεύει βέβαια ή είδική περίπτωση τοú ποιητή, άφού χωριστά πειά άπ' αútόν τό νόημα πού μās άπασχολεί έχει γενικώτερη σημασία). Έπειτα καί στίς δυό περιπτώσεις γίνεται λόγος μονάχα γιά τό ύποκειμένο. Καί διαγράφεται τό δέν τής ένέργειας, τής δράσης τοú ύποκειμένου. Ούτε δράση του όμως ούτε αútό τό ίδιο μπορεί νά ύπάρξει χωρίς ένα κάποιο αντικείμενο. Μάλιστα, όπως ή πνευματική ζωή είναι πάντα ένας άμοιβαίος καθορισμός ύποκειμένου καί αντικειμένου καί καθένα άπ' τά δυό είναι τό λογικό αίτιο τής ζωής καί τής ύπαρξης τοú άλλου καί έτσι καί ή έκταση καί ή ένταση τους είναι σέ κάθε σημείο ίσοροπημένη, τό ποιόν, τό είδος τοú αντικειμένου έχει άποφασιστική έπίδραση στήν όλη ύπαρξη καί τήν άξία άκόμη τής πνευματικής ζωής. Έρωτάται λοιπόν, ποιό θά'ναι αútό τό αντικείμενο; Καί τέλος ένα τρίτο έρώτημα. Η ύποχρέωση τοú λόγον διδόναι, γιά τήν όποία μιλήσαμε παραπάνω, ποιá έκταση άραγε έχει; Ποιά έκταση άκόμη πρέπει νά έχει;

Όπως δέν είναι φυσικά δυνατό ν' αντιμετώπισθοún συγχρόνως καί τά τρία έρωτήματα, άς έπιχειρηθεί πρώτα ή αντιμετώπιση τοú τρίτου, γιατί ίσως θά έτοιμάσει καί τήν άπάντηση σ'άλλα δυό, τά όποια μάλιστα μποροún νά συμπτυχθοún σ' ένα, τό έρώτημα δηλ., ποιá θά'ναι σ'ένα δεδομένο χρονικό σημείο ή πράξη τοú πνεύματος, πού θ' άποτελέσει τό πλήρωμα τής συνείδησης. Γιατί μέ τόν προσ-

διορισμό της, και το αντίκειμενό της προσδιορίζεται βέβαια και ό τρόπος διαμόρφωσής του.

Αλλά πρὶν τὸ τρίτο ἐρώτημα γιὰ τὴν ἔκταση τοῦ χρέους τῆς λογοδοσίας προηγείται λογικά ἕνα ἄλλο: Τὸ χρέος αὐτὸ τοῦ λόγον διδόναι, πὺ ὑπέχει ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος, τί τὸ δικαίωμα; Ποιὰ εἶναι ἡ ἀποστολή του; Ἡ ἀπάντηση πηγάζει ἀπ' αὐτὴ τὴ φύση τοῦ πνεύματος. Ἡ οὐσία τοῦ πνεύματος δηλ. εἶναι, ὅτι ἀναιρεῖ τὸ τυχαῖο ἢ τὴν ἀπλή ἀνάγκη τῆς φύσης καὶ εἰσάγει καὶ δημιουργεῖ τὴ συνειδητότητα. Πῶς λοιπὸν τὸ πνεῦμα στὴν πορεία του — καὶ δὲν ὑπάρχει τὸ πνεῦμα παρὰ σὰν ἐνέργεια, σὰν κινήσις — θὰ ρυθμίσει τὰ βήματά του, θὰ χαράξει ἀκόμη τοὺς δρόμους, πὺ θάκολουθῆσαι: Βέβαια ὄχι αὐθαίρετα εἴτε κατ' ἀνάγκη ἢ τύχη, ἀλλὰ σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους καὶ τὶς ἀρχές του, δηλ. κατὰ δέον. Καὶ αὐτό, γιὰ τὸ πνεῦμα δὲν εἶναι παρὰ ἡ λειτουργία τῶν ἀρχῶν του καὶ δίχως αὐτὲς οὔτε ὑπάρχει οὔτε μπορεῖ νὰ νοηθεῖ. Καὶ τὴν ὑπαρξὴ λοιπὸν αὐτοῦ τοῦ δέοντος χρεωστεῖ κατὰ λόγον νὰ θεμελιώσει ἢ συνείδηση — ἄλλο μέσο βέβαια χρησιμοποιήσιμο ἐκτὸς ἀπ' τὸ λόγο, τὴν κρίση δὲν ὑπάρχει — καὶ γιὰ τὴ θεμελίωση αὐτὴ νὰ λογοδοτήσει (ὁ λόγος στὸν ἑαυτὸ του).

Αλλά πρέπει νὰ προσθέσωμε, ὅτι τὸ βασικώτερο καὶ οὐσιαστικώτερο πρόβλημα στὴν πορεία τοῦ πνεύματος εἶναι ἀκριβῶς, σὲ ποιὰ πράξη κάθε φορὰ θ' ἀφιερωθεῖ ἡ συνείδηση. Καὶ κατὰ δέον φυσικά θὰ λυθεῖ καὶ αὐτό. Καὶ συνεπῶς καὶ αὐτὸ τὸ περιλαμβάνει τὸ χρέος γιὰ τὴ λογοδοσία, γιὰ τὴν κατὰ δέον θεμελίωση. Ἔτσι λοιπὸν τὸ περιεχόμενο τοῦ τρίτου ἐρωτήματος ἀποτελεῖ τὴ μέθοδο, τὸν τρόπο, μὲ τὸν ὁποῖο ἡ συνείδηση θάπαντήσει κάθε φορὰ στὰλλα δυό.

Καὶ ἤδη εἶναι καιρὸς ν' ἀντιμετωπίσωμε αὐτὸ τὸ τρίτο ἐρώτημα γιὰ τὴν ἔκταση τοῦ χρέους τοῦ λόγον διδόναι, πὺ ὑπέχει ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος. Δὲν σημαίνει δηλ. ἀπλῶς ἢ μᾶλλον προϋποθέτει κριτικὴ ἀμφιβολία γιὰ ὁποιαδήποτε ὄντολογικὴ θέση τῆς συνείδησης, μὴ θεμελιωμένη ἤδη λογικά καὶ περιέχει τὴν ἀπάντηση σαυτῆ καὶ τὴν ἐξαφάνισή της, ἀλλὰ καὶ περαιτέρω περιλαμβάνει τὴν ἀπάντηση στὸ βασικὸ δεοντολογικὸ ἐρώτημα γιὰ κάθε πράξη ἢ παράλειψη τῆς συνείδησης, γιὰ ὅποια στάση της γενικά, ἂν δηλ. αὐτὴ εἶναι κάτι πὺ πρέπει ἢ ὄχι.

Καὶ γιὰ νὰ διατυπωθεῖ ὅσο πρέπει καθαρὰ ἡ περίπτωση αὐτὴ ἢ δευτέρη, δηλ. ἡ δεοντολογικὴ θεμελίωση κάθε πράξης τοῦ πνεύματος, πὺ γύρω της ἄλλωστε περιστρέφονται ὅλες οἱ παρακάτω σκέψεις, πρέπει νὰ ἐπιμείνωμε περισσότερο.

Καὶ πρῶτα πρῶτα ἐπιβάλλεται — λογικά ὕστερα ἀπ' τὰνωτέρω — νὰ δεχθοῦμε, ὅτι, ὅπως ἡ ἐρώτηση γενικά προηγείται λογικά ἀπὸ

κάθε εἶδους κρίση, ἔτσι καὶ τὸ δεοντολογικὸ ἐρώτημα, γιὰ τὸ ὁποῖο μιλήσαμε, προηγεῖται ἀπὸ κάθε πράξη τοῦ πνεύματος — lato sensu πάντα — καὶ ἡ θεωρία σαυτῆ τὴν ἔννοια εἶναι πράξη — καὶ μόνο ἡ καταφατικὴ ἀπάντηση σαυτῆ (ἡ δεοντολογικὴ κρίση δηλ. τῆς ὁποίας κατ' ἀκριβολογία προηγεῖται τὸ ἐρώτημα) νομιμοποιεῖ μέσα στὴ σφαῖρα τοῦ πνεύματος κάθε συγκεκριμένη του πράξη.

Καὶ πῶς συμβαίνουν αὐτά, θὰ ἴδουμε εὐθὺς παρακάτω. Κάθε πράξη τοῦ πνεύματος δηλ. δὲν ὑπάρχει, δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει παρὰ χάρις στὴν παράλειψη πολλῶν ἄλλων, πὺ εἶναι ἐξ ἴσου κατ' ἀρχὴν πραγματοποιητέες. Τὸ πνεῦμα δηλ., ἄπειρο αὐτὸ ἔχει ὡς ἀποστολή, ἔχει ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του ἐπιτακτικὴ καὶ ἀπαράβατη ἐντολὴ νὰ μορφώσει καὶ μὲ ὅλους τοὺς τρόπους τὸ ἀμορφο γενικά. Τὸ πνεῦμα ἢ μᾶλλον ἡ ζωὴ του δὲν ὑπάρχει καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρχει ἀποσπασματικὴ καὶ ἐπεισοδιακὴ. Ὁ βαθύτερος νόμος καὶ σκοπὸς τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἀκεραΐωση του, ἡ μόρφωση δηλ. τοῦ ἀείρου μὲ ὅλους τοὺς τρόπους, μὲ ὅλες τὶς κατηγορίες τῆς συνείδησης (θεωρητικές, πρακτικές, καλλιτεχνικές). Ἡ ἴδια ἡ θέση τῆς συνείδησης θέτει καὶ τὸ χρέος της αὐτό. Συνάμα ὁμως ἡ θέση τῆς συνείδησης εἶναι καὶ ἡ πρώτη αἰτία γιὰ τὴ διάκριση τῆς μορφῆς. Ἡ συνείδηση δηλ., ὁ μοναδικὸς φορέας καὶ πραγματοποιητῆς τοῦ πνεύματος δὲν μπορεῖ νὰ ἐννοηθεῖ χωριστὰ ἀπ' τὸν ἱστορικὸ χρόνο, πὺ εἶναι ἀπόλυτα δεμένος μαυτῆ. Τοῦ χρόνου ὁμως αὐτοῦ κύριο γνώρισμα εἶναι ἡ στενότης, τὸ πεπερασμένο. Ἔτσι λοιπὸν ὑπάρχει φραγμὸς ἀνυπέρβλητος γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ πνεύματος. Στὴν (ἱστορικὴ) πραγματικότητα δὲν εἶναι δυνατὲς παρὰ ὀρισμένες καὶ περιορισμένες μόνο πράξεις τοῦ πνεύματος. Καὶ γιὰ νὰ πραγματοποιηθεῖ μιὰ τέτοια πράξη, ἀπαιτεῖται, ὅπως σημειώσαμε ἤδη, νὰ παραλειφθοῦν ἄπειρες ἄλλες, πὺ ὅλες ὡστόσο εἶχαν τὸ δικαίωμα καὶ ἔπρεπε νὰ πραγματοποιηθοῦν.

Αλλά ποιὰ θάνα, ποιὰ πρέπει νάνα ἢ πράξη, πὺ ἐκάστοτε θὰ πραγματοποιηθεῖ; εἴτε ποιὸς ὁ κύκλος πράξεων, ὅπως ἐμφανίζεται συνήθως τὸ πρόβλημα στὴν πραγματικότητα, δεδομένου μάλιστα, ὅτι γιὰ νὰ προκόψει καὶ νὰ προκόψει κάτι ἀξιο στὴν ἱστορία, στὴν ἐπισημὴ δηλ., στὴν τέχνη εἴτε ὁποῖο ἄλλο τρόπο ζωῆς τοῦ πνεύματος, ἀπαιτεῖται μεγάλη καλλιέργεια, πὺ προϋποθέτει φυσικά βαθειὰ προσωπὴωση καὶ συνεπῶς παραμέληση κάθε ἄλλης ἀπασχόλησης; Πῶς θὰ γίνει ἡ ἐπιλογή; — Βέβαια ὄχι αὐθαίρετα. Ὅπως σημειώσαμε ἤδη, τὸ πνεῦμα ρυθμίζει τὶς πράξεις του κατὰ τοὺς νόμους καὶ τὶς ἀρχές του; καὶ συνεπῶς ἡ ἐπιλογή θὰ γίνει κατὰ δέον. Ἡ ἐπιλογή δὲ αὐτὴ ἀφορᾶ φυσικά καὶ τὸν τρόπο τῆς διαμόρφωσης τοῦ ἀντικειμένου, τὸ εἶδος τῆς συνειδητῆς ζωῆς, ἠθικῆς, δηλ. ἐπιστη-

μονικής είτε καλλιτεχνικής, και αυτό το αντικείμενο, ποιό δηλ. κάθε φορά πρέπει να είναι το αντικείμενο.

Και τώρα το ερώτημα: Τι σημασία έχει αυτή η κατά δέον επιλογή, ή κατά δέον θεμελίωση οποιας πράξης του πνεύματος;—Την κεφαλαιώδη σημασία, ότι μόνο η κατά δέον θεμελιωμένη πράξη είναι γνήσια πράξη του πνεύματος και ανήκει σε ύγια πνευματική ζωή. Και αυτό φαίνεται άμέσως και με την άπλη σκέψη, ότι η μη κατά δέον θεμελιωμένη, δηλ. κάθε άλλη είναι έντελώς άνομιμοποίητη μέσα στη σφαίρα του πνεύματος, γιατί γίνεται και υπάρχει κατά παράβαση βασικού, όπως σημειώσαμε, νόμου της πνευματικής, της ιστορικής ζωής, του δέοντος δηλ. και της συνειδητότητάς της. Ο σκοπός της πράξης αυτής, σαν καταγόμενος από την αυθαιρεσία είτε την τύχη είναι ένας ειδικός σκοπός, ολότελα άποσχισμένος από τον έσχατο σκοπό και το γενικό νόημα της ιστορικής ζωής, που είναι η συνειδητότητά της, ή πραγμάτωση των άρχων της συνείδησης—των αξιών του πνεύματος.

Επιβάλλεται όμως και από άλλη άποψη να άσχοληθούμε με αυτό το ζήτημα, άποψη πειό έσωτερική ίσως και σχετική πάντα με τα έκτεθέντα. Όπως δηλ. αναφέραμε ήδη, η θεία της συνείδησης, θέτει και τη μοίρα της, το χρέος της να μορφώσει και με όλους της τους τρόπους κάθε δυνατό αντικείμενο. Όμως κάθε πάλι συγκεκριμένη πράξη της λόγω της στενότητας και του πεπερασμένου του ιστορικού χρόνου είναι κατ' ανάγκην πεπερασμένη, συνίσταται δηλ. στη διαμόρφωση μ' ένα τρόπο ενός ώρισμένου αντικειμένου. Έτσι μέσα στην πνευματική, στην ιστορική ζωή ένυπάρχει βασική παρανομία, βασική αντίφαση δηλ. μεταξύ στον κατά δέον σκοπό της συνείδησης, που είναι γενικώτατος ως στο άπειρο, και στον πραγματοποιούμενο κάθε φορά, που είναι ένας ειδικός και περιωρισμένος. Η ειδική αυτή πράξη βαρυνόμενη με τον όγκο της βασικής αυτής παρανομίας δεν μπορεί να θεωρηθεί γνήσιο πράξη του πνεύματος, παραμένοντας έπεισοδιακή και άνάξια διανοητική άπασχόληση.

Αλλά συμβαίνει πάντα, σε κάθε περίπτωση αυτό: "Η ή ίδια πνευματική ζωή έχει την δυνατότητα να υπερνικήσει και εξαφανίσει αυτή την παρανομία, αυτή την αντίφαση;

Και αυτό άκριβώς συμβαίνει και στην περίπτωση μας. Γιατί τί σημαίνει η κρίση, ότι το υποκείμενο πρέπει ναυτό τον τρόπο να μορφώσει αυτό το ώρισμένο αντικείμενο και συνεπώς, για να επιτύχει αυτό, να παραλείψει κάθε άλλη με όποιο τρόπο μόρφωση όποιου αντικειμένου; Η δεοντολογική αυτή κρίση, που θεμελιώνει μια συγκεκριμένη πράξη της συνείδησης (κρίση, που βγαίνει από τη συνεί-

δηση, άδιάσπαστη άκόμη και ολόκληρη και ένιαία, αφού δεν έχει περιβάλει κανένα αντικείμενο, και που διατηρεί έτσι άκεραία την αυθεντία της) την προκίζει μ' ένα στοιχείο γενικότητας και καθολικότητας, όπως άκριβώς είναι η άπαίτηση του πνεύματος, και έτσι άναιρεί τον άποσπασματικό και έπεισοδιακό της χαρακτήρα και συνεπώς εξαφανίζει την παρανομία και την αντίφαση για την όποια μιλήσαμε προηγουμένως και έτσι την άνεβάζει και την νομιμοποιεί μέσα στη σφαίρα του πνεύματος.

Η γενικότης δηλ. και η καθολικότης αυτή δεν υπάρχει στην πράξη καθ' έαυτή, αλλά στη δεοντολογική μορφή, που την περιβάλλει, γιατί η μορφή αυτή ή καλύτερα ή κρίση, ποθ την επιβάλλει, κρίνει το άπειρο κατά ένα τρόπο—τουλάχιστον αυτό έχει σκοπό της—(και έτσι η συνείδηση έρχεται στην ειδική πράξη άπ' την όραση του άπειρου) κρίνει κάθε δυνατή και με κάθε της τρόπο πράξη της συνείδησης, άδιάφορο αν με θετική μορφή περιβάλλει μόνο αυτή που προκρίνει, ένω κάθε άλλη με άρνητική.

Άποσπασματική λοιπόν και άκριτη και συνεπώς μη γνήσια πνευματική δεν είναι κάθε πράξη της συνείδησης (στην ιστορική πραγματικότητα), αλλά μόνο εκείνη ή πράξη της—είτε θεωρία είτε πράξη stricto sensu—, που δεν είναι δεοντολογικά θεμελιωμένη, με την παραπάνω σημασία αυτού του όρου, και δεν ηγάζει συνεπώς άπ' το καθολικό πνεύμα και τον άδιάκοπο είρμό του χρέους αλλά που προτιμήθηκε τυχαία, τυφλά και άκριτα είτε αυθαίρετα. Και φυσικά τίς ίδιες ίδιότητες έχει και η λεγόμενη πνευματική ζωή, που είναι άθροισμα από τέτοιες πράξεις.

Η σύγχρονη τάχα πνευματική ζωή σε ποιά κατηγορία ανήκει; Σε ποιά κατηγορία ανήκει, αν κοιταχθεί και από την άλλη (άπό την συνειθισμένη) άποψη, όχι δηλ. από την άποψη άπλως του τί έδημιούργησε, αλλά και του τί παρέλειψε να δημιουργήσει;

Πριν όμως προχωρήσουμε στην έρευνά μας, είναι σκόπιμο, άπαραίτητο ίσως να προσθέσουμε στα παραπάνω δυό λόγια άκόμη, για να μη νομισθεί ίσως, πως με την ανάπτυξη που έγινε υπερβάλλοντα τάχος οι δυνατότητες του λόγου, της λογικής δύναμης της συνείδησης και ότι καταπατούνται και παραγνωρίζονται οι διαισθητικές και μυστικές είτε όποιες υπερλογικές δυνάμεις της ψυχής. Είναι δηλ. άναμφίβολο φυσικά, ότι η πιστοποίηση της έκάστοτε ύπαρξης του δέοντος της συγκεκριμένης πράξης του πνεύματος κατ' άποκλεισμό κάθε άλλης είναι άσφαλώς έργο και των υπερλογικών δυνάμεων μοιάζει, μπορείς να πεις, κάποιες φορές, σαν πραγματική άποκάλυψη. Και αυτό, γιατί δεν πρόκειται άπλως για την άψαχη και άνεξήγητη «δύναμη της κρίσης» που άπαιτείται και για την πειό

άπλη λογική υπαγωγή, αλλά για τή δύναμη για μιὰ δημιουργικώτερη συνθετική προσπάθεια δίχως τήν προϋπόθεση υπάρχοντος συστήματος, για μιὰ κρίση όχι σάν τις άλλες. Όμως και για νά λειτουργήσουν οι υπερλογικές δυνάμεις τής ψυχής και για νά πραγματοποιηθεί ή άποτελεσματική συμβολή τους στην αντιμετώπιση κάθε είδους προβλήματος, χρειάζεται άπαραίτητα κάποια λογική τάξη, χρειάζεται ή λογική της παρασκευή. Σαυτή, μπορεί νά πει κανείς, υπάρχει δυνάμει ή αλήθεια, πού ή συμβολή τής υπερλογικής δύναμης θά επιφέρει τήν ένεργεία ύπαρξή της. "Ετσι ή πρώτη (προ)διαγράφη τα όρια, πού θά κινηθεί ή δεύτερη. Χωρίς τή δεύτερη ή πρώτη είναι στείρα χωρίς τήν πρώτη ή δεύτερη είναι μάταιη. Γι' αυτό άκριβώς και είναι ή πρώτη εκείνη πού ζητάμε. Κι' αν επιμένωμε περισσότερο σαυτή και μόνο γιαυτή κάναμε ως τώρα λόγο, αυτό όφείλεται, στο ότι τή δεύτερη ούτε νά τήν επιδιώξωμε βέβαια μπορούμε ούτε νά τήν παραγγείλωμε. "Αν, ύπάρχει, έχει καλώς. "Όστόσο με τήν έπιτυχία τής πρώτης κάνομε πολύ πιεό πιθανό και τό φανέρωμα τής δεύτερης, όπως και άσφαλώς πιεό τελεσφόρα τήν επέμβασή της.

Παρ' όλο πού στο σημείο αυτό τελειώνει βέβαια ή σειρά τών σκέψεων, πού συνδέεται με τό κεντρικό ζήτημα, πού μάς άπασχόλησε, ταιριάζει ακόμη ν' αντιμετωπισθεί και ένα άλλο, όχι βέβαια τής ίδιας σημασίας και πού προκύπτει απ' τά προηγούμενα, άπαραίτητο όμως συμπληρωμά τους και με έξαιρετική πρακτική αξία.

Τί είναι δηλ. πού θά φωτίσει τό δρόμο τής σκέψης για τήν εκάστοτε κατά δέον θεμελίωση κάθε πράξης τής συνείδησης: Στο έρώτημα αυτό δέν είναι δυνατό βέβαια νά δοθεί άπάντηση έτσι γενικά. "Η έπιλογή άλλωστε μόνο στη συγκεκριμένη κάθε φορά περίπτωση μπορεί νά γίνει και όχι νά όρισθεί γενικά έκ τών προτέρων. Είναι ζήτημα πραγματικό, *quaestio facti*. "Αλλά στην περίπτωση αυτή ούτε ή *quaestio iuris* μπορεί νά διατυπωθεί εύκολα. Μόνο προσπάθεια ίσως μπορεί νά γίνει και αυτό θά γίνει. Συστηματικώτερα όμως και άποτελεσματικώτερα μπορεί νά γίνει ή αντιμετώπιση του γενικώτερου ζητήματος (γενικώτερου ένδιαφέροντος άκριβέστερα) τής έπιλογής ένός τρόπου ζωής του πνεύματος, ένός είδους συνειδητής ζωής, τής έπιστήμης δηλ. τής τέχνης ή τής ήθικης στην εύρύτερη τής λέξης σημασία, όπως συνήθως στην πραγματικότητα παρουσιάζεται τό πρόβλημα, πρό πάντων στους νέους, αλλά και γενικά στον πνευματικό άνθρωπο είτε και σε κείνον πού θέλει, πού αρχίζει καλύτερα νάναι τέτοιος. Κι' ακόμη σε κάθε άνθρωπο γενικά, γιατί ό καθένας και τήν δυνατότητα τής πνευματικότητας έχει και πρέπει αυτή νάναι ό χαρακτήρας του.— Κι' αν στην έποχή μας

αυτό τό χρέος παραγνωρίζεται κι' αυτή ή δυνατότης μένει συνήθως στείρα, αυτό όφείλεται σε στενά ιστορικές συνθήκες, και τό πιότερο ίσως στο σημερινό οικονομικό και κοινωνικό σύστημα διαβίωσης.

Και πρώτα—πρώτα βέβαια—για νά μπορούμε στο ζήτημα, πού είπαμε ν' αναπτύξωμε, — απ' τά προηγούμενα προκύπτει, ότι ή έπιλογή αυτή πρέπει νά βασίζεται σε μιὰ στάθμιση και σύγκριση κατ' αξίαν όλων τών δυνατών πράξεων τής συνείδησης είτε ειδικά τών τρόπων πνευματικής ζωής και νά άποφασίζεται, όταν ή προκρινόμενη πράξη υπερτερεί κατ' αξίαν κάθε άλλη δυνατή από τις παραλειπόμενες. "Αλλά και πάλι παραμένει άκέραιο σχεδόν τό πρόβλημα, γιατί τί είναι πού θά κρίνει γιαυτή τήν άνωτερότητα: Στην περίπτωση μάλιστα, όπως και θέτομε πειά τό ζήτημα, πού γίνεται έπιλογή μεταξύ τρόπων ζωής του πνεύματος, άφου και ό καθένας απ' αυτούς δικαιώνεται και θεμελιώνεται από μιάν αξία, πού τήν πραγματοποίησή της επιδιώκει, και όλες πάλι οι αξίες είναι έξ ίσου αξίες, έξ ίσου δηλ. αξίες.

Και δέν είναι δυνατό με κανένα τρόπο νά θεωρηθεί ή έπιλογή αυτή πρόβλημα ύποκειμενικό, όπως καμιά φορά χαρακτηρίζεται. Είναι βέβαια ύποκειμενικό, όπως κάθε πρόβλημα, γιατί ή προβληματικότης βέβαια είναι ιδιότης του ύποκειμένου και είναι άδύνατη χωρίς αυτό, άλλ' αυτό δέν σημαίνει, ότι είναι πρόβλημα, πού δέν έχει τήν αξίωση και τό δικαίωμα νά κριθεί και νά λυθεί με ένα τρόπο, όχι βέβαια άπόλυτο με τή σημασία τής γενικής έφαρμογής και ίσχύος, αλλά άντικειμενικό και άπόλυτα αξιο στην σχετική του έκταση, στην άτομική του ίσως έφαρμογή.

"Αλλά τί θά όδηγήσει στην άντικειμενική αυτή κρίση, πού κάθε φορά θά λύει τό πρόβλημα, και άφου περιοριστούμε σε μιὰ ειδική περίπτωση του, τής έπιλογής μεταξύ τρόπων ζωής του πνεύματος: "Ένα ειδικό πρόβλημα, πού παρουσιάζει σε μιὰ συγκεκριμένη περίπτωση ένα ώρισμένο είδος πνευματικής ζωής, π. χ. ένα ειδικό έπιστημονικό πρόβλημα λύεται κατά τή γέννηση τής δημιουργικής σχέσης ύποκειμένου και άντικειμένου, μορφής και ύλης, πού βέβαια δέν είναι καθόλου αυθαίρετη, αλλά σύμφωνη και άρμονική με τή φύση και τις συνθήκες του άντικειμένου. Εκεί όμως είναι δεδομένα και ώρισμένα και τό διαμορφωτέο άντικείμενο και ό τρόπος τής ζωής του πνεύματος και συνεπώς τής διαμόρφωσης του. Τώρα όμως, στην άποψη μάλιστα, πού αντιμετωπίζομε τό ζήτημα, δέν ύπάρχουν οι ίδιες προϋποθέσεις, Γιατί τώρα τό ζητούμενο άκριβώς είναι τό είδος, ό τρόπος τής ζωής του πνεύματος. "Όσο για τό άντικείμενο, τό δυνατό άντικείμενο όποιου τρόπου, τό έμμεσο άντικείμενο τής έρευνάς μας στο σημείο αυτό, είναι τόσο γενικό ακόμη

καί τόσο άόριστο, άφοϋ σάν τέτοιο δέν μπορεί νά έννοηθεΐ παρά τό άμορφο γενικά, τό άπειρο, ώστε και αυτό δέν πρόκειται νά μάς παράσχει καμμιά βοήθεια.

Και όμως, άφοϋ στό γενικό αυτό πρόβλημα κάθε στοχαστή πρέπει νά δοθεΐ άπάντηση με λογική συνέπεια—λόγον διδόναι—ύπεύθυνα και ελεύθερα, μακριά από κάθε τυχαία σύμπτωση είτε άλογη κλίση, είναι φανερό, πώς μόνο με τό άντικείμενο, όποιο και νάναι, μπορεί νά εύρεθεΐ ή δέουσα άπάντηση. Πρέπει λοιπόν νά γίνει ικανό τό άντικείμενο γιαϋτή τή συμβολή. ("Όπως δηλ. τό άντικείμενο τό έννομε πάντα σάν δραμα τοϋ ύποκειμένου, πρέπει και μπορεί τό ύποκείμενο νά διαμορφώσει τό δραμά του με άλλο τρόπο, από άλλην άποψη, ώστε νά γίνει πράγματι ικανό νά μάς βοηθήσει στην άντιμετώπιση τοϋ προβλήματος πού μάς άπασχολεί).

Και πράγματι άπ' τή στιγμή, πού θά σκεφθοϋμε, πώς ή ζωή τοϋ πνεύματος γίνεται πάντα μέσα στην Ιστορία και συνεπώς έχει πάντα Ιστορική συνέχεια, τότε τό άντικείμενο, για τό όποιο μιλούσαμε προηγουμένως, έμφανίζεται σάν τίποτε άλλο παρά μιá φάση σε μιá δεδομένη στιγμή τοϋ Ιστορικού γίνεσθαι και έτσι παίρνει μιá συγκεκριμένη μορφή, πού μπορεί νά χρησιμεύσει ως άφετηρία και βάση για τήν εύρεση τής άπάντησης στό πρόβλημά μας.

Καταλήξαμε λοιπόν στό συμπέρασμα, πώς άφετηρία πάντα πρέπει νάχωμε τή σύγχρονη Ιστορική πραγματικότητα. Παίρνομε δέ αυτή τήν έννοια στην ευρύτερη δυνατή σημασία της. "Όπως τήν έννοοϋμε δηλ. περιλαμβάνει και τό σύγχρονο οικονομικό και κοινωνικό πρόβλημα π.χ. και κατ' έξοχήν φυσικά, και τίς ειδήσεις άκόμη, πού έχομε για περασμένους παληούς πολιτισμούς, και μάλιστα και με τή θετική και τήν άρνητική τους όψη, λ.χ. οί άδιάβαστες έπιγραφές. Και για νά προχωρήσωμε πειό πέρα άπ' τό συμπέρασμα αυτό, θ' άποτολήσωμε και μιάν άλλη διαπίστωση. Νομίζω δηλ. ότι τό δέον τής διαμόρφωσης τοϋ άντικειμένου παρουσιάζεται στό ύποκείμενο πολύ πειό έντονο, όποιες φορές συμβαίνει τό άντικείμενο νά είναι ήδη διαμορφωμένο. αλλά με μορφή άρνητικά αναφερόμενη στην Ιδέα, αντίθετα δηλ. πρós τό δέον, παρά όταν είναι έντελώς άμόρφωτο. Και έτσι π.χ. έξηγείται κάπως ή παροιμιώδης και πρωτοφανής για έπιστημονική ανακάλυψη προσήλωση τοϋ Γαλιλαίου στην άλήθεια του και τό περίφημο *e pur si muove*.

Σύμφωνα λοιπόν με τά λεχθέντα οί συνθήκες τής έποχής είναι πού κάθε φορά ύπαγορεύουν τό δέον τής κατεύθυνσης τοϋ πνεύματος και πού χαράζουν στό πνευματικό άνθρωπο τό δρόμο, πού έχει χρέος ν' άκολουθήσει. Και αυτό φυσικά και σήμερα και κατ' έξοχήν μάλιστα σήμερα, πού είναι και μόνο του φανερό. Στίς ήμέρες μας ή

ζωή βέβαια σφύζει με καταπληκτικά γοργό ρυθμό και ξεχωρίζει από κάθε άλλη. "Άλλοτε έπρεπε νά μελετήσει κανείς τήν έποχή του. Σήμερα άποκαλύπτεται σχεδόν μόνη της. "Άλλοτε τό άτομο δημιουργούσε τά προβλήματά του. Σήμερα τά προβλήματα τής έποχής—τά θεωρούμενα τουλάχιστον—διασαλπίζονται και διατυμπανίζονται. Και είναι άκόμη σήμερα τόσο έκδηλη ή αντίθετα πρós τό δέον διαμόρφωση τύσων πραγμάτων! Σήμερα είναι ή κοινωνία και τυπικά και πιό έντονα παρά ποτέ τό «παρακλητικόν τής διανοίας».

Όστόσο αυτό αναφέρεται έντελώς παρενθετικά. Σκοπός τής σειράς αυτής τών σκέψεων είναι νά παρουσιάσει ένα έρώτημα πού ποτέ σχεδόν δέν τίθεται, και ν' αναπτύξει τό λόγο πού επιβάλλει τή θέση του. Και νομίζω, πώς αυτό είναι άρκετό. "Αν έγινε προσπάθεια για νά δοθεΐ μιá άπάντηση είτε για νά ύποδειχθεΐ ό δρόμος για τήν άπάντηση, έγινε τό πιότερο ίσως για νά άνοιχθεΐ ό δρόμος σε μιá συζήτηση, πού φυσικά θά είμαι έξαιρετικά εύχαριστημένος, αν γίνουν άφορμή οί σκέψεις αυτές νά δημιουργηθεΐ. Πάντως είναι, νομίζω, ή μόνη δυνατή άπάντηση. "Η όποια άκαμψία της είτε οί έλλείψεις, πού παρουσιάζει στό σημείο, πού θέλησε νά σταθεΐ, έλπίζω με τήν συζήτηση ίσως νά λειψουν.

ΚΩΝΣΤ. Ι ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

ΗΡ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗ: *'Ανθολογία* (1708—1933)

Ἡ ἔκδοσις τῆς Ἀνθολογίας τοῦ κ. Ἀποστολίδου δὲ συμπληρώνει μοναχὰ ἕνα κενό, ἀλλὰ κι' ἀφίνει τὴν ἐντύπωσιν ἑνὸς ἔργου ἀξιοσημείωτου. Γιατί ἀσφαλῶς δίνει κάποιον τέρμα σὲ μιὰν ἔλλειψιν ποὺ συνοδεύεται ἀπὸ τὴν ἀκαταστασίαν, τὴν φυγοπολίαν, τὴν προχειρότητα ὡσαν ἐπεχείρησαν μέχρι τῆ στιγμῆς αὐτῆς νὰ ἐκδώσουν ἄνθολογημένη τὴ νεοελληνικὴ ποίηση. Ὅπως εἶναι γνωστό, δυὸ λογῶν ἀνθολογίας μπορούμε νὰ διακρίνομε: Ἐκείνες ποὺ μᾶς παρέχουσι ποιήματα ὅποιαδήποτε, με τὸ σκοπὸ νὰ τὰ περισώσουν.—καὶ τὶς ἄλλες ποὺ ἐξυπερετοῦνε κάποιον ἐπιλογὴν τοῦ ἀνθολόγου. Ὑπάρχουν καὶ τῶν δυὸ λογῶν τέτοιαι προσπάθειαι, ποὺ ὅμως παραμένειν στὸ ἄμορφο στάδιον τῆς προσπάθειαις. Πολλὰ εἶναι ἀναξιόλογες ἐντελῶς κι' ἄλλες μέτριαι—καὶ καμμιά δὲν ἔχει τὴ δημιουργικὴν πληρότητα. Κι' ἔχουμε πολλὰς τέτοιαις ὑπ' ὄψιν μας αὐτῆ τῆ στιγμῆς, ὅπως λ.χ. τὴν ἀνθολογίαν τοῦ Σκόκου, τῆς Ἀτλαντίδας τῆς Ἀμερικῆς, τοῦ περιοδικοῦ «Πολιτισμός», τοῦ Ταγκόπουλου, τοῦ Κωνσταντινίδου, τοῦ Κοκκινάκη, τοῦ Σιδέρη, τοῦ Ἀργυρόπουλου, τοῦ Πολέμη, τοῦ Παράσχου, τοῦ Λύλωνιτη, κι' ἄλλαι. Βέβαια μερικὲς ἀπ' αὐτὰς εἶναι εἰδικευμέναι, χωρὶς γενικώτερη ἀξίωσιν. Ὅμως ὅλες στεροῦνται τὸ σύστημα καὶ τὴν ἐπιμονήν.

Ἀντίθετα πρὸς κάθε ἄλλη προσπάθεια ἡ Ἀνθολογία τοῦ κ. Ἀποστολίδου ἔρχεται, πρῶτη αὐτῆ, με κάποιαν γοητεία ἐπιμελημένης ἐργασίας, ἔχει σύστημα κι' ἐπιμονήν—κι' ἀκόμα ἔχει τὸ προσόν ποὺ οὔτε νὰ τὸ σκεφτοῦνε τολμοῦσαν οἱ προγενέστεροι ἀνθολόγοι: τὴν αὐτοπεποίθησιν. Γιατί κίνητρο πρῶτον πρέπει νὰ εἴη ἡ αὐτοπεποίθησιν αὐτῆ τοῦ ἀνθολόγου, ποὺ συγκεντρώνει τὸ ὄλκον τῆς πνευματικῆς οἰκοδομῆς του με τὸλμην. Ἡ τὸλμη αὐτῆ γίνεται ἀμέσως σ' ὄλον τῆς τὸ πλάτος φανερῆ, ὅταν ἀντικρούσομε τὶς σελίδας τῆς Ἀνθολογίας. Δὲν περιορίστηκε ὁ κ. Ἀποστολίδης στὰ γνωστά ὀνόματα τῶν ποιητῶν,—πρᾶγμα ποὺ θὰ ἐξυπερετοῦσε τὴν εὐκόλην ἐκλογὴν του. Πάλαιψε χρόνια ὀλόκληρα. Ἀνασκάλεψε ἐκδόσεις ποιημάτων, τεύχη περιοδικῶν, τόμους ἐφημερίδων—κάθε ἐντυπὴν πιθανότητα. Δὲν ἠθέλησε νὰ πρωτοτυπήσῃ, γιατί δὲν ἦταν αὐτὸς ὁ σκοπὸς του. Οὔτε ζήτησε νὰ ξαφνίσῃ, γιατί δὲν ἦταν αὐτῆ ἡ πρόθεσις του. Δὲ δίστασε νὰ συμπεριλάβῃ ἀπὸ τὰ γνωστότερα ποιήματα τῶν ἀναγνωρισμένων ποιητῶν μας, χωρὶς νὰ κινδυνεύῃ νὰ θεωρηθῆ ὡς προχειρολόγος. Οὔτε δίστασε νὰ παρουσιάσῃ ἀγνωστὰ τραγῳδία ἀγνωστων ποιητῶν, χωρὶς ἐπίσης νὰ φοβᾶται τὴν παρεξήγησιν. Τέτοιαι καχύποπτοι σκέψεις δὲν εἰς ὑπολογίζεαι.

Τὴ δημιουργίαν τοῦ κ. Ἀποστολίδου ἂν τὴν ἀναζητήσομε ἐρευνητικᾶ, θὰ τῆς βροῦμε βασικά, θεμελιώδη προτερήματα κι' ἀρετὰς καὶ κάποιαν ἐλαττώματᾶ ποὺ ἴσως θὰ μπορούσαν νὰ προληφτοῦνε. Στὰ προτερήματά τῆς ὑπάγεται κάποιαν ἀντικειμενικότητα ποὺ ὁ κ. Ἀποστολίδης τὴν κατέθετε σὲ πολλὰς ἀπὸ τὶς ιδιότητάς τῆς. Ἐτσι διαπιστώνομε πὺς δὲν ἔκανε ἐκλογὴν ποιητῶν, παρὰ ἔκανε ἐκλογὴν ποιημάτων. Ἀπ' αὐτὸ ἀναπηδαίει ἀμέσως ἡ κριτικὴ σημασία τῆς Ἀνθολογίας. Ὅσο εἶναι εὐκολοκατόρ-

θωτῆ ἡ παράταξις ποιητῶν, τόσο εἶναι δυσχερέστατη ἡ παράταξις ποιημάτων. Γιατί ὅταν σκοπὸς τοῦ ἀνθολόγου εἶναι ἡ ἐπίδειξις ποιητῶν, θὰ τρωπεί φυσικὰ στὸ ὀνοματολόγιον τῶν γνωστότερων ποὺ εἶναι τ' ἀσφαλέστερον. Ὅταν ὅμως σκοπὸς του εἶναι ἡ παρουσίασις ποιημάτων, τότε μαζί με τὴν μεγέθυνσιν π' ὅσον παίρνει ἡ ἀναζητήσις του ὑψώνεται κι' ἡ κριτικὴ του εὐθύνη. Στὴν κατάταξιν, δὲν ἀκολούθησε τὴ χρονολογικὴ σειρά, γιατί τότε θὰ φανερονόταν ἡ ἐργασία του συμβατικῆ, περιορισμένη, ἀνελεύθερη. θὰ πάθαινε δηλαδὴ τὴ διάσπασιν τῶν κομματισμένων προσπαθειῶν καὶ θὰ περιοριζόταν στὴν ἀνθολογίαν μικρῶν χρονικῶν περιόδων. Δὲν εἶναι τόσο τὸ κατόρθωμα ὅταν ἀνθολογεῖς ποιήματα μικρῶν περιόδων καὶ τὰ παρέχεις, ὅσο ὅταν κλεῖς μέσα στὴν ἐργασία του τὸν παλμὸν διακοσίων εἰκοσιπέντε χρόνων, ἀδερφομένον, ἐνιαῖον, συμπαγῆ τόσο, ὥστε δίπλα στὸ Βενέριον νὰ στέκει ὁ Σεφέρης αἰφνης. Καὶ στὴ μορφήν, ὁ κ. Ἀποστολίδης δὲν ἄφησε καμμιά τεχνοπλοία, κανένα μέτρο ἀπὸ τὸ πῶς περὶσσευμένον ἕως τὸ πῶς ἐλεύθερον ποὺ νὰ μὴ τὸ συμπεριλάβῃ. Ἡ νεοελληνικὴ ποίησις ἐκπροσωπεῖται σ' ὅλους τοὺς χρόνους τῆς. Τὸ ἴδιον γίνεται καὶ στὴ γλωσσικὴν διατύπωσιν. Ὁ κ. Ἀποστολίδης πρόσεξε πολὺ στὸ μουσικὸν ἦχον. Μετὰ τὸ μουσικὸν ρυθμὸν μόνον, ἔκανε τὴ διάκρισιν τῶν ποιημάτων τῆς Ἀνθολογίας του. Γλωσσικὴ βάση βέβαια τῆς Ἀνθολογίας του εἶναι ἡ δημοτικὴ. Τὸ διακρίνομε αὐτὸ ἀμέσως ἀπὸ τὴν ἀψογη ἐκλογὴν ποὺ κάνει τῶν στίχων τῆς δημοτικῆς. Ὅμως ἕνα τεχνικὸν ποίημα τῆς καθαρῆς ἐκλογῆς δὲν τὸ παράλειψε, φάνει αὐτὸ νάσκει κάποιαν ποιητικὴν ὑποβολὴν στὸν ἀναγνώστη. Πίστεψε ἀκόμα καὶ σὲ κάτι ἄλλο, πολὺ ἀξιοπρόσεχτον: στὴν κοινὴ ἀναγνώριση ὀρισμένων ποιημάτων. Ὑπάρχουσι ποιήματα—στὴ νεοελληνικὴν ποίησιν ποὺ κατὰ κοινὴ ὁμολογίαν συγκίνησαν. Γι' αὐτὰ τὰ ποιήματα, ποὺ εἶχαν τὴ δύναμιν νὰ τ' ἀποδέχεται μὴ εὐρύτερη συνείδησις, ἡ ψυχὴ τῶν πολλῶν, ὁ κ. Ἀποστολίδης φύλαξε θέσιν. Ἐπίσης κανένας περιορισμὸς στὴν ἀποψη τῶν ἰδεῶν, ποὺ ἐκφράζουσι τὰ ποιήματα, δὲν ὑπάρχει γιὰ τὸν κ. Ἀποστολίδην. Ζέρει νὰ συνταιριάζῃ κάθε ἰδολογίαν καὶ κάθε αἴρεσιν. Πολλοὶ θὰ μπορούσαν νὰ μεροληπήσουνε στὸ σημεῖον αὐτό. Ὅμως ὁ κ. Ἀποστολίδης ἔμεινε ἕξενος ἀπὸ κάθε τέτοιον ἐπηρησαμῶν, γιατί εἶχε τὴν πίστιν πὺς εἶναι ἀνθολόγος ποιημάτων κι' ὄχι ἀνθολόγος ἰδεῶν.

Τώρα, βέβαια, θὰ μπορούσαν ὁ κ. Ἀποστολίδης ν' ἀποφύγει μερικὰς ἀδικίας καὶ μερικὰς ἀδικαιώσεις. Τὴν ἐκλογὴν αἰφνης τοῦ Παλαμά τὴ βρισκομε κάπως βιασμένη. θὰ μπορούσε νὰ παραλειφθῆ ἡ «Γέννησις τοῦ κρίνου» ἀπὸ «Τὰ μάτια τῆς ψυχῆς μου», χωρὶς νὰ αἰσθανθοῦμε διόλου τὴν ἔλλειψιν τῆς. Ἐχει τόσες συλλογὰς ὁ Παλαμάς, ὥστε δὲν ἦταν ἀναπόδραστη ἀνάγκη ν' ἀνατρέξομε στὰ πρῶτα του τραγῳδία. Ὑστερα ἀντίρρηση ἔχουμε στὰ δίστιχα ποὺ διάλεξε ἀπὸ ὀλόκληρα τραγῳδία τοῦ Παλαμά. Μοῦ φαίνεται πὺς ἡ τέτοια ἀποσπασματικὴ ἐκλογὴ δὲν παρέχει στὸν ἀναγνώστη τῆς Ἀνθολογίας τὴ συγκίνησιν ποὺ ἀναζητᾶται. Εἶναι ἐπιτετραμμένον βέβαια σ' ἕνα ἀνθολόγον νὰ παραθετῆ ἀποσπάσματα τραγῳδιῶν, ἀλλ' ὄχι δίστιχα καὶ πολλὰς φορὰς μονόστιχα, ὅπως κάνει ὁ κ. Ἀποστολίδης, ἐκεῖ μάλιστα ποὺ δὲν ὑπάρχει λόγος. Αὐτὸ μπορούσε νὰ συμβεῖ στὸ Σολωμῶ, ὄχι ὅμως στὸν Παλαμά. Ἐπίσης παρατηροῦμε κάποιαν ἀνισότητά στὸν ἀριθμὸν τῶν τραγῳδιῶν ὀρισμένων ποιητῶν. Ὁ Τυπάλδος αἰφνης παρουσιάζεται μετὰ δυὸ ποιήματα, ἐνῶ ὁ Τωμαδάκης μετὰ τέσσαρα. Ὁλόκληρη σειρά ὀνομάτων θὰ μπορούσαμε νὰ παρατάξομε ποὺ θάχε τὴ θέσιν τῆς Ἀνθολογίας, ἀφοῦ ἄλλοι με κατώτερης ποιότητος τραγῳδία ἀντιπροσωπεύονται, ὅπως εἶναι ὁ ἐξωφρενικὸς Ὁρέστης Λάσκος κι' ἄλλοι ἀπὸ τὴ μακάριαν χορεία τῶν μωρόπληκτων νέων ποιητῶν. Οὔτε μπορεῖ νὰ μᾶς πείσει, στὸ σημεῖον αὐτό, ὁ πρόλογος τοῦ ἀνθολόγου. Ὁσοδήποτε ὑποκειμενικὴ κι' ἂν εἶναι ἡ κρίσις του, πάντα ἡ Ἀνθολογία πρέπει νὰ ἐξυπερετῆ τὴν ἀντικειμενικὴν συλλογὴν ποιητικῶν ὄλκων. Ὁ Ἡγίας Φεραῖος ὁ Βυζάντιος, ὁ Συνοδινός, ὁ Κλέων Ραγκαβῆς, ὁ Γ. Παράσχος, ὁ Βλάχος, ὁ Βικέλας, οἱ Καμπούρογλοι, ὁ Μάνος, ὁ Σκόκος, οἱ νεώτεροι Στρατηγόπου-

λος, Βελμύρας, Δαμιράλης, και κάποιες γυναίκες όπως η Μαζαράκη, η Πίπιζα, κλπ. πολλούς της 'Ανθολογίας αντιμετώπιζον και κατάβλαλλον και εκτοπίζον. Γιατί πολλοί από τους ανθολογημένους ποιητές υπάρχον με σίχους αμφίβολης αξίας, ενώ των άγνωστων στιχουργών τα ποιήματα πρέπει να διαλέγονται μ' αμείλικτη αυστηρότητα. Γιατί, αλλιώς αν αρχίσουμε ν' ανθολογούμε τις συμπτώσεις ή τις μιμήσεις ή τους καπνούς των νέων! "Υστερα, βασικό σφάλμα βρισκόμαστε στο ότι ο κ. 'Αποστολίδης δε φρόντισε να παρουσιάσει άδερη την προσωπικότητα των ποιητών. Αυτό θα ήταν εύκολο, αν επέμενε περισσότερο στο απάνθισμα των χαρακτηριστικώτερων τραγουδιών των. Θα μπορούσε ακόμα να υπάρχει ένα σύντομο βιογραφικό σημείωμα για τους επικρατέστερους από τους ποιητές της 'Ανθολογίας, στον πίνακα των περιεχομένων έστω. Και την όμωυρία ακόμα δε μπορεί ν' αντιμετωπίσει ο αναγνώστης, από την έλλειψη ενός σημειώματος βιογραφικού. 'Επίσης, φαίνεται σαν κάπως να παρασύρεται ο κ. 'Αποστολίδης από τα ρεύματα. Τόση καταγίδα Καβαφισμού δε θάταν απαραίτητη. Γι θέλουμε είκοσι ποιήματα για να δείχτει ο Καβάφης; "Ενα, δύο, τρία ποιήματα θα ήταν αρκετά. "Υστερα, τί θέλουμε πέντε ποιήματα του Παλαδιαμάντη, που κόντευει έτσι να παρασταθεί για ποιητής;

'Αρχίσαμε το σημειώμα μας για την 'Ανθολογία του κ. 'Αποστολίδη με ένθουσιασμό, και τελειώνουμε επίσης; με τον ίδιο ένθουσιασμό. Γιατί όσο κι αν επιδέχεται κάποιες δικαιολογημένες αντιρρήσεις και διαφωνίες ή ταξινόμηση των ποιημάτων της 'Ανθολογίας, όμως δεν παύει να είναι η σοβαρότερη ανθολογική εργασία της νεοελληνικής μούσας. Καμιά άλλη δε συγκρίνεται μ' αυτή. 'Ασφαλώς είναι, ύστερ' από την Παλατινή 'Ελληνική 'Ανθολογία, η αξιολογώτερη προσπάθεια. Κλεί την ποίηση δυο και πλέον εκατονταετηρίδων. "Αν η Παλατινή 'Ανθολογία, που άρχισε από το 60 μ. Χ. με το Μελέαγρο και τέλειωσε τον Γ' αιώνα με τον Κεφαλά, έχει 4500 επιγράμματα 300 ποιητών, η 'Ανθολογία του κ. 'Αποστολίδη σε συγκέντρωση ποιητικού υλικού δεν ύστερει' περιέχει κι' αυτή πολλές εκατοντάδες ποιήματα 208 ποιητών.

Πάντα, για το μελετητή της λογοτεχνίας μας τον τωρινό και το μελλοντικό, η 'Ανθολογία του κ. 'Αποστολίδη θάχει την άποστολή της και τη σπουδαία της συμβολή. Μπορεί να μην έλυσε το πρόβλημα, όμως βοηθάει πολύ για τη λύση του.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΞΥΔΗΣ

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΠΟΡΙΩΤΗ: "Η Θυμέλη. Τεύχη 1 και 2.

Παιός από τους παλιούς και τους νέους δεν αναγνωρίζει στο πρόσωπο του Νικολάου Ποριώτη έναν εξαιρετικό άνθρωπο των νεοελληνικών γραμμάτων και μια ήθικη δύναμη έμπνευσμένη και ακατάβλητη που αισιόδοξα δουλεύει για την πνευματική μας προκοπή, για τη συστηματοποίηση και τον πλουτισμό της λογοτεχνίας μας και για το σταθερό ριζωμα της ορθόδοξης γλώσσας; Με πρωτότυπα θεατρικά έργα — όταν εκδόθηκε το δράμα του ή «Ροδόπη» προξένησε μια ζωηρή συγκίνηση στους πνευματικούς κύκλους της εποχής — με άρθρα κριτικά και γραμματολογικά, με κάθε είδους φιλολογικά σημειώματα, και πρό παντός με ζωντανά, εύσυνεδητα και καλλιτεχνικά μεταφράσματα τόσων άριστουργημάτων του παγκοσμίου θεάτρου διαμόρφωσε ο Ποριώτης ένα έργο πνευματικού πολιτισμού χρησιμώτατο και ώραίο που δείχνει και από μιαν άλλη πλευρά τις ζωτικές ανάγκες και τις πνευματικές λαχτάρες μιας λογοτεχνίας καθώς πορεύεται το δρόμο της δημιουργικής της εξέλιξης. 'Εδώ στον τόπο μας που λείπουν ολότελα ή ιστορική και ή λογοτεχνική συνείδηση και που ή ζωντανή παιδεία της εθνικής ψυχής όταν δεν είναι μύθος θα είναι αντίδραση και σχολαστικισμός, εργασίες σαν του Ποριώτη πρέπει να λογαριάζονται διπλά. Εί-

ναι ίσως ο πιο γόνιμος, ο πιο σοφός, ο πιο συστηματικός και ο πιο συνειδητός μεταφραστής της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Λέγοντας συνειδητός έννοώ πως δε μεταφράζει έρασιτεχνικά μόνο, σαν ποιητής, μα και σαν φωτισμένος πνευματικός δάσκαλος που καταλαβαίνει βαθειά και καθαρά τη σημασία της μεταφραστικής εργασίας σε μια λογοτεχνία καθώς είναι ή δική μας. "Όσο πιο συστηματικά και πιο γόνιμα εκπληρώνονται οι μεταφραστικές ανάγκες μιας λογοτεχνίας τόσο πιο πολλές πιθανότητες δημιουργικής ανάπτυξης έχει. "Ανοίξτε τους τόμους του ιστορικού περιοδικού «Νουμάς» που στις σελίδες του είναι τραχειά χαραγμένος ο πόλεμος του δημοτικισμού. "Από κει θα μπορέσετε να παρακολουθήσετε την πολύτιμη και πολύτροπη δράση του σοφού λόγιου, του λογοτέχνη, του ορθόδοξου δημοτικιστή, του εύσυνεδητου και ζωντανού μεταφραστή. Μέχρι σήμερα ή γνωστή φιλολογική και λογοτεχνική του εργασία ξεπερνά τους είκοσι τόμους και φαίνεται πως θα τραβήξει ακόμη μακρύτερα. Μας το δείχνει αυτό ή τελευταία μεταφραστική σειρά που με σύστημα και με πρωτοτυπία εγκαινιάσε ο Ποριώτης. "Όμως άπίνου από το έργο προβάλλει και το πρόσωπο του πνευματικού εργάτη προσφέροντας στους νέους ένα παράδειγμα θαυμαστής άφοσίωσης στην αγάπη και την εξυπηρέτηση της τέχνης και της αλήθειας. "Ο Ποριώτης αν και άνηκε στην παλαιάμαχη και δοξασμένη εποχή του «Νουμά» που δημιούργησε τη νεοελληνική λογοτεχνία δεν κουράστηκε να ύπηρετεί τα γραμμάτα ζωικής και δέν άφίνει μήτε μια μέρα, μήτε μια ώρα ίσως που να μην τρέξει στις Βιβλιοθήκες, ξεσκαλίζοντας λεξικά κ' έρευνώντας πηγές, συζητώντας με όλους ακούραστα, λύοντας άπορίες, επιμένοντας σε γραμματολογικές λεπτομέρειες. "Ανοίγεται πρόθυμα και με σοφή ευκολία στους ώκεανούς της φιλολογικής έπιστήμης. Το πρόσωπό του φωτίζεται από μια ευγενική, μια παιδική καλωσύνη, και στα μάτια του και σε κάθε κίνησή του προδίνεται ή αισιοδοξία και ή ζωτικότητα ενός έμπνευσμένου ανθρώπου που άλλο δεν έχει στο νου του παρά πως να πλουτίσει τη λογοτεχνία μας και να τη συστηματοποιήσει φιλολογικά. "Η παλιά γενιά που σήμερα περιφρονούμε δε μας έδωσε μόνο ταλέντα μα και συνειδήσεις.

Συνεχίζοντας λοιπόν ο Ποριώτης το μεταφραστικό του έργο, σε καιρούς που το βιβλίο και το περιοδικό σαν έμπορικά είδη περνάνε κι' αυτά μια δύσκολη κρίση, εγκαινιάσε μια νέα και πρωτότυπη από κάθε άποψη σειρά μεταφράσεων που δίχως άμφιβολία πρέπει να θεωρηθεί λογοτεχνικό γεγονός. Είναι γνωστό τί σημαίνει στην 'Ελλάδα μεταφραστής, μετάφραση, έκδοτικός οίκος; Νοήματα συνυφασμένα με την πνευματική άσυνειδησία, την άγραμματοσύνη, και την κυνική περιφρόνηση προς τον αναγνώστη. "Η εργασία του Ποριώτη είναι μαζί μια δημιουργία και μια κάθαρση. Ποιός δε θυμάται τη σειρά των μεταφράσεων ξένων θεατρικών έργων που είχε άρχίσει παλαιότερα ο Ποριώτης και που περιλαμβάνει την άριστουργηματική μετάφραση της Σαλώμης του Οδάιλδ και της Μαγδαληνης του Μαίτερλικ; Κάτι παρόμοιο έπαιρει και σήμερα με την περιοδική έκδοση της «Θυμέλης» που είναι μαζί — τί πρωτότυπος αλήθεια συνδυασμός! — τεύχος περιοδικού και βιβλίο αυτότελο και που σε κάθε τεύχος μας προσφέρει μεταφρασμένο ένα ολόκληρο θεατρικό έργο. "Εχοντας άναλίβει ο ίδιος το τέπωμα και την έκδοση της διμηνιαίας «Θυμέλης» δοκιμάζει τη σπάνια παρά της έκδοτικής ελευθερίας. Δεν είναι περιττό λοιπόν να τονίσω την εξαιρετική επίμελεια και την πρωτότυπη δία τυπογραφική άργάνωση και αισθητική διάταξη της «Θυμέλης». "Όλα είναι βαλμένα με τάξη και με σύστημα, καθαρά, φροντισμένα, ευπαικουσίαστα όλα, τα εισαγωγικά σημειώματα, ή μεταφραστικά, ή θεατρική διάταξη, τα κριτικολογικά και τα καλλιτεχνικά στίχοι που διακοσμούν τόσο χαρακτηριστικά τα περιθώρια κάθε τεύχους. Το κάθε τι, και το σύνολο, και ή παραμικρή λεπτομέρεια, προδίδουν όχι απλά τον έρασιτέχνη μα τον παθητικό έρασιτή της μεταφραστικής εργασίας

που επιμένει με κάθε θυσία να την ανυψώσει σε θέση τέχνης και διδασκαλίας αίσθη-
τικής. Μά εκείνο που πρέπει άπανου απ' όλα να σημειωθεί, εκείνο που χαρακτηρίζει
κυριότατα την προσωπικότητα του Ποριώτη σε μια συνθετική της έκδήλωση είναι το
μεταφραστικό του δαιμόνιο, επιστήμη και τέχνη, ποίηση και σοφία, βαθειά κατα-
νόηση του θεατρικού λόγου και απόλυτη κατανόηση του ψυχολογικού μηχανισμού της
δημοτικής, και ακόμη κάτι πιά πολύ, της λαϊκής γλώσσας. Ός τώρα στα δυο πρώτα
τεύχη της «Θυμέλης» μās έδωσε μεταφρασμένα δυο θεατρικά έργα, την «Κόρη του
Γιόριου» του Δ' Ανούτσιου, και τη Σαιξπηρική κωμωδία «'Αλλ' άντ' άλλων». Είναι
και οι δυο μεταφράσεις απόλυτα δημιουργικές και απόλυτα ευδυνειδητες και λογο-
τεχνικές και πραγματοποιηθήκανε δίχως κανένα συμβιβασμό με τις γνωστές νεοελλη-
νικές *εθκολίες*, που στον βωμό τους θυσιάζονται πάντα όλες οι αρετές των ξένων έρ-
γων. Είναι και οι δυο μεταφράσεις άποχτήματα της ορθόδοξης δημοτικής γλώσσας
και του νεοελληνικού θεάτρου και ζωντανά επιχειρήματα για όσους ακόμη φαντάζον-
ται πως η γλώσσα της κυρίας Αργυροπούλου και του Καβάφη και του κ. Κύρου πρέ-
πει να είναι η γλώσσα της λογοτεχνίας μας για να άποχτήσουμε λογοτεχνία! Στην
πρώτη μετάφραση, που έμεινε πιστή στους ρυθμούς και στα μέτρα του πρωτότυπου,
ο Ποριώτης ξεδιπλώνει όλες τις πτυχές της λεπτής, ύπομονετικής και σοφής του τέχνης.
Στη μετάφραση της Σαιξπηρικής κωμωδίας εμπνευσμένα μετέγγισε όλη την ποιητική
του δύναμη και άποχάλυψε το άφομοιωτικό του δαιμόνιο που είχε την έκκλητική
ικανότητα να μεταφέρει στην πιά καθαρή δημοτική γλώσσα ένα τόσο δύσκολο, τόσο
μαζονό και περίτεχνο έργο. Δέν είμαι σε θέση να σχολιάσω τις μεταφράσεις αυτές
από κάθε μεριά τους, μά καθώς με συνέπαιρνε η πολύπλοκη και ζουμερή ευθυμία των
Σαιξπηρικών παρεξηγήσεων που δέν είναι μόνο μια σειρά κωμικών γεγονότων καλο-
σκαρωμένων μά κι' ένα μεφιστόφελικό ξετύλιγμα έφιαλτικού όνειρου, στοχαζόμουν πως
ο Ποριώτης φυσώντας πνοή σε όλα του τα σύνεργα κατόρθωσε να μεταφέρει στη
στη γλώσσα μας *όργανικά* την τόσο δύσκολη στο πνεύμα της, στα χαντρα και τοπικά
της άπειτα, στα διαφορούμενα και σφά καλαμπούρια της, και στην ψυχολογική περι-
πλοκή της, κωμωδία, όπως κατορθώσει κανείς να κρατήσει άκέραιο και άθιχτο ένα λε-
πτύ και εύκολοχάλαστο αντικείμενο σε μια πάρα πολύ δύσκολη και άκροβατική ίσορ-
ροπία. Φαντάζεται κανείς πόσες δυσκολίες θά έπρεπε να νικήσει ο Ποριώτης για να
ολοκληρώσει τη μετάφρασή του δίχως να καταστρέψει το πρωτότυπο και τί σοφός
γνώστης θά είναι της γλώσσας μας, σε όλα της τα καθέκαστα, και σε κάθε της λεπτή
ψυχική άπόχρωση, για να βρísκει πάντα την άνάλογο ζωντανή και θεατρική έκφραση
που αντιστοιχεί σε ώρισμένα, δύσκολα, πολυσύνθετα και κάποτε πολυεμήνευτα σημεία
του πρωτότυπου.

ΜΙΧΑΗΛ ΑΘΗΝΑΙΟΥ: Ποιήματα.

Δεκατέσσερα μικρά στιχουργήματα, σαν κι' αυτά που κυκλοφόρησε ένας νέος μου-
σολήπτος ο Μιχαήλ Αθηναίος, μπορεί να σημαίνουνε κάποτε όχι μόνο μια δειλή άρχή
και μια φροντισμένη προσπάθεια μά κι' ένα δοξασμένο τέλος. Μά τέτοιου είδους θαύ-
ματα είναι σπάνια. Έγώ θά προτιμούσα να είχα στα χέρια μου μια όλόκληρη συλλογή
τραγουδιών του Αθηναίου. Είμαι βέβαιος πως τότε θά ξεχώριζα δεκατέσσερα ή και
πιά πολλά ποιήματα ώραία και δυνατά και άξια να διεκδικήσουνε για τον πλάστη τους
τον τίτλο του ποιητή. Γιατί απ' όσα μās άφίρνει να ένοήσουμε και να διαισθανθούμε
καθώς διαβάζουμε κάποιες στροφές διαπερασμένες από τον ρυθμό μιας δυνατής και
διαλεχμένης αισθητικής συγκίνησης, καθώς σταματούμε σε στίχους αυτόνομους και
γιομάτους νόημα ποιητικό, μās επιτρέπει ο Αθηναίος να υποθέσουμε πως είναι άρμα-

τωμένος γερά για να έκφράσει μια μέρα στην ποίηση *άκέραια* και *όργανικά* την άνή-
συχη διάθεση και τη στοχαστική τάση που χαρακτηρίζει τα λίγα του ποιήματα. Η
άγάπη του προς τον άρτιο και καλά συγκροτημένο στίχο, η πνευματική του έμπειρία
και η γνώση που φαίνεται πως έχει των ποιητικών προβλημάτων καθορίζουνε τη δια-
μόρφωση και την πορεία των πρώτων του στιχουργημάτων. Έχει ένα κύριο προτέ-
φημα: Τη συγκίνησή του (την έρωτική, τη στοχαστική, τη ρεμβαστική) δέν την έκ-
φράζει σαν *αίσθημα* πρωτόπλαστο και αθύρμητο μά σαν άφορμή προς ένα αισθη-
τικό φτέρισμα των πνευματικών αισθήσεων. Να μια στροφή που δικαιώνει την παρα-
τήρησή μου:

Κι' έγινε η ματιά σου ώσαν βελούδινη την ώρα εκείνη
πρωτού τα μάτια σου σφαλίσεις, άλαλη όπως είχες μείνει
ξένη προς όλα γύρω σου, όνειρόπαρτη,
λευτερωμένη απ' την άλήθεια των πραγμάτων,
την ώρα που η άγάπη, άνθοστεφάνωτη,
σ' ανέβαζε ως το θαύμα των θαυμάτων.

Η συγκίνηση που δοκιμάζουμε είναι διπλή: Αισθηματική και λεπτά πνευματική. Και
το σπουδαιότερο, είναι *άξεχώριστα* διπλή.

ΑΝΤΡΕΑΣ ΚΑΡΑΝΤΩΝΗΣ

ΕΥΡΩΠΑΪΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Ξένοι για την Ελλάδα.

Ο θεατρικός συγγραφέας Στέβ Πασσέρ, ο γνωστός μας συγγραφέας της «Αγοράστριας» και του «Τι σκέπτεσαι», δίνει σε δυό φύλλα του Candide τις εντυπώσεις του από την Ελλάδα, από τις οποίες δημοσίευσαν αποσπάσματα τα αθηναϊκά φύλλα. Στις λίγες αυτές σημειώσεις, βλέπει κανείς πόσο θρόμο έκανε ο τουρισμός στην Ελλάδα από τα χρόνια του Μπαρρές και του Μπρεμόν.

«Ετσι μερικές παρατηρήσεις ξένων για την Ελλάδα: «Εμένα, αυτό που μ' άρεσει προπάντων, είναι οι λεπτομέρειες.

— «Α! Νά είσαι στους Δελφούς! Νά ξυπνῶς πρωί πρωί! Και νά φτάνεις πρώτος στα έρειπια...» Δίπλα σ' αυτές και μία ανάλογη παρατήρηση του ίδιου του Στέβ Πασσέρ: Σχολιάζει, τους τόπους όπου έχουν χτισθεί ο Ναός της Αίγινας, του Σουνίου, την τοποθεσία της Ακροπόλεως, των Μυκηνών, της Έπιδαύρου, και έπάγεται: «Η μεγάλη αξία των Ελλήνων, δέν είναι που ήξεραν νά χτίζουν, είναι που ήξεραν νά διαλέγουν»...

«Η Ελλάδα δέ μοιάζει σέ τίποτε, σέ απόλυτως τίποτε, μέ την εικόνα της, όπως την έχει κάνει κανείς μέ τό νοῦ του», «δέν επισκέπτεται κανείς την Ελλάδα, την ανακαλύπτει».

«Από τις εντυπώσεις δέ λείπουν τά τροπάρια για τό οὔζο, τή ρετσίνα, τή μελαγχολική εϊφωρεία των νεοελλήνων, τόν πατριωτισμό τους, τή φιλοξενία του κ.τ.λ., καθώς και για τις έλλείψεις της γαλλικής προπαγάνδας στόν τόπο μας. Τοῦτο, επειδή θεωρεί τους νεωτέρους Έλληνες άδικημένους πρὸς ὄφελος των παλιών» «σέ δ, τι γράφουν περί Ελλάδος, τους ξεχνούν. Τό παρελθόν τους, ή τέχνη τους, όλα, ως τό θαυμαστό πῶς του τόπου τους, τους φέρνουν στό τρίτο πλάνο».

Τέλος μία παρατήρηση, πού κι' αυτή δέν είναι πρωτότυπη, αλλά είναι τουλάχιστον σωστή: «Αναρωτήθηκα πολλές φορές στό διάστημα αὐτοῦ του ταξιδιού μου, γιατί ή ελληνική κυβέρνηση άμελεί φανερά νά εκμεταλλευθεί τά τεράστια πλοῦτη, τά όποια διαθέτει από τουριστικής άπόψεως».

Ο Σικελιανός.

Ο ίδιος ενδιαφέρθηκε, φυσικά, πολύ για την παράσταση του «Όρφικου Διθύραμβου» του κ. Σικελιανού, στην όποία παρέστη. Ύπολογίζει τους θεατές σέ πενήντα χιλιάδες και θαυμάζει πώς μέ τόσο πλήθος δέν εδημιουργήθηκε όμαδική ψυχολογία: «καθένας τους είχε κρατήσει την άνεξαρτησία του, τό κριτικό του αίσθημα, την φλεγματικότητα του». — Τόν Όρφικό Διθύραμβο χαρακτηρίζει ως έξής: «πρωτον δέν είναι κομμάτι θεατρικό, είναι ένας άραιοτάτος διθύραμβος, πού σέ γεμίζει άγωνία, αλλά πού είναι μοιραία άρκετά σκοτεινός και έντελώς στατικός. Τό ποίημα»

αὐτό δέν αποβλέπει νά φέρει στή σκηνή μιá δράση, αλλά νά συλλάβει μιá στιγμή... τή στιγμή όπου ο Όρφεύς παρουσιάζεται για τελευταία φορά και παραδίδει τό ρόδο στους «όρφανούς».

Στό παίξιμο του Διθύραμβου παρέστη και ο κριτικός του Mercure de France Δημήτριος Άστεριώτης (ό Philéas Lebesgues) ο όποιος τό χαρακτηρίζει «παγκοσμίου σημασίας και μεγαλοπρεπή εκδήλωση της σύγχρονης τέχνης». Τους άκροατές υπολογίζει σέ «τουλάχιστον είκοσι χιλιάδες», και συμπεραίνει πώς «μπορούσε κανείς έτσι νά διαπιστώσει πώς ο Άθηναϊκός λαός δέν έχει εκφυλισθεί».

Σοβιετική άγωγή.

«Η «Ισβέστια» της Μόσχας δημοσιεύει ένα άρθρο της Ε. Στρογκόβα για τις σύγχρονες κατευθύνσεις της εκπαίδευσως στην ΕΣΣΔ. Η συγγραφέας καταφέρει με μεγάλη δριμύτητα έναντιον των άφομοιωτικῶν τάσεων της άγωγής και της άγνοίας της παιδικής ψυχολογίας, την όποία δείχνουν οι τάσεις αυτές. Πολύ ενδιαφέρουσες και οι παρατηρήσεις της από έρευνες σέ σοβιετικά σχολεία.

— «Παρακολογήσαμε μιá φορά μιá συνομιλία του συγγραφέως Έρεμπούγκ με τά παιδιά του 29ου σχολείου. Η συζήτηση σχετικά μέ τά διαβάσματα των παιδιών, περιεστρέφετο γύρω στα βιβλία που τους άρεζαν και τά όποια εδιάβαζαν μέ ξεχωριστή ευχαρίστηση. Οι μαθηταί ήνοῦντο μέ έπιμονή, μέ ένεργητικότητα, μέ πεῖσμα ότι εδιάβαζαν, ό,τι δήποτε άπλως για ευχαρίστηση.

Τήν Άννα Καρενίν του Τολστόη, π.χ. την είχαν διαβάσει «για νά μελετήσουν τά ήθη της παλιῆς κοινωνίας».

«Η συγγραφέας τους έθεσε μιá κνηρή έρώτηση: — «Η σοβιετική κυβέρνηση τίποτε δέν κάνει για την ευχαρίστηση των ανθρώπων; Και όμως ή Μόσχα έχει ένα σωρό άνθοπωλεία, και τά εστιατόρια είναι πάντα γεμάτα λουλούδια...»

— Τά λουλούδια χρησιμοποιούνται για ύγιεινούς σκοπούς, και όχι για ευχαρίστηση, άπήνησαν εν χορῷ μερικές παιδικές φωνές.

Και ειλικρινέστατα ελυπηθήκαμε τους νεαρούς αυτούς όρθολογιστές...»

«Άλλο ή άρθρογράφος διηγείται πώς ένας πατέρας, εργατικός, καταδικάσθηκε νά ζητήσει συγγνώμη δημόσια από τό παιδί του, ένα αγοράκι όχτώ χρονών, επειδή τό είχε δείρει.

«Συγχώρησέ με, παιδί μου, είπε κατάγλωμος ο πατέρας... Άλλά, σύντροφοι δικαστές, ύστερα από ένα τέτοιο ρεζιλίκι μπροστά σ' αυτό τό μιξιάρικο, σάς τό λέω: πάρτε τό' εγώ δέ θα τό κρατήσω κοντά μου».

Και προλεταριακή λογοτεχνία.

Φαίνεται όμως ότι και από τά φιλολογικά τους πράγματα δέν είναι όλοι οι φίλοι των ΕΣΣΔ ευχαριστημένοι, κι' άς παρουσιάζονται αντίθετες οι έπίσημες πληροφορίες και οι στατιστικές. Βρίσκουν πώς υπάρχει εκεί μέσα «πολύ λίγο ανθρώπινο ενδιαφέρον, πολύ λίγος έρωτας, και πολλή πολιτική οίκονομία». «Ετσι, ή Ρωσία παρουσιάζει μιάν «άνησυχαστική τάση» άπομακρύνσεως από τά έργα αυτά και έπιστροφής πρὸς τά κλασικά, τά περιπετωδῆ και τά ξένα μυθιστορήματα. Αὐτά λέει ο Λουδ. Fischer.

— Τήν τάση αὐτήν όμως δέν την παρουσιάζουν μονάχα οι Ρῶσοι προλεταριακοί. Ένα άρθρο Βέλγου κομμουνιστή, του Πέτρου Hubertmont, μῆς πληροφορεῖ σχεδόν

μέ τα ίδια λόγια, πώς τα βιβλία που κινούνται στις εργατικές βιβλιοθήκες, είναι «οί τρεις σωματοφύλακες» και «ό υποκόμης της Βραζελώνης». Την άφορμή του κακού βρίσκει κι' αυτός στο γεγονός ότι η όνομαζόμενη «προλεταριακή λογοτεχνία άμειλει έντελώς τον ανθρώπινο παράγοντα.»

Γνώμες για τό Μαρξισμό :

«Ο Μαρξισμός είνε σήμερα πολύ περισσότερο μέσον πολιτικής δράσεως παρά θεωρία κοινωνικής επανάστασεως».

Γ. Φερρέρο.

«Οί σοσιαλιστές ένδιαφέρονται σήμερα πολύ περισσότερο για τίς παλιές θεωρίες παρά για τίς σύγχρονες έμπειρίες».

H. de Man

Νεκρολογίες

—Ο Λόρδος Γκρέυ, ό όποιος πέθανε τό Σεπτέμβριο σέ ηλικία 71 έτών, δέν θα μείνει τόσο γνωστός στην ιστορία από τό συγγραφικό του έργο όσο από τό ρόλο που έπαιξε πρώτα στην προσπάθεια άποτροπής του Μεγάλου Πολέμου και κατόπιν στην κήρυξή του Ειρηνοφίλου από πεποίθηση έκανε ό,τι μπορούσε ως ύπουργός των Έξωτερικών της Άγγλίας στά 1914. για να σβύσει έγκαίρως ή φωτιά που άναψε στο Σερβίγεβο. Άκόμη και τό τελεσίγραφο που έστειλε στις 4 Αύγουστου 1914 στη Γερμανία για τό σεβασμό της βελγικής ουδετερότητας, σκοπό είχε όχι να προκαλέσει, αλλά να άποτρέψει τον πόλεμο και όμως τό τελεσίγραφο αυτό, μοιραία τον παρουσίαίζει σαν έναν από τους κυριότερους συντελεστές της κηρύξεως του πολέμου εκείνου.

Ο Γάλλος σοσιαλιστικός ήγέτης Α. Μπλούι, γράφοντας έπ' ευκαιρία του θανάτου του, συγκρίνει τή δράση του τίς τελευταίες μέρες πριν από τό μεγάλο πόλεμο, με τή δράση του Ζωρές και έπάγεται: «άν είχαν υπάρξει στις άλλες ευρωπαϊκές πρωτεύουσες, άλλοι Λόρδοι Γκρέυ, άποφρισμένοι να φράξουν μέχρι τέλους τό δρόμο του πολέμου, ή ειρήνη θα είχε διαφυλαχθεί».

—Σέ ηλικία 86 έτών, πέθανε ή Annie Besant, πια ξεκινημένη από τό σοσιαλισμό, κατέληξε άρχηγός του θεοσοφισμού. Η δράση της στις Ίνδίες όπου είχε εγκατασταθεί μονίμως, θεωρείται μάλλον πολιτική παρά φιλοσοφική. Μολονότι, υποτίθεται ότι είχε άφιερωθεί στον άγώνα υπέρ της ανεξαρτησίας των Ίνδιων, έθεωρήθηκε από πολλούς όργανο της Άγγλικής πολιτικής.

Φ. ΡΑΦΑΝΑ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗΣ

Τά μετεπαναστατικά μας νεοελληνικά γράμματα έχουν να δείξουν πολύ λίγους πνευματικούς ανθρώπους που μπόρεσαν να ξεφύγουν άπ' τή νύχια της βαριάς παράδοσης και να προεκαθθούν στην έποχή τους και τή σύγχρονη ζωή. Τόση σοφία και τόση δουιλιά μιάς σειράς από μεγάλους επιστήμονες κατασπαταλήθηκε στην κατήφορο τής στείρας και άγονης έποχής τους, που βέβαια κλείνει και τή δικαίωσή τους. Ο Δημήτρης Βερναρδάκης είνε ό ναυαγός που σώθηκε. Σώθηκε με πολλές άπώλειες, είν' αλήθεια· γιατί άρχετα τον άποδεκάτισε ή έποχή του, ό νεοελληνικός πεσσίανας. Με άλλες συνθήκες και με άλλο περιβάλλον ή άνησυχία και ή φινέτσα του πνεύματός του θα είχαν άλλους καρπούς—στην ποίηση, στην επιστήμη, ποιός ξέρει.

Σήμερα τή δραματική του ποίηση τήν κράτησε λάφυρο ή έποχή του, πολύτιμο βέβαια κι' αξιόλογο γι' αύτήν· κι' από τήν επιστημονική του παραγωγή, πολυμερή και μεγάλη, μένει ό,τι χάραξε και σχεδίασε, όχι ό,τι όλοκλήρωσε και πραγματώσε πλέγια. Μένει ή έπαγγελία του.

Είνε σήμερα για μάς ό φωτεινός πρόδρομος της νεοελληνικής φιλολογικής επιστήμης, ό κρήςτης της γλωσσικής και εκπαιδευτικής αναγέννησης και επί πλέον—τό τιμιώτερο—ό τύπος του πνευματικού ανθρώπου και επιστήμονα.

Η φιλολογική του μέθοδος είνε ένδιασέροσα όσο και άγνωστη. Ο Κουσοκαλυβίτης στο Βουκουρέστι, τίς τελευταίες προεπαναστατικές δεκαετηρίδες, πολέμησε τήν άλληλοδιδασκτική μέθοδο, και χρησιμοποίησε στην άκαδημία του τήν έρμηνεία όχι των λέξεων καθαυτά αλλά αυτών, για τό νόημα του κειμένου. Ο μεγάλος αυτός διδάσκαλος τίσο άφέλησε με τή μέθοδό του τό δείχνει ή σειρά των μεγάλων μιθητών του, του Λάμπρου Φωτιάδη, του Δανιήλ Φίλιππίδη, του Γρ. Κωνσταντά και άλλων, που σιατήκανε οί μεγαλύτεροι πρόδρομοι της νεοελληνικής αναγέννησης. Αυτοί με τό γλωσσικό κι' εκπαιδευτικό τους κήρυγμα κι' ό Κοραΐς με τό συντηρητικό νεωτερισμό του καθώρισαν καλύτερα, άνοίξανε και πλατύσαν τήν άδιαμόρφωτη και προσωπική μέθοδο του Κουσοκαλυβίτη. Άλλά ό φιλολογικός φαναρισμός, χύθηκε άπ' τήν πόλη μετά τήν επανάσταση και με τό άνθισμα των κλασσικών σπουδών στην Εύρώπη, έπνιξε τήν ήρωική προσπάθεια των Προδρόμων και έμπασε νεκρές μορφές στη γλώσσα και στην επιστήμη και μεταφύτρεψε τήν καθαρά επιστημονική κριτική μέθοδο των Ολλανδών και Γερμανών. Ο Βερν. γεφυρώνει τό άνοιγμένο χάσμα. Διαμόρφωσε τίς άπόπειρες σέ αλήρη έρμηνευτική τή κριτική μέθοδο. Η έκδοση του Εύριπίδη άποτελεί σταθμό σέ αλήρη έρμηνευτική τή κριτική μέθοδο. «Όχι διορθώσεις», διακήρυξε, «άλλ' έρμηνεία». Οί διορθώσεις μπορεί να είναι χρήσιμες για τους λαούς της Εύρώπης, που πήραν ό,τι είχαν να πάρουν άπ' τον άρχαίο πολιτισμό και τώρα έγκύπτουν, στην μελέτη των λεπτομεριών του. Η έρμηνεία κι' αναζήτηση της ούσίας και του πνεύματος στα άρχαία κείμενα, να ή άρχή που έπρεπε να ξεκινήσουμε. Τονίζει τίς βαρειές συνέπειες στη γλώσσα και στην παιδεία μας και στον πολιτισμό μας γενικώτερα, τά μεγάλα κακά της σχολαστικής και άγονης μεθόδου που έφφραν άπ' τήν Εύρώπη και φυτέψανε στον τόπο μας οί

προγενέστεροί του φιλόλογοι. Με τή μεθοδό τους αὐτή γίνανε αἰτία ὥστε «κακή μοῖρα ἢ τύχη τῆς σημερινῆς γλώσσης τοῦ ἔθνους ἐξηρητήθη ἀμετακλήτως ἐκ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς». Ἔφερε λοιπόν τὴν καθαρὴ ἑρμηνεία καὶ πρῶτος ἔδωσε ζωὴ στὸ ἀρχατογράμμα καὶ πρωτόχουσε τὸ περιεχόμενό του σὲ νεοελληνικῆς, ἀνάλογες καὶ ταυτῶσμες μορφῆς λόγου καὶ ἐκφωρᾶς. Ἡ μεθοδό του παρήμεριστῆκε καὶ ἐσχάστηκε· ἀλλὰ πόσο ὠφέλιμη θὰ μπορούσε καὶ μπορεῖ νὰ γίνει καὶ σήμερον, συμπεραίνει κανεὶς, ἀπ' τὶς δύο· τρεῖς καλῆς μεταφράσεις στὴ δημοτικὴ ποὺ χρησιμοποιήσανε τὸ Βερν. Εἰδικῶ γιὰ μᾶς καὶ σπουδαῖο ἔργο θὰ εἶνε νὰ ριχθεῖ σὲ σύστημα ἢ μεθόδος τοῦ Βερν. καὶ νὰ χρησιμοποιηθεῖ στὴν ἐπιστήμη καὶ στὴν Παιδεία. Μόνον μ' αὐτὴν ὑπάρχει ἐλπίδα νὰ προσεγγίσουμε οὐσιαστικώτερα καὶ σιενότερα τοὺς ἀρχαίους καὶ νὰ βοηθήσουμε τὴν πνευματικὴ καὶ λογοτεχνικὴ μας ζωή.

Σ' αὐτὴν οὐσιαστικώτερη μένει ἡ προσφορὰ του μὲ τὸ γλωσσικὸ του κήρυγμα. Ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ πρῶτος ἐκεῖνος διδάσκαλος ἀρχισε πρῶτον μὲ τὴν πολεμικὴ καὶ τὴν ἀντίδραση, Ἡ πολυμέρεια καὶ δημιουργικότητα τοῦ πνεύματός του τὸν ἔκανε νὰ μαντέψει τὴν αἰτία τῆς πνευματικῆς κατάντηας τοῦ ἔθνους καὶ νὰ δείξει τὸ σωστό δρόμο ποῦ ἔπρεπε νὰ ἀκολουθήσει. Χτύπησε τὴ φριγγάτικη μανία, τὸ ψευδατυτικισμὸ αἰ τὴν ξενολατρία. Σύγχρονα πῆρε καὶ τὴ θέση του. «Κατὰ τὴν ταπεινὴν ἡμῶν γνώμην βίσις καὶ κρητίς τῆς ἡμετέρας γλώσσης στερεὰ καὶ ἀμετακίνητος, ἔπρεπε νὰ εἶνε ἀντοτε αὐτὴ ἢ ζῶσα γλώσσα τοῦ χάριτι θεοῦ ζώντος ἑλληνικοῦ ἔθνους». Συντηρητικὸς δὲν εἶνε· Βαδίζει στὰ ἴχνη τῶν ἐπαναστατικῶν προδρόμων καὶ θέλει ἀκέρως τὸ τυπικὸ τῆς δημοτικῆς καὶ περισσότερη ἐλευθερία στὸ λεξιλόγιον. Γι' αὐτὸ χτυπᾷ τὸν Κοραΐ γιὰ τὴν ὀλεθρία ἐπίδρυσή του στὴ γλώσσα. Χτυπᾷ καὶ τὸ Βηλαρᾶ καὶ τοὺς «χουδαίστας» γιὰ τὶς ἀκρότητές τους, ὅπως ἀργότερα θὰ ἀποδοκίμιζε καὶ τὶς ὑπερβολές τοῦ Ψυχάρη. Ὁ Ροΐδης στὰ «Εἰδωλά» του τὸν ἔχει ὁδηγὸ καὶ επικαλεῖται συχνὰ τὶς γνώμες του. Εἶνε ὁ πρόδρομος τῆς γλωσσικῆς μας ἀναγέννησης καὶ ἡ ἀλληλογραφία του μὲ τὸν Πάλλη, τὸν Ἑφταλίφη καὶ ἄλλους δημοτικιστὰς θὰ δείξει μιὰ μέρα πόσο βαθεῖα καὶ πόσο εὐσυνειδητὰ εἶχε πάρει τὸ γλωσσικὸ ζήτημα. Πίστευε πως χωρὶς ὀριστικὴ γλώσσα δὲν εἶνε δυνατό νὰ ἀποκτήσουμε παιδεία καὶ πολιτισμὸ. Σὲ μιὰ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Πάλλη χτυπᾷ τὴν τεμπέλια καὶ ἐπιπολαιότητα τῶν δημοτικιστῶν γιὰ τὸ δούλεμα τῆς γλώσσης. «Ἡ γλώσσα τῶν αὐτῶν ἢ δὴθεν δημοτικῆ εἶνε ἀνούσιον πρᾶμα λογιστικῶν κουρευιμένων μὲ τὸ ψαλίδι φαντασιώδους τινος δημοτικῆς γραμματικῆς». Ὅταν μιὰ μέρα βγαῖ τὸ λεξικὸν τῆς δημοτικῆς γλώσσης, θὰ φανεῖ πόσο γνώριζε καὶ πόσο δούλευε τὴν ἀδιαμόρφωτη γλώσσα μας.

Πιὸ ψηλὰ στέκει γιὰ τὸν ἐπιστημονικὸ του βίον. Τόση ἀφοσίωσις στὴν ἐπιστήμη τόση ἀγνότητα ψυχικὴ, τόση εὐσυνειδησία καὶ πίστη, σπάνια νὰ βρεθῆι στὴ βιογραφία τῶν μετεπαναστατικῶν πνευματικῶν μας ἀνθρώπων. «Πιστὸς εἰς τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεώς μου, δὲν ἠθέλησα νὰ ἀρέσω εἰς τοὺς πολλοὺς παρασιωπῶν ἢ συγκαλύπτων χάριν αὐτῶν τὴν ἀλήθειαν, μηδὲ νὰ εὐδοκίμησω γινόμενος ἐν πάντα τοῖς πᾶσιν, ἐν ᾧ δὲ καὶ συνίσταται σήμερον ἡ τέχνη τοῦ ζεῖν καὶ εὐδοκίμειν, ἀλλ' ἐπροτίμησα νὰ εἶπω πρὸς πάντας τὸ ἐμοὶ δοκοῦν, ἢτε ὀρθὸν ἢτε σφαλερὸν, οὐδὲν τούτου πλέον, οὐδὲν ἕλαττον». Ἡ ἐπιστημονικὴ του πρηξία καὶ τὸ θάρρος τῆς γνώμης του τοῦ ἐδημιούργησε πολλοὺς ἔχθρους καὶ βέβαια οἱ πολεμικῆς τοῦ ἀποδοκίμιζε ἐνα μεγάλο μέρος τῆς δημιουργικῆς του ἀπόδοσης. Ἀγωνίστηκε ὅμως πάντα τίμινα καὶ σύμφωνα μὲ τὶς ἐπιταγὰς τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς ἐπιστήμης του. Κι' ἂν ὑπάρχει ἀνθρωπος ποὺ χώρισε τὴν ἐπιστήμη ἀπὸ τὸν ἰδιωματικὸν βίον καὶ τὴν κράτησε ἀμόλυντη ἀπὸ τὶς ἐπιφροές του αὐτὸς εἶνε ὁ Βερναρδάκης. Ὁ βίος του εἶνε γεμάτος ἀπὸ ἐπεισόδια χαρακτηριστικὰ καὶ πολὺ διδαχτικὰ γιὰ τοὺς νεωτέρους. «Ἐἶχον, λέγει, ἀπεφασίσει, παραιτηθεὶς τῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ θέσεώς μου νὰ ἀφιερῶσω τὸν βίον μου εἰς γεωργικὰ ἔργα, ἕνεκα τῆς ἐκ τοῦ ἐπιστημονικοῦ βίου ἀηδίας μου καὶ τῆς ἀκαταμαχήτου ἀπεχθείας πρὸς τὰ γράμ-

ματα, ἐξ ὧν ἐπέπρωτο νὰ ὑποστῶ τὰ πένθεινα». Καὶ «φυτεύειν λάχανα» στὸ νησί του βρῆκε στὴν ἐρημίᾳ τὴν ἡσυχία του καὶ δούλεψε ὅσο κι' ὅπως μπόρεσε, μακριὰ ἀπ' τὶς φουτινῆς καὶ τὶς μικρότητας.

Πολύτροπος καὶ πολυσχιδῆς καθὼς ἦταν ἦρθε σὲ ἐπικοινωνίᾳ μὲ πολλοὺς κλάδους τῆς ἐπιστήμης. Ἀσχολήθηκε μὲ τὴ Θεολογία, τὴν Ἐκκλ. Μουσικὴν, τὴν ἱστορίαν, τὴν Ἐκπαίδευσιν, τὴ Φιλοσοφίαν τῆς Τέχνης, τὴ Λογοτεχνικὴν Κριτικὴν, τὴ Γραμματολογίαν, καὶ σ' ὅλα ἄφησε τὴ σφραγίδα του τὴν προσωπικὴν. Εἶνε ἀκόμα ὁ εἰσηγητὴς καὶ δημιουργὸς τοῦ ἱστορικοῦ δράματος. Ἡ δημιουργικὴ του ἐργασία γερμίζει μιὰν δλόκληρη ἐποχὴ τοῦ νεωτέρου Θεάτρου μας καὶ μὲ δημιουργικῆς μεταφράσεις θὰ μπορούσε καὶ σήμερον ἀκόμα νὰ διασωθεῖ μεγάλο μέρος ἀπὸ τὴ δύναμη καὶ τὸ ὄψος τῆς.

Ὁ Δημήτρης Βερναρδάκης, εἶνε ἐνδιαφέρουσα φαισιγνωμία τῶν νεωτέρων γραμμάτων μας. Ἡ μελέτη τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου του ἔχει νὰ ὠφελήσῃ πολὺ ἐμᾶς τοὺς νεωτέρους—να διδάξῃ καὶ νὰ κατευθύνῃ. Τὰ ἐκατόχρονά του, ποὺ συμπληρῶνουνται φέτος, συμπέτουν μὲ μιὰ περίοδο τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς, ποὺ ἔχει ἀνάγκη νὰ ζητήσῃ τὴν ἐπαγγελία καὶ τὴν κληρονομίαν τοῦ Βερν. γιατί τὰ προβλήματα ποὺ ἀντέκρουσε ἐκεῖνος δὲν ἔχουν λυθεῖ ἀλλὰ ἀπλῶς μετατοπισθεῖ.

Γ. ΒΑΛΕΤΑΣ

ΣΗΜΕΙΩΣΗ :

Ὅσοις θέλουν νὰ μελετήσουν τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Δ. Βερν. παραπέμπουμε πρῶτοι καὶ ἀκόλουθα σημαντικώτερα βοηθήματα. *M. I. Μιχαηλίδου*, Λεσβιακαὶ σελίδες, βίος καὶ ἔργα Δ. Ν. Βερναρδάκη, Μυτιλήνη 1909.—*Δ. Κακλαμάνου*, Τὸ ἔργον τοῦ Δ. Βερναρδάκη, «Μελέτη» 1907, σελ. 172 κ.ἐξ. *Χ. Καρούζου*, Οἱ Βερναρδάκηδες καὶ ὁ δημοτικισμὸς, «Αναγέννησις», τ. Α' (1927) σ. 126 κ. ἐξ.

Ἡ συμβολὴ τοῦ Θεάτρου στὸ Δημοτικισμὸ.

Πιὸ ζωντανά, πιὸ ἀμεσα στὴ λαϊκὴ ψυχῇ καὶ νόση ἀντιφανεῖ ἡ δημοτικὴ γλώσσα μὲσ' ἀπὸ τὶς πολύφωνες νότες τῆς θεατρικῆς ἁρμονίας καὶ ἐκφρασεως σταλάζοντα μέσα τῆς εὐεργετικῆς τῆς μπάλας τῆς ἀπαιλῆς τῆς μουσικότητας, ἐνάντια στὴν τριγυρινὴ πεζότητα καὶ στεγνὴ ἰδιορρυθμία τῆς κρατικῆς πρόληψης ποῦναι ἀκόμα ἔδρασμα σμὲν στὶς δασκαλικῆς καθαρευουσιάνικες παραδόσεις.

Δὲν μπόρεσε ἐκεῖ νὰ ταπεινώσῃ τὸ γνήσιο αἶσθημα, νὰ τὸ κατεβάσῃ στὴν ἀειπρωτη πεζότητα τῆς ἐπίσημης γλώσσης—καὶ γιατί νὰν' ἐπίσημη ἀφοῦ οὔτε καν μιλῆται—γιατί αὐθόρμητα τὸ λαϊκὸ ἐνστιχτο, ἀντιδρόντας στὶς ἀξιοθρήνητες Βερναρδακικῆς συνηχίσεις, μπόρεσε καὶ ἀγκάλιασε συνειδητὰ τὴν ὁμορφίαν καὶ τὴν καθαρότητα τῆς δημοτικῆς γλώσσης.

Τὸ Θεᾶτρο, ἐκφραση ζωῆς μὲ τὸ λόγο, ἀπὸ τὶς πρῶτες, γιὰ νὰ σταθεῖ, βῆσσε τὰ χέρια πρὸς τὴν λαϊκὴν παραγωγήν τοῦ ἀστραφτερὰ νερὰ τῆς δημοτικῆς, πέρνοντας στοὺς κόρπους τοῦ κάθε ἰδιωματισμοῦ καὶ κάθε χαρακτηριστοῦς γιορτῆς, ἐθιμοῦ, θρήνου. Ἔτσι, ἀσυνειδητὰ ἔνωσε τοὺς τόπους σὲ μιὰ ἐθνικὴ ἐνότητα, καὶ τοὺς γνώρισε τὸν ἑνα μὲ τὸν ἄλλον.

Ἡ πρωτεύουσα ἀπὸ τὴν ἄλλη μερὶὰ καρφωμένη στὸν ὀρθολογισμὸν παιδεύεται νὰ συμμαζέψῃ τὸν ἀφηνιασμὸν τὰχα τῆς δημοτικῆς, ποθώντας νὰ τὴν πειθαρχήσῃ σὲ

κόσμια εμφάνιση, και τα δημοσιογραφικά όργανα, συνεπή στη γλωσσική μασταρδοσύνη που καλλιεργεί ο τύπος, καταγγέλλουν τις ιδιωματικές υπερβασίες Πάλληδων και Θεοτόκηδων, πώς ή ζωντανή τάχα γλώσσα του λαού δεν έχει τέτοιο ρυθμό, και αλφιασμα, πώς δεν είναι λιγερό κυμάτισμα ελληνίδας κόρης που ξεπήδησε γιγαντόκορμη με δική της όμορφιά και χάρη από το φράγκικο και μωαμεθανικό σμίξιμο, μύ πώς είναι κάτι πολύ φκιαχτό και έγκεφαλικό, κατασκευασμένο στα κύτταρα του λογισιατισμού κι' όχι στο παλμικό ανάκρουσμα της μουσικής ψυχής, κάτι τέλος το συγγενικό με τη μυγιάγγιχη νοοτροπία της καθαρράιμης αστικής τάξης, χωρίς χυδαίσιμους και ακρότητες.

Μά κι' αν ακόμα ο συντηρητικός δημιουργός ή θεατής θελήσει να τις αποκλείσει έχει πάλι την υπόσταση και τον λόγο της ή δημοτική γλώσσα, έτσι πούναι και μ' αυτές τις επιβιώσεις της, έχει την αιτία της ύπαρξής της: ν' αντικαθρεφτίσει ξελάγαγα στον ιστορικό καθρέφτη το λιγερό της πέρασμα μέσ' από τα πολύπτυχα της λαϊκής ψυχής όπου βρίσκεται και όποια εξέλιξη πήρε στο διάβα των καιρών. Το σπίτι, το φέρεσιμο, το έθιμο, ή γιορτή, το πένθος, ή πρόληψη ζωγραφισμένα από το χέρι του τεχνίτη στο χαρτί, έκφρασμένα από τον υποκριτή σε λόγο, ζωντανεύονται όπως είναι, χωρίς επίσημο ρούχο και λουσάτη πολυτέλεια, μπροστά στα μάτια του άδολου θεατή.

Το δράμα της λαϊκής, της ανθρώπινης ψυχής, απλό, μεγάλο στις πολυσύνθετες συγκρούσεις του δεν εκφράζεται αλλοιώτικα δεν διαχύνεται στην ψυχή του θεατή παρά μονάχα απ' αυτό το λούκι: ή δημοτική γλώσσα ο μόνος φορέας, ο μόνος δρόμος άμεσης επίδρασης στις λαϊκές μάζες για τη βοήθια, όπτη κατανόηση της δραματικής νομοτέλειας.

Το ξένο θέατρο, πιότερο κατασταλαγμένο από το δικό μας σε μία γλωσσική έότητα που περικλείνει εντός της όλες τις γλωσσικές ιδιορρυθμίες, γεμάτο ζωντανία και λαϊκή φωτοβολή (δές τη Σαιξπήρια προσαρμογή στις άδυτες ψυχές της κατώτερης μάζας) αγωνίζεται κι' αυτό με τις μεταφράσεις του για τον ίδιο σκοπό.

Ο Γκαίτε, άποδοσμένος σε ώραιους δημοτικούς στίχους από το Χατζόπουλο πέρνει παλιό, θέση, ίσορροπία μέσι στις αγωνιώδεις έπερωτήσεις του λαού. Ο Σαιξπήρ, από τους Θεοτόκη, Πάλλη, Καρθαίο, Ποριώτη, Ρώτα ξαναζωντανεύεται άτόγιος στη δημοτική μας γλώσσα, αντικατασταίνοντας τις άθθεντικές μά γλωσσικά άνάρμοστες μεταφράσεις του Βλάχου και Βικέλι.

Οί έλληνες τραγικοί από το στιβαρό δοιάκι της δημοτικής μεταφοράς του Γρηπάρη και Πολίτη, θαρρείς, άνασαιίνουν στο άρμονικό και απλό τους άναφέρωμα. Κι' όλοένα ή άναπροσαρμογή αυτή ρυθμίζεται θαυμαστά με τα βήματα του λαού, φωτεινή, γεμάτη παλμό και ώφελιμότητα.

Το θέατρο, μοναδικό μέσο για την έκφραση της έσωτερικής μας ζωής, πρόσφερε πολλά ως τώρα, τα περισσότερα, στη δημοτική γλώσσα, έστω και με τη φτωχή του ήθογραφία, κράτησε τον άγώνα ψηλά (δές και την πρώτη γλωσσική σύγκρουση που ξεκίνησε από τα Όρεστειακά, θέλοντας να συντρίψει τον καθυστερημένο άκαδημαϊσμό) και τώρα είναι έτοιμο να προβεί ακόμα πιο θαρρετά το δρόμου του αν δει τον άγώνα του συντονισμένο κι' από τις άλλες κοινωνικές και πνευματικές σφαίρες, το κράτος και τους διανοούμενους...

Ός τόσο νομίζω ακόμα ότι το ζήτημα αυτό της δημοτικής γλώσσας στον κύκλο τουλάχιστο του θεάτρου έχει θεμελιακά λυθεί... Μένει τώρα να το μιμηθούν οι ξεστρατισμένοι και οι επίσημοι άρνητές. Το αξίζει.

ΘΑΝΟΣ ΚΩΤΣΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΡΟΣΩΠΑ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΑ

Μια μεγάλη έρευνα της «Ιδέας».

Ο συνεργάτης μας κ. Γιώργος Θεοτοκάς ανέλαβε να κάνει, από τις στήλες της «Ιδέας», μια πλατιά έρευνα για τις πνευματικές τάσεις της σημερινής ελληνικής νιότης. Η έρευνα αυτή θα γίνει με όλην την άμεροληψία που επιβάλλεται σε τέτοιες περιστάσεις, δίχως κανέναν απολύτως ιδεολογικό φραγμό. Θα άκουστούν ελεύθερα οι πιο αντίθετες γνώμες, ακόμα και εκείνες που αντίφασκουν όλότελα με τις δικές μας άρχές. Σκοπός μας είναι να καθρεφτίσουμε αντικειμενικά την κατάσταση των πνευμάτων, τις άνησυχίες και τις κατευθύνσεις του πλήθους των νέων, που σήμερα για πρώτη φορά αντιμετώπιζουν τη ζωή και τα προβλήματά της.

Η έρευνα αυτή άπευθύνεται σε νέους γύρω στα είκοσι τους χρόνια, κατά προτίμηση σε σπουδαστές, χωρίς όμως να αποκλείεται καμμιά άλλη κατηγορία προσώπων. Συγκεκριμένα έρωτήματα δε θα τεθούν. Ζητούμε από τους νέους να εκφράσουν γενικά με ποιό τρόπο αντιμετώπιζουν τις διάφορες ιδεολογίες που χωρίζουν σήμερα τα πνεύματα, ποιές είναι οι θρησκευτικές ή φιλοσοφικές κλίσεις τους, ποιό το όνειρά τους για το μέλλον του τόπου και της κοινωνίας, αν δέχονται ή αν άρνοούνται την ιδέα του έθνους, την κρατούσα όργάνωση του Κράτους και της κοινωνίας, την κρατούσα ήθική, πώς αντιλαμβάνονται τον έρωτα, το γάμο, τις σχέσεις των φύλων, πώς νιώθουν την τέχνη, ποιές είναι οι λογοτεχνικές προτιμήσεις τους. Η άπαριθμηση αυτή των ζητημάτων δεν είναι περιοριστική. Κανένα θέμα, από όσα μπορούν να ενδιαφέρουν τη νιότη, δεν αποκλείεται.

Όποιος έχει κάτι να πει άς το πει. Ο συνεργάτης μας θα επιδιώξει να έρθει σε προσωπική έπαφή με τους νεανικούς όμίλους της πρωτεύουσας. Δεν πρέπει όμως να αποκλειστούν τα άπομονωμένα πνεύματα ούτε οι νέοι της έπαρχίας και του έξωτερικού, για τούτο ο κ. Γ. Θεοτοκάς δέχεται εύχαρίστως γράμματα σχετικά με όσα είπαμε παραπάνω και υπόσχεται να δημοσιεύσει τα πιο χαρακτηριστικά. Τα γράμματα αυτά πρέπει να είναι σύντομα και γραμμένα από το ένο μέρος του χαρτιού. Ο συνεργάτης μας δέχεται γενικά και κάθε είδους ντοκουμέντα που μπορούν να χρησιμοποιηθούν σ' αυτήν την έρευνα, ψηφίσματα σωματείων, άποσπάσματα ήμερολογίων, άποσπάσματα άλληλογραφίας, ανέκδοτα παρμένα από τη ζωή (σύντομα όμως και καλογραμμένα). Παρακαλεί μονάχα τους άνταποκριτές του να είναι ειλικρινείς στη δήλωση της ήλικίας τους.

Οι βρυκόλακες.

Το άνόητο καθαρραυσιαίνικο έντυπο, με το όποιο άσχοληθήκαμε σ' ένα από τα περασμένα φύλλα μας, συνεχίζει τη συζήτηση δριμύτερο. Κι' αυτήν την φορά, μήν

μπορώντας να αντιτάξει τίποτα σοβαρό στην επιχειρηματολογία μας και την πολεμική μας, παραθέτει τι γνωστές χυδαίες συκοφαντίες που εκτοξεύουν συνήθως εναντίον μας τα όργανα της κομμουνιστικής δημοκρατίας: μυστηριώδεις επιχειρήσεις, καταχθόνια τσέκια κτλ. Είναι οι ίδιοι άνθρωποι που μιλούσαν άλλοτε για τὰ περιφημα ρούμπλια της πανοραβιστικής προπαγάνδας και που σήμερα δε διστάζουν να συμμαχήσουν άκόμα και με τούς κομμουνιστές για να λασπώσουν τὸν άγώνα τού δημοτικισμού. Οί βρυκόλακες αὐτοί ἐνός οίκτρου και καταδικασμένου παρελθόντος είναι ίκανοί να μεταχειριστούν όλα τὰ μέσα, και τὰ πιο ταπεινά και τὰ πιο ανήθικα, για να κρατήσουν τὴ θέση που ξαναπήραν μες στην ἑλληνική εκπαίδευση, χάρη στην αναχρονιστική πολιτική τού σημερινού άγράμματος ύπουργού. Μὰ τὰ ύπουργεία ξεχρονται και παρεχρονται κ' ἡ Ἑλλάδα ὀκωσδήποτε θέλει να ζήσει.

Τὰ έργα τῶν βρυκόλακων.

Τολμοῦν και μιλοῦν οί καθ'ερευουσιάνοι βρυκόλακες για τὴν τόσο λιγόχρονη εκπαιδευτική πολιτική τῶν δημοκρατικῶν Κυβερνήσεων. Καί τὴν καταδικάζουν ἀφ' ὕψηλῶν συγκρίνοντάς τὴν με τὸ δικό τους μακίριο εκπαιδευτικό καθεστώς. Ἐκατὸ χρόνια κυβένησε ὁ καθαρρευουσιανισμός τὴν εκπαίδευση τού ἑλληνικοῦ Κράτους. Ποιά εἶαν λοιπὸν τὰ λαμπρά ἀποτελέσματα τῆς δράσης του; Μιλοῦνε μόνα τούς τὰ πράματα. Ὑστερα ἀπὸ ἑκατὸ χρόνια καθαρρευουσιανικής παιδείας, ὁ ἑλληνικός λαός είναι ὀ πιο ἀγράμματος λαός τῶν Βαλκανίων. Ἡ νομοθεσία, ἡ δικαιοσύνη οἱ δημόσιες ὑπηρεσίες, δὲν κατόρθωσαν ποτέ να χρησιμοποιήσουν τὴν καθαρεύουσα με κάποια συνεικτική τάξη και κάποια διαύγεια. Χάνονται συνεχῶς μες σιους πιο φριχτούς μακαρισμούς. Ἡ ἑλληνική κοινωνία παραδέρνει μες σιτὴ χειρότερη γλωσσική ἀναρχία. Καί τὸ πιο φανερό δείγμα τῆς καθαρρευουσιανικής ἀνικανότητας: *μισὴ ὄρα ἔξω ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα τού Κράτους, στὰ γειτονικά χωριά, ὁ λαός μιλά ἀρβανίτικα, γιατί τὸ καθαρρευουσιανικό σχολεῖο δὲν κατόρθωσε, μες σὲ ἑκατὸ χρόνια, να τού διδάξει τὰ ἑλληνικά.* Τί ἔχουν να αντιτάξουν σ' ὀ αὐτά; Τίποτα, ἀπολύτως τίποτα, για τούτο καταφεύγουν σὲ βρισιές και συκοφαντίες. Καί δὲν καταλαβαίνουν οἱ ἀνόητοι πὸς ὀμιλοῦσνε μ' αὐτὸν τὸν τρόπο τὴν ὀριστική χρεωκοπία τού εκπαιδευτικοῦ συστήματός τους, που ἔβλαψε τὸν Ἑλληνισμό περισσότερο ἀπὸ ὀ,τι τὸν ἔβλαψαν οἱ Τούρκοι.

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ Μ. ΣΑΛΙΒΕΡΟΥ ΣΤΑΔΙΟΥ 14-ΑΘΗΝΑΙ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

Μπόχνης: — <i>Δύναμις και ὄλη.</i> Μετάφρασις ὑπὸ Α. Φαρμακοπούλου	Δρ.	40.—
Νέτσε Φρ. — <i>Ἡ γέννησις τῆς τραγωδίας.</i> Μετάφρασις ὑπὸ Ν. Καζαντζάκη.	»	30.—
Νέτσε Φρ. — <i>Τάδε ἔφη Ζαρατούστρας.</i> Μετάφρασις ὑπὸ Α. Κουκούλα.	»	50.—
Νέτσε Φρ. — <i>Μπολσεβικισμός, Φασισμός και Δημοκρατία.</i> Μετάφρασις ὑπὸ Ἀλιβιζίτου.	»	40.—
Νορντάου Μιξ. — <i>Τὰ κατὰ συνθήκην ψεύδη.</i> Μετάφρασις ὑπὸ Κ. Παπαλεξάνδρου.	»	40.—
Νορντάου Μιξ. — <i>Ψυχολογία καὶ Παράδοξα.</i> Μετάφρασις ὑπὸ Ν. Κωνταουριάτου	»	15.—
Νορντάου Μιξ. — <i>Ψυχολογική Φυσιολογία τῆς Μεγαλοφυίας και Ἰδιοφυίας.</i> Μετ. Α. Παλαμά.	»	16.—
Ντανβίλ. — <i>Ἡ Ψυχολογία τού ἔρωτος.</i> Μετάφρασις ὑπὸ Χ. Δαλαξή	»	15.—
Ντεμπίλ Α. — <i>Υγιεινή και φυσιολογία τού γάμου.</i> Μετάφρασις ὑπὸ Τ. Καρδάρῶ.	»	20.—
Ντεμπίλ Α. — <i>Υγιεινή τῶν ἡδονῶν και τέρψεων.</i> Μετάφρασις ὑπὸ Γρ. Εὐαγγελίδου.	»	15.—
Παγιώ Ι. — <i>Ἡ Κατάχτηση τῆς εὐτυχίας.</i> Μετάφρασις ὑπὸ Ι. Βαχαβιόλου.	»	50.—
Πάτερ Β. — <i>Ἡ ἐποχή τῆς ἀναγεννήσεως.</i> Μετάφρασις ὑπὸ Ι. Καρῆ	»	20.—
Πλεχάνοφ Γ. — <i>Ἀναρχισμός και Σοσιαλισμός.</i>	»	30.—
Ποαννασὲ Ἐρρ. — <i>Ἐπιστήμη και ὑπόθεσις.</i> Μετάφρασις ὑπὸ Π. Ζεβού.	»	35.—
Πόλχεν Φρ. — <i>Ἡ ἠθική τῆς εὐρωπείας.</i> Μετάφρασις ὑπὸ Χ. Δαλαξή.	»	30.—
Ραιτσενστάιν. — <i>Ὁ ἔρωσ διὰ τῶν αἰῶνων.</i> Μετάφρασις ὑπὸ Ν. Δαλαξίου.	»	20.—
Ρενάν Ἐρρ. — <i>Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος.</i> Μετάφρασις ὑπὸ Γ. Βουτσινά. Τόμοι 2.	»	50.—
Ρενάν Ἐρρ. — <i>Οἱ Ἀπόστολοι.</i> Μετ. Μπ. Ἀννίνου.	»	40.—
Ρενάν Ἐρρ. — <i>Ὁ Βίος τού Ἰησοῦ.</i> Μετάφρασις ὑπὸ Αρ. Καμπάνη.	»	50.—
Ριμπὼ Τ. — <i>Αἱ ἀσθένειαι τῆς προσωπικότητος.</i> Μετάφρασις ὑπὸ Π. Ψηλορείτη.	»	30.—

ΕΥΚΟΛΙΑΙ ΠΑΗΡΩΜΗΣ ΔΙΑ ΜΗΝΙΑΙΩΝ ΔΟΣΕΩΝ
ΖΗΤΗΣΑΤΕ ΤΙΜΣΚΑΤΑΛΟΓΟΝ ΔΩΡΕΑΝ

ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΙΔΡΥΘΕΙΣΑ ΤΩ 1841

Κεφάλαια Μετοχικά και 'Αποθεματικά Δρ. 1.250.000.000
Καταθέσεις τῆ 31 Δεκεμβρίου 1931 » 7.709.000.000

ΚΕΝΤΡΙΚΟΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΥΠΟΚ/ΜΑΤΑ ΚΑΘ' ΟΛΗΝ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
ΠΡΑΚ/ΡΕΙΟΝ ΕΝ Ν. ΥΟΡΚΗ, 51 Maiden Lane
ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΕΝ ΣΙΚΑΓΩ, 33 S. Clark Street
ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΤΑΙ ΕΙΣ ΟΛΑΣ ΤΑΣ ΧΩΡΑΣ ΤΟΥ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ

Η ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Εκτελεί πάσης φύσεως τραπεζικὰς ἐργασίας εἰς τὸ ἐσωτερικόν
καὶ ἐξωτερικόν ὑπὸ ἐξαιρετικῶς συμφέροντας ὁρους.

Δέχεται καταθέσεις

(εἰς κρώτην ζήτησιν, ἐπὶ προθεσμίᾳ καὶ ταμειυτηρίου)
εἰς δραχμὰς καὶ ξένα νομίσματα μὲ λίαν εὐνοϊκὰ ἔκτόκια.

HELLENIC BANK TRUST COMPANY

NEW-YORK, 51 MAIDEN LANE

Ἰδρυθεῖσα ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς Ἑλλάδος,
συμφώνως μὲ τοὺς νόμους τῆς πολιτείας τῆς Νέας Ὑ-
όρκης, πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν ἐν Ἀμερικῇ Ἑλλήνων

Κεφάλαια ὁλοσχερῶς καταβεβλημένα Δολλ. 1.500.000